

ΟΦΕΛΤΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΟΜΙΛΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ - ΤΕΥΧΟΣ 7 - ΜΑΡΤΙΟΣ 2009

- Τα νοικοκυριά της Πρωτοκυπριακής Περιόδου: Ο οικισμός στη θέση Μαρκί-Αλώνια
► Alaca Höyük: Οι βασιλικοί τάφοι και τα κτερίσματα ► Η απεικόνιση της Κοινωνίας των Αποστόλων ► Λειτουργία - Ερμηνεία του κύκλου του Δωδεκαώρτου κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο ► «Το Ελαιουργείο»: Μια βυζαντινή κατοικία στη Σαλαμίνα της Κύπρου ► Επιγραφές στα τείχη των Φιλίππων και της Θεσσαλονίκης ► Οι δυο επιγραφές στους Σόλους ως αρχαιολογική μαρτυρία για τις Αραβικές Επίδρομες στην Κύπρο κατά τον 7ο αιώνα μ.Χ. ► Γυναίκες πόρνες στη Μεσαιωνική κοινωνία ► Η θέση της γυναίκας μέσα από τις Ασιζες του Βασιλείου της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ
► Οι διεργασίες και η πορεία προς την ένωση των Ιονίων νήσων με την Ελλάδα στα χρόνια 1862-1864 ► Τα σχέδια Άτσεσον για τη λύση του Κυπριακού

Ο Όμιλος Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου ιδρύθηκε το 2001 από μια ομάδα φοιτητών με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην Αρχαιολογία και αγάπη για την πολιτιστική κληρονομία τόσο του τόπου μας, όσο και του ευρύτερου περιβάλλοντος, στο οποίο ζούμε. Μέσα από διάφορες δραστηριότητες, ο όμιλός μας στοχεύει να προβάλλει τον αρχαιολογικό πλούτο, καθώς επίσης επιδιώκει και την ευαισθητοποίηση των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας, αλλά και της κοινωνίας, σχετικά με τη διατήρηση, διαφύλαξη και μελέτη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ακόμη, δεν επικεντρώνεται μόνο στη διεύρυνση των γνωσιακών οριζόντων των μελών του, αλλά παράλληλα έχει θέσει ως στόχο του την ανάπτυξη της κριτικής τους σκέψης και τη δραστηριοποίηση τους σε θέματα αρχαιολογίας και ιστορίας.

Επίσης, ο Όμιλος Αρχαιολογίας στοχεύει, μέσα από τις ομαδικές του δραστηριότητες και μέσα από το περιοδικό, το οποίο εκδίδει από το 2002, να μεταλαμπαδεύσει στους φοιτητές, οι οποίοι ουσιαστικά είναι το μέλλον αυτού του τόπου, ότι η ανθρωπότητα δεν προχωρά μόνο με ανθρώπους, οι οποίοι διαθέτουν ένα μορφωτικό επίπεδο και που μελετούν παθητικά την επιστήμη τους, αλλά ενδυναμώνεται όταν συγκροτείται από άτομα, τα οποία παράλληλα δραστηριοποιούνται και σε άλλους τομείς, σέβονται τον συνάνθρωπό τους, τον περιβάλλον τους και τον πολιτισμό τους και οι οποίοι μπορούν να συνεργαστούν και να συνδυάσουν τη δουλειά τους και με τη δουλειά άλλων επιστημών, ώστε να καταλήξουν στην αλήθεια, την οποία αναζητούν.

Στα πλαίσια της επίτευξης των πιο πάνω στόχων, ο Όμιλος Αρχαιολογίας σε συνεργασία με τους καθηγητές του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, καθώς επίσης και με άλλους ομίλους, έχει διοργανώσει εκδρομές σε αρχαιολογικούς χώρους όπως Λέμπα, Καλαβασός – Τέντα, Χοιροκοιτία, Βασιλική Αγίου Γεωργίου, Αμαθούντα, Κούριο, Ιερό Απόλλωνα Υλάτη, Παλαίπαφος, Αρχαίο Θέατρο Πάφου, Άγιο Ηρακλείδιο, Κάτω Δρύ και σε εκκλησίες των χωριών Γαλάτα και Κακοπετριά, καθώς επίσης και εκπαιδευτικά ταξίδια στο εξωτερικό όπως στην Κωνσταντινούπολη και φέτος στην Ιορδανία.

Επίσης έχει διοργανώσει διαλέξεις, ενώ έχει προβάλλει ντοκιμαντέρ εκπαιδευτικού χαρακτήρα και ταινίες ψυχαγωγικού περιεχομένου. Ακόμη αρκετοί είναι οι φοιτητές – μέλη του ομίλου, οι οποίοι συμμετέχουν σε ανασκαφές σε διάφορες θέσεις στην Κύπρο, όπως στη θέση Αγίου Πέντε Γερσοκήπου, στην Παλαίπαφο και στη θέση Πολιτικό - Τρουλλιά. Επίσης, εδώ και δύο καλοκαίρια, μερικά από τα μέλη μας, είχαν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν σε πρακτικά μαθήματα Ενάλιας Αρχαιολογίας, τα οποία πραγματοποιήθηκαν στη θέση Ακρωτήρι στη Λεμεσό (2007) και στη θέση Ακρωτήρι στο Κίτι (2008). Τα μαθήματα αυτά θα συνεχιστούν και φέτος, με στόχο να αναπτυχθεί το ενδιαφέρον των νεαρών αρχαιολόγων όχι μόνο για τα χερσαία ευρήματα αλλά και για τον πλούτο που κρύβει η θάλασσα στο βυθό της.

Ακόμη, φέτος ο Όμιλος Αρχαιολογίας καλείται να αντιδράσει και στις ενέργειες, στις οποίες προβαίνει το Δημαρχείο Λευκωσίας και η Αρχιεπισκοπή Κύπρου, στο χώρο του ιστορικού κέντρου της Λευκωσίας. Η ανάπλαση της Πλατείας Ελευθερίας, καθώς επίσης και η δημιουργία ενός ογκώδους, καθεδρικού ναού στο ιστορικό κέντρο της Λευκωσίας, θα επισκιάσει την αρχαιολογική και ιστορική αξία της πρωτεύουσας. Γι' αυτό ως νέοι ιστορικοί και αρχαιολόγοι θα πρέπει να μεριμνήσουμε. Ήδη, ο όμιλος, σε συνεργασία με το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας και με τους εκπροσώπους του τμήματος, συναντήθηκε με τη δήμαρχο Λευκωσίας κ. Μαύρου και συζήτησε για αυτά τα θέματα. Ο όμιλος στοχεύει να διοργανώσει και άλλες δραστηριότητες, ώστε να διαφυλαχθεί το ιστορικό κέντρο της πρωτεύουσας.

Τέλος τους στόχους του, τους επιτυγχάνει και μέσα από το εκφραστικό του όργανο, το περιοδικό «Οφέλτη», το οποίο φέτος εκδίδεται για έβδομη συνεχή χρονιά. Το περιοδικό περιέχει άρθρα σχετικά με την αρχαιολογία και την ιστορία. Ελπίζουμε η κοπιώδης προσπάθεια των μελών του Όμιλου Αρχαιολογίας να συμβάλει ουσιαστικά και έμπρακτα στα πανεπιστημιακά δρώμενα, καθώς επίσης να συνεχιστεί και στα μετ' έπειτα χρόνια.

Από τη Σύναξη

ΟΦΕΛΤΗΣ: Το όνομα Οφέλτης είναι η πρωιμότερη ελληνική επιγραφή που έχει βρεθεί στην Κύπρο, χαραγμένη πάνω σε σιδερένιο οβελό εντός του θαλαμοειδούς τάφου υπ' αριθμό 49 στην τοποθεσία Σκάλες της Παλαιάπου του 1979. Ο τάφος χρονολογείται στον 11ο-10ο αιώνα π.Χ. Ειδικοί μελετητές χρονολόγησαν την επιγραφή στα 1050 π.Χ. και αυτό έχει μεγάλη σημασία για το νησί, αφού αποτελεί την πρωιμότερη μαρτυρία ύπαρξης της ελληνικής γλώσσας στο νησί. Η επιγραφή έχει χαραχθεί στο κυπριακό συλλαβάριο και διασώζει το όνομα ενός Έλληνα, στην γενική πτώση της Αρκαδικής διαλέκτου (ο-ρε-λε-τα-υ), ένδειξη ότι στο τέλος της 2ης χιλιετίας είχε ήδη διαμορφωθεί η Αρκαδοκυπριακή στο νησί. Το όνομα Οφέλτης είναι σχετικά σπάνιο και ανήκει σε μυθολογικό πρόσωπο. Η πρώτη εμφάνιση της ελληνικής γλώσσας στην Παλαίπαφο, αλλά και η εμφάνιση ελληνικών μυθολογικών ονομάτων, γεγονός που φανερώνει κάποιες μορφές σχέσεις με την Ελλάδα, έρχεται να επιβεβαιώσει τη μυθική παράδοση που θέλει τον Αγαπήνορα, αρχηγό των Αρκάδων στην τρωική εκστρατεία, να ιδρύσει την Παλαίπαφο μετά τα τρωικά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 4 Τα νοικοκυριά της Πρωτοκυπριακής Περιόδου:
Ο οικισμός στη θέση Μαρκί-Αλώνια
- 8 Alaca Höyük: Οι βασιλικοί τάφοι και τα κτερίσματα
- 12 Η απεικόνιση της Κοινωνίας των Αποστόλων
- 16 Λειτουργία - Ερμηνεία του κύκλου του
Δωδεκαόρτου κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο
- 18 «Το Ελαιουργείο»: Μια βυζαντινή κατοικία
στη Σαλαμίνα της Κύπρου
- 22 Επιγραφές στα τείχη των Φιλίππων
και της Θεσσαλονίκης
- 24 Οι δυο επιγραφές στους Σόλους ως αρχαιολογική
μαρτυρία για τις Αραβικές Επιδρομές στην Κύπρο
κατά τον 7ο αιώνα μ.Χ.
- 27 Γυναίκες πόρνες στη Μεσαιωνική κοινωνία
- 30 Η θέση της γυναίκας μέσα από τις Ασσίζες
του Βασιλείου της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ
- 33 Οι διεργασίες και η πορεία προς την ένωση των
Ιονίων νήσων με την Ελλάδα στα χρόνια 1862- 1864
- 36 Τα σχέδια Άτσεσον για τη λύση του Κυπριακού
- 39 Ανασκαφές - Έρευνες 2008

ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΟΦΕΛΤΗΣ

ΟΜΙΛΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

Ιδιοκτησία:	Όμιλος Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κύπρου
Δια νόμου Υπεύθυνη:	Μάρια Μιχαήλ
Αρχισυνταξία:	Δημήτρης Στρατιδάκης
Συντακτική Ομάδα:	Χρυστάλλα Μαρκίδου, Θεοχάρης Πέτρου, Μαρία Μιχαήλ, Κωνσταντίνα Χατζηβασίλη, Παρασκευή Συκοπετρίτου, Χαραλαμπία Ολυμπίου, Σταύρος Παναγιώτου, Γεωργία Σιάηλου, Χριστίνα Παπαμιχαήλ, Βάσια Χαραλάμπους, Κούλα Κυριάκου
Διόρθωση Κειμένων:	Παρασκευή Συκοπετρίτου, Μαρία Μιχαήλ, Κωνσταντίνα Χατζηβασίλη, Γεωργία Σιάηλου, Δημήτρης Στρατιδάκης, Ευτυχία Παπαδοπούλου
Επιμέλεια Έκδοσης:	Μαρία Μιχαήλ, Θωμάς Κωστή
Ηλεκτρονική Σελίδωση:	Θωμάς Κωστή
Εκτύπωση:	H. Loizides LTD

Τα νοικοκυριά της Πρωτοκυπριακής Περιόδου Ο οικισμός στη θέση Μαρκί-Αλώνια

Χρυστάλλα Μαρκίδου
ΙΣΑ 3ο

Η μετάβαση της Κύπρου από τη Χαλκολιθική Εποχή στην Εποχή του Χαλκού, χαρακτηρίζεται από τέτοιες σημαντικές αλλαγές στην οικονομία και στην κοινωνία του νησιού, έτσι ώστε η εποχή αυτή να αποτελεί πλέον σημαντικό ορόσημο για την Προϊστορία της Κύπρου. Η μετάβαση γίνεται περίπου στα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ., όπου συντελείται αύξηση του πληθυσμού, αλλαγές στη μορφή και στο μέγεθος των οικισμών και των νεκροταφείων, εντατικοποίηση της αγροτικής παραγωγής, τεχνολογική ανάπτυξη στην κεραμική, υφαντουργία, αλλά ιδιαίτερα στη μεταλλοτεχνία, έλεγχος παραγωγής και διακίνησης αγαθών και ανάπτυξη του διαθαλάσσιου εμπορίου. Οι υποδιαιρέσεις της Εποχής του Χαλκού (Πρώιμη, Μέση, Ύστερη) στην Κύπρο αντιστοιχούν στην Πρωτοκυπριακή, Μεσοκυπριακή και Ύστεροκυπριακή. Η Πρωτοκυπριακή περίοδος, καλύπτει το χρονικό διάστημα 2500-1900 π.Χ. και υποδιαιρείται στις εξής φάσεις: 2500-2350 π.Χ. Πολιτισμός Φιλιάς, 2350-2100/2075 π.Χ. Πρωτοκυπριακή I, 2100/2075-2000 π.Χ. Πρωτοκυπριακή II, 2000-1900 π.Χ., Πρωτοκυπριακή III (Κουκά 2006: 67).

Σημαντική για την κατανόηση της μετάβασης της Κύπρου στην

χαρακτηρίζεται από την ίδρυση νέων οικισμών με τετράπλευρα κτίσματα, κοντά στις χαλκοφόρες ζώνες της οροσειράς του Τροόδου, την ερυθροσιλβωτή κεραμική με εγχάρακτη διακόσμηση, καθώς και τη λευκόχριστη και μελανόχριστη κεραμική, την επανεισαγωγή των βοοειδών, την χρήση του αρότρου και την επέκταση της αγροτικής οικονομίας, την ανάπτυξη της υφαντικής τέχνης και τη χρήση λαξευτών θαλαμοειδών τάφων σε οργανωμένα νεκροταφεία εκτός των οικισμών. Αν και πιο αργά από οποιοδήποτε άλλο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, την περίοδο αυτή διαμορφώνεται η πρωϊμότερη φάση της αστικοποίησης στην Κύπρο.

Κατά την Πρωτοκυπριακή περίοδο παρουσιάζεται δραματική αύξηση του πληθυσμού, η οποία εντοπίζεται στην αύξηση των οικισμών, οι οποίοι έπονται αυτών του Πολιτισμού της Φιλιάς και αντιστοιχούν στην Πρωτοκυπριακή και Μεσοκυπριακή περίοδο (Steel 2004: 128), καθώς και στην έκταση των νεκροταφείων. Οι οικισμοί αναπτύσσονται σε μη οχυρές θέσεις, κυρίως κατά μήκος της βόρειας ακτής της Κύπρου και στις παρυφές του Τροόδου, κοντά σε πηγές χαλκού. Συναντούμε δηλαδή οικισμούς και στα παράλια και στην πεδιάδα της Μεσαορίας (εικ. 1). Η ερυθροσιλβωτή κεραμική είναι πλέον περίτεχνη και μοναδική σε διακόσμηση. Εκτός από την παραγωγή χρηστικών αγγείων, κατασκευάζονται σύνθετα αγγεία, αλλά και ομοιώματα τελετουργικών σκηνών και σκηνών της καθημερινής, αγροτικής ζωής. Επίσης η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται και από την παραγωγή σανιδόμορφων ειδωλίων.

Οικισμός Μαρκί - Αλώνια

Ο οικισμός Μαρκί-Αλώνια βρίσκεται στην κεντρική Κύπρο, κοντά στις χαλκοφόρες περιοχές, βόρεια της οροσειράς του Τροόδου, σε μια ομαλή πλαγιά κοντά στον ποταμό Αλυκό. Γειτνιάζει με αρκετούς λόφους, γεγονός που καθιστά την περιοχή του οικισμού αρκετά εύφορη, αφού οι λόφοι στέλνουν το νερό της βροχής στην περιοχή του οικισμού. Από την αρχή της κατοίκησης, ο οικισμός ήταν αυτόκλητος επικεντρώνοντας τις εργασίες στη γεωργία, στην εκτροφή ζώων και στην τοπική παραγωγή κεραμικής και υφαντικής, παρόλο που η θέση του είναι συνδεδεμένη με κοντινές πηγές χαλκού (Frankel & Webb 2006: 287). Με τη μελέτη του οικισμού, αλλά και των τριών εκτεταμένων νεκροτα-

Εικ. 1: Αρχαιολογικές θέσεις της Πρωτοκυπριακής περιόδου.

01.Βασίλεια	08.Αλάμπρα
02.Λάπηθος	09.Καλαβασός
03.Βουνοί	10.Πύργος
04.Φιλιά	11.Επισκοπή
05.Δένεια	12.Σωτήρα
06.Μαρκί-Αλώνια	13.Κισσόνεργα
07.Κοτσιάτης	14. Αμπλελίκου

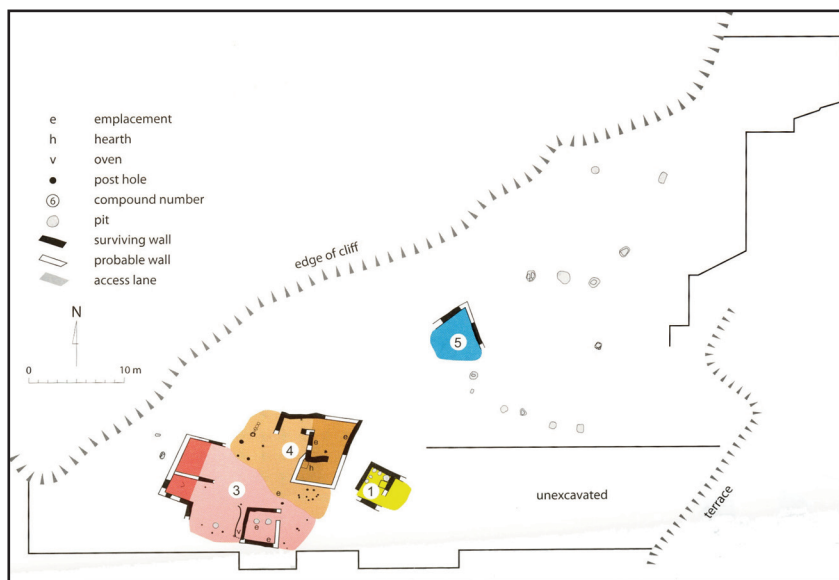
Εποχή του Χαλκού είναι η περίοδος του Πολιτισμού της Φιλιάς. Οι ανασκαφές του St. Swiny στον οικισμό Σωτήρα-Καμινούδκια και των J. Webb και D. Frankel στον οικισμό Μαρκί-Αλώνια κατέδειξαν ότι ο Πολιτισμός της Φιλιάς χρονολογείται πριν από την Πρωτοκυπριακή περίοδο και έτσι αποτελεί τη χρονική περίοδο μετάβασης από τη Χαλκολιθική Εποχή στην Εποχή του Χαλκού, αφού αυτή την περίοδο αρχίζουν να παρουσιάζονται νέα στοιχεία της πολιτιστικής ταυτότητας του νησιού και είναι αυτά που θα καθορίσουν ολόκληρη την Κυπριακή Χαλκοκρατία. Η μεταβατική αυτή περίοδος

φείων, που γειτνιάζουν με αυτόν, πιστοποιήθηκε κατοίκηση για 500 με 600 χρόνια, από τις αρχές της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού (Φάση Φιλιάς) μέχρι τη Μέση Εποχή του Χαλκού (Μεσοκυπριακή II), δίνοντας έτσι τη μακρύτερη ακολουθία οικισμού της Εποχής του Χαλκού. Η κατοίκηση του οικισμού διαχωρίστηκε σε εννέα φάσεις. Σε κάθε φάση θα ζούσαν 220 - 240 άτομα και ο μέσος όρος ζωής τους ήταν μεταξύ των 30 και 40 χρόνων (Frankel & Webb 2001: 118). Η θέση και η πυκνότητα των κτισμάτων άλλαξαν κατά τη διάρκεια της ζωής του οικισμού. Κάποια κτίσματα χρησιμοποιούνταν σε διάφορες συνεχείς φάσεις, ενώ κάποια άλλα κατεδαφίζονταν σχεδόν εντελώς, αφήνοντας σε χρήση μόνο τα θεμέλια ή και μια με δύο σειρές πλίνθων. Αυτό θα μπορούσε να αναγνωριστεί σαν μια αναγκαία δραστηριότητα, λόγω της φθοράς των δομικών υλικών, αλλά μπορεί και να υπονοεί την αναγνώριση και τη συνέχεια της ιδιοκτησίας και του ελέγχου ενός συγκεκριμένου χώρου από μια συγκεκριμένη οικογένεια (Frankel & Webb 2006: 288).

Στην έκταση που ανασκάφηκε αναγνωρίστηκαν συνολικά 33 κτίσματα. Όλα τα κτίσματα, τα οποία ήταν τετράπλευρα, είχαν λίθινα θεμέλια και ανωδομή από ωμές πλίνθους, οι οποίες ήταν κατασκευασμένες σε μήτρα. Τα κτίσματα κυμαίνονταν σε μέγεθος από 50 μέχρι 100 τ.μ. κλειστού κατοικίσιμου χώρου και επτά μέχρι δέκα άτομα αποτελούσαν το κάθε νοικοκυριό (Frankel & Webb 2001: 120). Κάθε σπίτι-νοικοκυριό είχε μέχρι πέντε δωμάτια, κυρίως επιμήκη, διαφορετικού μεγέθους. Υπήρχε μία είσοδος/έξοδος. Κανένα νοικοκυριό δεν είναι σημαντικά μεγαλύτερο από άλλα και σε κανένα δε διακρίνεται περισσότερη ευχέρεια αποθήκευσης αγαθών. Επίσης, σε κανένα δεν υπάρχει ένδειξη ότι τα ζώα τοποθετούνταν στο εσωτερικό τους (Frankel & Webb 2001: 120). Πολλά από αυτά τα νοικοκυριά περιελάμβαναν τειχιωμένη τετράπλευρη αυλή. Οι αυλές ήταν στοιχειωδώς καλυμμένες με χαλίκια, ενώ στις πρωιμότερες φάσεις, δεν ήταν οριοθετημένες και υπήρχαν χώροι για τα ζώα και πρόχειροι χώροι εργασίας.

Φάσεις Α και Β: Φάση Φιλιάς (2400 – 2200 π.Χ.)

Ο οικισμός ιδρύθηκε γύρω στο 2400 π.Χ. Στη φάση Α ανήκουν τα δύο πρωιμότερα κτίσματα, τα οποία ανασκάφηκαν και βρίσκονται στη νοτιοδυτική πλευρά της ανασκαμμένης περιοχής. Μετά από μία ή δύο γενιές, υπάρχει επέκταση του οικισμού με περισσότερα νοικοκυριά. Το γεγονός αυτό αντιστοιχεί στη φάση Β (εικ. 2). Τώρα τα κτίσματα αρχίζουν να παίρνουν την μορφή των μεταγενέστερων νοικοκυριών, με τους πολλαπλούς εσωτερικούς χώρους. Μέσα στο κτίσμα 4 υπήρχε εστία, ενώ έξω από το κτίσμα 3 υπήρχε φούρνος. Έτσι τα δύο αυτά κτίσματα θα πρέπει να λειτουργούσαν ως ξεχωριστά νοικοκυριά όσον αφορά στους ιδιωτικούς χώρους,

Εικ. 2: Μαρκί-Αλώνια, κάτοψη, Φάση Α, Φάση Φιλιάς

Φάσεις C - D: Πρωτοκυπριακή I - II (2300 – 2000 π.Χ.)

Κατά τη φάση C (εικ. 3), η επέκταση του οικισμού καταδεικνύει την αύξηση του πληθυσμού. Τα νοικοκυριά όμως φαίνεται ότι αρχίζουν να λειτουργούν σαν ξεχωριστές μονάδες, π.χ. τα νοικοκυριά 6 και 7, τα οποία δημιουργούνται σε αυτή τη φάση δεν έχουν εσωτερική πρόσβαση. Έτσι βλέπουμε ότι με την είσοδο στην Πρωτοκυπριακή περίοδο, οι σχέσεις που υπήρχαν στις προηγούμενες φάσεις αλλάζουν, αλλά δηλώνεται και η συνέχεια της ιδιοκτησίας από τη Φάση Β στη Φάση C, αφού το κτίσμα 3 ανακατασκευάστηκε στο 7 και το κτίσμα 4 στο 6 και 8. Κατά τη φάση D, η επέκταση του οικισμού συνεχίζεται σε σημείο που δημιουργείται η ανάγκη για ένα μονοπάτι, το οποίο διασχίζει τον οικισμό από βορρά σε νότο και σκοπό έχει οι κάτοικοι να διαπραγματευτούν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας τους και να οριοθετήσουν τις «περιοχές» τους.

Εικ. 3: Μαρκί-Αλώνια, κάτοψη, Φάση C, Πρωτοκυπριακή I - II

Εικ. 4: Μαρκί-Αλώνια, κάτοψη, Φάση Ε, Πρωτοκυπριακή ΙΙΙ

Φάσεις Ε - F: Πρωτοκυπριακή ΙΙΙ (2100 – 1900 π.Χ.)

Κατά τη φάση Ε (εικ. 4), ο οικισμός επεκτείνεται ακόμη περισσότερο και δημιουργείται ανάγκη για κατασκευή περισσότερων μονοπατιών πρόσβασης. Γίνονται περισσότερες και μεγαλύτερες αλλαγές στα υφιστάμενα νοικοκυριά, όχι μόνο στο εσωτερικό τους, αλλά αλλάζοντας ακόμα και τον προσανατολισμό τους, όπως το κτίσμα 7. Παρατηρείται ότι όσο προχωρούμε μέσα στην Πρωτοκυπριακή περίοδο υπάρχει ανάγκη για ανάπτυξη του ιδιωτικού χώρου και μειώνεται η διάθεση για άμεση επικοινωνία με γειτονικά νοικοκυριά. Κατά τη φάση F, παρατηρείται επέκταση του οικισμού στα βόρεια με νέα κτίσματα, ενώ στο κέντρο της περιοχής που ανασκάφηκε, παρατηρούνται αλλαγές στα υφιστάμενα κτίσματα. Αυτή η αναδιοργάνωση θα πρέπει να ήταν αποτέλεσμα διαπραγμάτευσης δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και πρόσβασης.

Κατά τις φάσεις G και H, οι οποίες αντιστοιχούν στη Μεσοκυπριακή Ι περίοδο (2000 – 1700 π.Χ.), παρατηρείται σταδιακή συρρίκνωση του οικισμού και εγκατάλειψη κτισμάτων, μέχρι την τελική φάση I, όπου παρατηρείται κατοίκηση μόνο σε ένα ή δύο δωμάτια, τα οποία και αυτά εγκαταλείφθηκαν μετά από μία γενιά, δηλαδή στην Μεσοκυπριακή ΙΙ.

Τα νοικοκυριά στο Μαρκί διέθεταν μεγάλη ποικιλία σταθερών κατασκευών, όπως θρανία, πλατφόρμες, αποθηκευτικές θήκες, εστίες και κάποια από αυτά φούρνους. Η μορφή και η τοποθέτηση των κατασκευών αυτών είναι σαφείς δείκτες για τη χρήση του κάθε δωματίου και τις δραστηριότητες των νοικοκυριών. Από τη φάση της Φιλιάς, οι εστίες βρίσκονται σε επαφή με τους τοίχους των σπιτιών, ποικίλουν σε μέγεθος, είναι ημικυκλικές και ορίζονται από ασβεστοκονίαμα. Πάνω στις εστίες υπήρχαν κτισμένες πήλινες βάσεις, για την τοποθέτηση των μαγειρικών αγγείων. Φαίνεται ότι η προετοιμασία και η κατανάλωση φαγητού στα νοικοκυριά της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στην Κύπρο, δίνει έμφαση για πρώτη φορά στο βράσιμο του φαγητού. Έτσι η χρήση της εστίας αποκτά ακόμα ένα σημαντικό ρόλο

μέσα σ' ένα νοικοκυριό, εκτός από το να δίνει φωτισμό και θέρμανση. Θρανία ή πλατφόρμες λιθόκτιστες ή από πήλοκονίαμα βρίσκονταν εφραπτόμενα στους εσωτερικούς τοίχους και στην πλειοψηφία τους ήταν στενόμακρες κατασκευές. Κάποιες από αυτές ήταν σε απόλυτη εξάρτηση από τις εστίες, πιθανόν για την τοποθέτηση και αποθήκευση του φαγητού. Παρόμοιες κατασκευές συναντούμε και στα άλλα δωμάτια των νοικοκυριών, σε επαφή με τους τοίχους, που θα χρησιμοποιούνταν επίσης για αποθήκευση και για ανάπαυση. Οι φούρνοι βρίσκονται στο εσωτερικό των νοικοκυριών από τη φάση C και εξής, οπότε τα νοικοκυριά αρχίζουν να συμπεριφέρονται περισσότερο «ιδιωτικά». Όλες οι σταθερές κατασκευές των νοικοκυριών δεν υπερβαίνουν τα 15 – 20 εκ. σε ύψος. Έτσι οι περισσότερες οικιστικές εργασίες θα πρέπει να γίνονταν εφόσον οι άνθρωποι ήταν σκυφτοί ή γονατιστοί.

Τα περισσότερα τέχνηρα (από όλες τις φάσεις κατοίκησης) έχουν βρεθεί στο εσωτερικό των σπιτιών και πιο συγκεκριμένα κοντά στις εστίες. Το γεγονός αυτό δηλώνει ότι οι περισσότερες δραστηριότητες γίνονταν στο εσωτερικό των σπιτιών και ειδικότερα στους χώρους όπου βρίσκονταν οι εστίες, ενώ οι υπόλοιποι χώροι θα χρησιμοποιούνταν για αποθήκευση και ύπνο. Στα τέχνηρα συμπεριλαμβάνονται σφονδύλια (στο Μαρκί βρέθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός σφονδυλιών από όλους τους οικισμούς της Εποχής του Χαλκού στην Κύπρο και σχεδόν σε όλα τα νοικοκυριά, δείγμα της εκτεταμένης εξάσκησης της υφαντικής), βαρίδια αργαλειού (από τη φάση της Φιλιάς, στο Μαρκί, έχουμε ενδείξεις για την πρωϊμότερη χρήση πήλινων υφαντικών βαρών αργαλειού), γουδιά και κρουστήρες, αγγεία μαγειρέματος, φιάλες, πρόχοι, περόνες, βελόνες κ.ά.

Ο αριθμός των μετάλλινων αντικειμένων, που βρέθηκαν στο Μαρκί, είναι πολύ μικρός και τα περισσότερα από αυτά χρονολογούνται στη φάση της Φιλιάς. Κατά την περίοδο αυτή αναγνωρίστηκαν τύποι όπως βελόνες, μαχαίρια, σκουλαρίκια, περόνες. Ελάχιστα δείγματα μεταλλοτεχνίας έχουμε από την Πρωτοκυπριακή Ι – ΙΙ περίοδο, ενώ ο αριθμός αυξάνεται κατά την Πρωτοκυπριακή ΙΙΙ. Στο Μαρκί φαίνεται ότι η μεταλλοτεχνία χρησιμοποιείται για την κατασκευή αντικειμένων καθημερινής χρήσης παράλληλα με την κατασκευή αντικειμένων για συγκεκριμένο σκοπό, όπως για παράδειγμα όπλα. Χαρακτηριστικό είναι ότι δεν έχουν βρεθεί λίθινοι πελέκες από τη φάση της Φιλιάς (Frankel & Webb 2007: 199). Αυτό θα πρέπει να προϋποθέτει ότι η τεχνολογία των μετάλλων ήταν ήδη εδραιωμένη στους κατοίκους του οικισμού. Το ότι υπήρχε άσκηση της μεταλλοτεχνίας πιστοποιείται και από την ανεύρεση μήτρας για την κατασκευή πελέκων, αλλά και τάλαντων χαλκού σε σχήμα πελέκεως.

Η κεραμική της φάσης της Φιλιάς στο Μαρκί είναι χειροποίητη και χαρακτηρίζεται από ποικιλία σχημάτων και τεχνι-

κών διακόσμησης. Επικρατούν τα αγγεία σερβιρίσματος και μαγειρέματος, όπως ερυθροστυλιβωτές φιάλες, λοξόμητες ή οπισθόμητες πρόχοι, αμφορείς, φλάσκες. Αυτή η εποχή χαρακτηρίζεται και από άλλες κατηγορίες στην κεραμική τεχνολογία, την λευκόχριστη κεραμική και την μελανόχριστη χτενιστή. Έχει διαπιστωθεί ότι πολλά από τα αγγεία της φάσης της Φιλιάς τα έχουν προμηθεύσει στον οικισμό εξωτερικές πηγές, όπως η Αγία Παρασκευή στη Λευκωσία. Τα αγγεία έχουν επίπεδες βάσεις, χαρακτηριστικό στοιχείο της φάσης της Φιλιάς, αλλά και ένα στοιχείο, που μας δηλώνει ότι αυτά τα αγγεία ήταν επιτραπέζια. Όπως αναφέρουν στη δημοσίευσή τους οι ανασκαφείς του οικισμού στο Μαρκί, αυτό που είναι ξεκάθαρο από την κεραμική είναι ότι υπήρχε υψηλή ποιότητα στα αγγεία της εποχής και αυτά δεν ανταποκρίνονταν σε μια κοινωνική ελίτ, αλλά σε όλα τα μέλη του οικισμού. Αυτό υποδεικνύει ότι όλα τα νοικοκυριά είχαν κοινή ιδεολογία και συμπεριφορά, όσον αφορά στο σερβίρισμα και στην κατανάλωση φαγητού, στοιχείο που χαρακτηρίζει όλους τους οικισμούς της φάσης της Φιλιάς (Frankel & Webb 2006: 147).

Κατά την Πρωτοκυπριακή περίοδο, αρχίζει να διακρίνεται η ανάπτυξη περιφερειακού πολιτισμού, δηλαδή κάθε περιοχή αναπτύσσει κάποια δικά της χαρακτηριστικά, τα οποία είναι εμφανή στην κεραμική. Στο Μαρκί η κεραμική της περιόδου δείχνει ότι ο οικισμός είχε πιο στενές επαφές με κεντρικές και νότιες θέσεις. Μέχρι την Πρωτοκυπριακή ΙΙΙ περίοδο, φαίνεται ότι αναπτύσσεται ένα μεγαλύτερο δίκτυο ανταλλαγής, αφού πιστοποιείται εισαγωγή κεραμικής από τις βόρειες περιοχές, νοτιοδυτικές, αλλά και από ανατολικές θέσεις. Η τοπική κεραμική στο Μαρκί παρουσιάζει ομοιότητες με υλικό από πολλές θέσεις, όπως Βουνούς, Λάπηθος, Δένεια, Αγία Παρασκευή, Καλαβασός και Αλάμπρα, αλλά πάντα με πιο στενές ομοιότητες με κεραμική των κεντρικών και νότιων περιοχών (Frankel & Webb 2006: 147).

Το οικιστικό σχήμα που ακολουθείται στη θέση Μαρκί-Αλώνια είναι ακανόνιστο, αλλά με προσθετική διάταξη. Ο τύπος του τετράπλευρου κτίσματος, με δύο ή περισσότερους εσωτερικούς χώρους ακολουθείται από την ίδρυση του οικισμού μέχρι την τελική του εγκατάληψη. Η σχετική απουσία διαφοροποίησης στο μέγεθος και τη μορφή των οικισμών και των κτισμάτων, αλλά και στην ποσότητα και στην ποιότητα των κτερισμάτων στους τάφους, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι την περίοδο αυτή δεν μπορούμε να μιλούμε για κοινωνική διαφοροποίηση αλλά για ένα ισότιμο σύστημα. Επίσης, σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουμε και από το γεγονός ότι τουλάχιστον στην ανεσκαμμένη έκταση του οικισμού δεν υπάρχει ένδειξη για κοινοτικά έργα (π.χ. οχυρωματικά ή υδρευτικά έργα, θρησκευτικά ή διοικητικά συγκροτήματα), τα οποία θα απαιτούσαν μεγάλη εργατική δύναμη και μία θεσμοθετημένη αρχή. Κατ'επέκταση, δεν μπορεί να υπάρξει ένδειξη για κοινωνική ελίτ ή για κάποιο διοικητικό ή θρησκευτικό άρχοντα.

Εκτός από το αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, ενδιαφέροντα συμπεράσματα, που απορρέουν από τις αρχιτεκτονικές φάσεις στο Μαρκί, αφορούν κυρίως στις αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις των κατοίκων, κυρίως από τις πρωιμότερες φάσεις Α και Β στις φάσεις C και D, δηλαδή από τη Φάση της Φιλιάς στην Πρωτοκυπριακή περίοδο. Στα πρώτα στάδια παρατηρείται μια συνεργασία, τόσο κοινωνική όσο και οικονομική, μεταξύ κάποιων νοικοκυριών. Αυτή η συνεργασία μπορεί να θεωρηθεί σαν ένας μηχανισμός επιβίωσης στα πρώτα στάδια της ίδρυσης ενός νέου οικισμού. Η δημιουργία αυτόνομων νοικοκυριών στις μεταγενέστερες φάσεις δηλώνει ότι η κάθε οικογένεια πλέον αισθανόταν ασφαλής να αντιμετωπίσει τις ανάγκες της και να διαβιώσει σαν μία ανεξάρτητη οικονομική οντότητα.

Η μακροβιότητα του οικισμού και η σχετική συνέχεια των νοικοκυριών, δηλώνει ότι αναπτύχθηκαν επιτυχείς πολιτιστικοί μηχανισμοί, ώστε εξασφαλίστηκε η οικονομική επιβίωση των νοικοκυριών, αλλά και ολόκληρου του οικισμού, παρόλη τη διάθεση απομόνωσης, που ανέπτυξαν τα νοικοκυριά κατά την Πρωτοκυπριακή περίοδο, και τη πιθανή σύγκρουση νοικοκυριών και ατόμων. Τα νοικοκυριά ήταν εξοπλισμένα με το ίδιο είδος κατασκευών σε όλη τη διάρκεια της ζωής του οικισμού, στοιχείο που δείχνει ότι ίδιες ήταν περίπου και οι ασχολίες των κατοίκων και οι συμπεριφορές τους ως προς την παρασκευή και κατανάλωση φαγητού. Η κοινή συμπεριφορά στην παρασκευή και κατανάλωση φαγητού, όχι μόνο μέσα στον οικισμό του Μαρκί, αλλά και σε άλλους οικισμούς, θα πρέπει να αντανakλά την ύπαρξη αποτελεσματικών μηχανισμών στη διακίνηση κεραμικής και άλλων αγαθών μεταξύ των οικισμών της Κύπρου. Αυτή η εσωτερική ανταλλαγή προϊόντων και πρώτων υλών διαπιστώνεται όχι μόνον από την ομοιότητα στα σχήματα και τη διακόσμηση των αγγείων, αλλά και στη διαδεδομένη χρήση σπειροειδών σκουλαρικών και δακτυλιόσχημων περιάπτων. Θα πρέπει δηλαδή να υπήρχε εσωτερικό εμπόριο χαλκού και πικρόλιθου. Η απουσία πολύτιμων αντικειμένων από τα ευρήματα οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο οικισμός εγκαταλείφθηκε σταδιακά, αλλά και προσχεδιασμένα.

Τα νοικοκυριά της Πρωτοκυπριακής περιόδου αποτελούν σημαντικούς και σαφείς δείκτες για τη μελέτη της μεταβατικής αυτής εποχής για την κυπριακή κοινωνία, μιας εποχής, που αποτελεί τομή στην Προϊστορία της Κύπρου, όχι μόνο για τις πολιτιστικές και οικονομικές αλλαγές, οι οποίες επήλθαν στο νησί με το τέλος της Χαλκολιθικής περιόδου, αλλά και για τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του ανθρώπου και χώρου και του περιβάλλοντος που ζει. Τα νοικοκυριά είναι οι δείκτες που μας οδηγούν στο πρώτο μεγάλο άνοιγμα της Κύπρου από την απομόνωσή της, προς στον κόσμο που βρίσκεται γύρω της και κυρίως προς την Νότια Ανατολία.

Βιβλιογραφία:

- 1996, *Cyprus Heritage. The art of ancient Cyprus as exhibited at the Cyprus Museum*, K.P. Kyriakou (Books & Stationery) Ltd, Limassol.
- Frankel, D. & Webb, J. 1996, *Marki-Alonia. An Early and Middle Bronze Age Town in Cyprus. Excavations 1990-1995*, SIMA CXXIII: 1, Jonsered: Paul Astroms Forlag.
- Frankel, D. & Webb, J. 2006, *Marki-Alonia. An Early and Middle Bronze Age Settlement in Cyprus. Excavations 1995-2000*, SIMA CXXIII:2, Savendalen: Paul Astroms Forlag.
- Frankel, D. & Webb, J. 2006, Neighbours: Negotiating space in a prehistoric village. *Antiquity* 80, 287-302.
- Frankel, D. & Webb, J. 2001, Population, Households, and Ceramic Consumption in a Prehistoric Village. *Journal of Field Archaeology* 28, 115-129.
- Frankel, D. & Webb, J. 2000, Migration and Ethnicity in a Prehistoric Cyprus: Technology as Habitus, *European Journal of Archaeology* 3, 167-187.
- Κουκά, Ο. 2006. Η «Προϊστορική» Χαλκοκρατία: Πρώιμη και Μέση Εποχή του Χαλκού, *Ιστορία των Ελλήνων, Κύπρος*, τόμος 15, εκδόσεις ΔΟΜΗ Α.Ε., Αθήνα, 64-89.
- Steel, L. 2004. *Cyprus Before History. From the Earliest Settlers to the End of Bronze Age*, Duckworth, London.
- Webb, J. & Frankel, D. 2007. Identifying Population movements by everyday practice: the case of the 3rd millennium Cyprus, στο: Antoniadou, S. & Pace, A. (eds.), *Mediterranean Crossroads*, Athens: Pierides Foundation, 189-216.

Alaca Höyük

Οι βασιλικοί τάφοι και τα κτερίσματα

Θεοχάρης Πέτρου
ΙΣΑ 4ο

Η θέση Alaca Höyük βρίσκεται 67 km από την πόλη Yozgat, στα βορειο-ανατολικά της Άγκυρας, στην επαρχία Çorum. Πρόκειται για μία θέση από τις πρώτες που άρχισαν να ανασκάπτονται στην Ανατολία. Βρίσκεται σε μία περιοχή κοντά στο Boğazköy (Χαττούσα). Γύρω στα μέσα της 3ης χιλιετίας και πριν από τους Χετταίους, στη βορειοανατολική περιοχή της Μικράς Ασίας, έζησε ένας λαός, που αναφέρεται στις γραπτές πηγές ως Hatti. Οι Hatti ήταν ένας ινδοευρωπαϊκός λαός, πρωιμότερος των Χετταίων, που πιθανολογείται ότι έφτασε στην περιοχή από την Τρανσκαυκασία. (Harmankaya Erdoğu 2002)

Το Alaca Höyük, όπως φαίνεται από τα ευρήματα, αποτέλεσε το κέντρο των Hatti, μιας και στη θέση αυτή, εκτός από τα οικιστικά λείψανα βρέθηκαν οι πλουσιότεροι και μεγαλοπρεπέστεροι βασιλικοί τάφοι της 3ης χιλιετίας στη Μικρά Ασία. Η μεγαλοπρέπεια των τάφων εντείνεται και από την πύλη στην οποία, πάνω σε δύο ογκόλιθους, παριστάνονται δύο λιθανάγλυφες σφιγγες αντίστοιχα. Οι ανασκαφές στην περιοχή ξεκίνησαν το 1835 από τον W.A.G. Hamilton και συνεχίστηκαν στις αρχές του 20ου αιώνα (1907) από τον T. Makridi Bey. Αργό-

τερα, το 1935, τις ανασκαφές ανέλαβε ο R.O. Arık μετά από οδηγίες του Kemal Atatürk. Το 1936 και 1986 η θέση ανασκάφηκε από τον H.Z. Kosay και M. Akok αντίστοιχα. Η θέση αφορά ένα λόφο με ύψος 15m και διαστάσεις 310 x 275m.

Στο Alaca Höyük έχουν ανασκαφεί 15 στρώματα (ορίζοντες) πιστοποιώντας έτσι την κατοίκηση από τη Χαλκολιθική περίοδο μέχρι την εποχή του Σιδήρου. Οι 15 ορίζοντες ανάγονται σε 4 κύριες φάσεις. Η φάση Alaca Höyük I αντιστοιχεί στη Χαλκολιθική περίοδο, η φάση Alaca Höyük II και III στην Πρώιμη Εποχή του χαλκού και η φάση Alaca Höyük IV στις υπόλοιπες περιόδους. (ό.π.) Από την αρχιτεκτονική του οικισμού που θα υπήρχε, ελάχιστα λείψανα ανευρέθηκαν, υποδηλώνοντας ορθογώνια τετράπλευρα κτίσματα. Στη φάση Alaca Höyük III εντοπίστηκαν 13 τάφοι οι οποίοι χαρακτηρίστηκαν ως βασιλικοί. Οι τάφοι χρονολογούνται από τα τέλη της Πρωτοχαλκής II μέχρι το τέλος της Πρωτοχαλκής III, περίπου από το 2400-2000 π.Χ., καλύπτοντας ένα διάστημα 400 ετών. Βρίσκονται στην πλαγιά του λόφου, ενώ ο τρόπος που εκτείνονται δίνει την εντύπωση οικιών. Οι τάφοι έχουν οριστεί κατά ορίζοντες:

Οι τάφοι A, C, F, K, L, αντιστοιχούν στους ορίζοντες 6 και 7, οι A, E στον ορίζοντα

5 και 6 και οι B, D, H, R, T2, S στον ορίζοντα 5.

Οι τάφοι ήταν λιθόκτιστοι, ορθογώνιοι, στεγασμένοι με ξύλινα δοκάρια που ήταν τοποθετημένα εγκάρσια του τάφου και που καλύπτονταν με αχυροπηλό. Το μήκος των τάφων κυμαινόταν από 5 έως 8m και το πλάτος από 2 έως 3m, ενώ το βάθος (ύψος τοίχων) από 75-100cm. Οι ταφές ήταν απλές και σε κάποιες περιπτώσεις διπλές (τάφος T) και αφορούσαν τόσο τους άντρες όσο και τις γυναίκες. Σε κάποιες περιπτώσεις βρέθηκαν τάφοι, ο ένας πάνω στον άλλο (Τάφος A και A'). (Mellink 1956: 55). Όσον αφορά τον εσωτερικό χώρο των τάφων, ο ενταφιασμός απαιτούσε ένα αυστηρό τυπικό. Ο νεκρός τοποθετείτο σε συνεσταλμένη στάση στο κέντρο ή σε μία πλευρά του τάφου, η οποία οριοθε-

Alaca Höyük. Αεροφωτογραφία.
(<http://www.panoramio.com/photo/16067463>)

τέιτο με λίθους, ενώ γύρω του τοποθετούνταν τα κτερίσματα. (Harmankaya Erdoğan 2002) Ο συγκεκριμένος τρόπος ενταφιασμού είναι πρωτόγνωρος στη Μικρά Ασία, υποδηλώνοντας μία διαφορετική παράδοση του λαού των Hatti. Παρόμοιοι τάφοι ανασκάφηκαν στην περιοχή Μαϊκορ της Τρανσκαυκασίας. (Mellink 1956: 55) Οι τάφοι στο Alaca Höyük προορίζονταν για τους άρχοντες και τους ευγενείς του λαού των Hatti. Το γεγονός ότι βρέθηκαν όπλα (ξίφη) και σε γυναικείες ταφές τονίζει την υψηλή θέση των γυναικών στο λαό των Hatti και την αντιμετώπισή τους ως βασίλισσες. (Harmankaya Erdoğan 2002) Από τα ευρήματα οστών ζώων που βρέθηκαν μέσα στους τάφους αλλά και μπροστά και πάνω από αυτούς, γίνεται κατανοητό ότι πριν να κλείσει ο τάφος λάμβανε χώρα συγκεκριμένη τελετή. Η τελετή περιλάμβανε τη σφαγή-προσφορά ζώων τόσο αιγοπροβάτων όσο και βοοειδών, τα οποία φαίνεται τα κατανάλωναν στο πλαίσιο νεκρικού δείπνου. (http://www.geocities.com/anadolu_muzesi/sf4.html) Η παρουσία θυσιών στους τάφους, πολυτελών και ξεχωριστών κτερισμάτων, αγγείων και ειδωλίων σύμφωνα με τους μελετητές συνδέεται με την πίστη για μετά θάνατον ζωή. (Harmankaya Erdoğan

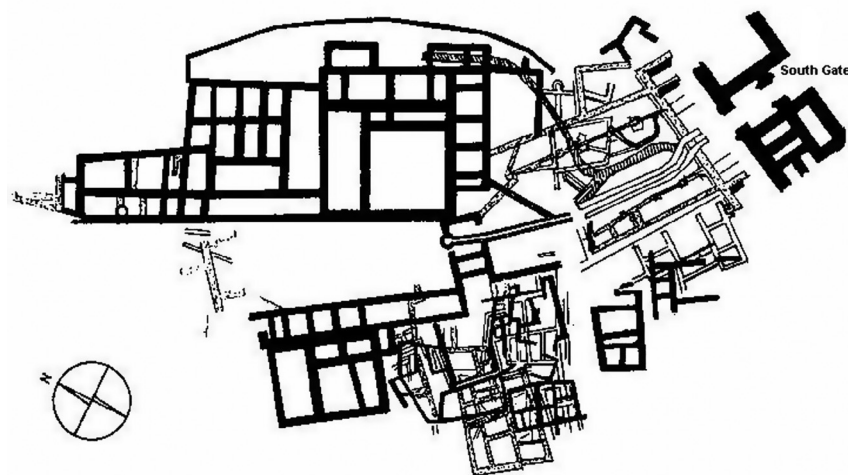
2002)

Κατά τη διάρκεια της τελετής, με βάση τα ευρήματα, ο τάφος ίσως προστατευόταν από μία πρόχειρη κατασκευή, η οποία επιστεφόταν από χάλκινους δίσκους ήλιου. Τέτοιοι δίσκοι μπορεί να ήταν απλά στερεωμένοι σε κοντάρια και να χρησιμοποιούνταν στη διάρκεια της τελετής. Σε κάποιους τάφους αναφέρεται η χρήση νεκρικού φορέιου, οι άκρες του οποίου υποθέτουμε ότι θα στολίζονταν με μορφές βοοειδών ή ελαφοειδών (ό.π.).

Όσον αφορά τους νεκρούς που τάφηκαν στο Alaca Höyük συμπεραίνεται ότι πρόκειται για την ελίτ των Hatti, αφού

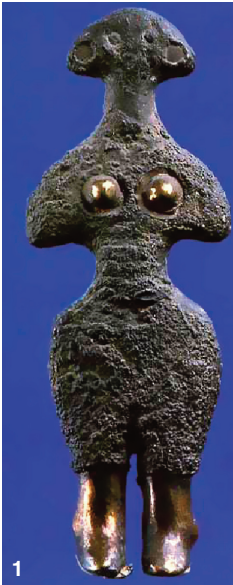
Μικρά Ασία και Ανατολική Μεσόγειος. Σημειώνονται οι θέσεις της Τροίας και του Alaca Höyük.
(http://visibleearth.nasa.gov/view_rec.php?id=4428)

Κάτοψη βασιλικών τάφων Alaca Höyük.
(<http://www.hittitemonuments.com/alacahoyuk/>)

πλουσιότεροι τάφοι δεν παρουσιάζονται πουθενά αλλού στην Μικρά Ασία (ό.π.). Σύμφωνα με τους μελετητές, το Alaca Höyük θεωρείται η πρωτεύουσα των Hatti, ενώ οι νεκροί που τάφηκαν εκεί

ευρημάτων είναι σταθερός. Υπάρχουν δηλαδή χρυσά και μπρούντζινα αγγεία: πρόχους και φιάλες σε ψηλό πόδι σαν δισκοπότηρα, μαγειρικά μεταλλικά σκεύη, διαδήματα, περιδέραια, περιβρα-

1

2

3

1. Μπρούντζινο ειδώλιο γυναίκας, επαργυρωμένο στα πόδια και στο στήθος
2. Χάλκινος δίσκος με τρεις ταύρους
3. Χάλκινο ειδώλιο ελαφιού
4. Χρυσό διάδημα
5. Τελετουργικός χάλκινος δίσκος ηλίου με επιστέψεις μορφών
6. Χρυσή φιάλη σε ψηλό πόδι

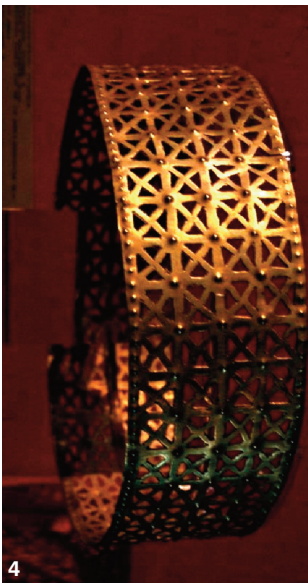
Β' μισό 3ης χιλιετίας π.Χ.
Μουσείο Άγκυρας

κατά τους μελετητές θεωρείται ότι δεν ανήκαν απαραίτητα στην τοπική υψηλή κοινωνία του Alaca Höyük, αλλά ότι κάποιοι απ' αυτούς ανήκαν στην ελίτ άλλων περιοχών των Hatti. Για το λόγο αυτό, το Alaca Höyük, θα πρέπει να θεωρηθεί διοικητικό κέντρο, ενώ παράλληλα με βάση του τρόπου ενταφιασμού των μελών της υψηλής κοινωνίας των Hatti, αποκτά και ιδιαίτερη σημασία ως θρησκευτικό κέντρο.

Τα κτερίσματα των βασιλικών τάφων του Alaca Höyük, πέρα από ελάχιστα

χιόνια, περόνες, ενώτια από χρυσό και πολύτιμους λίθους όπως ήλεκτρο και ορεία κρύσταλλο. Όσον αφορά την τεχνική κατασκευής των πιο πάνω εφαρμόζεται η τεχνική της σφυρηλασίας και η αυλακωτή διακόσμηση. Σε σχέση με τους θησαυρούς της Τροίας, τα αντικείμενά της δεν ήταν τόσο περίτεχνα, ούτε είχαν αυλακωτή διακόσμηση όπως τα αγγεία του Alaca Höyük.

Ξεχωριστά αντικείμενα αποτελούν οι χάλκινοι δίσκοι ηλίου, τα χάλκινα επαργυρωμένα ειδώλια βοοειδών και ελαφο-

4

5

6

πήλινα αγγεία: φιάλες, πρόχους, δέπατα αμφικύπελα και ειδώλια, ξεχωρίζουν για τα αντικείμενα από μέταλλα χρυσού, αργύρου, μπρούντζου, ορείας κρυστάλλου, ηλέκτρο. Σε κάθε τάφο ο συνδυασμός

ειδών, καθώς και τα διάφορα εργαλεία και όπλα όπως σφυροπελέκεις και μπρούντζινα ξίφη και λόγχες. (www.geocities.com/anadolu_muzesi/sf4.html)

Οι δίσκοι ηλίου αποτελούσαν σύνθε-

τες κατασκευές που περιελάμβαναν ένα απλό δίσκο που συνίστατο από ένα πλέγμα, το οποίο επιστεφόταν είτε από ανθρωπίνες μορφές είτε από ελαφοειδή ζώα. Τέτοιοι δίσκοι ήταν στερεωμένοι σε κοντάρια και χρησιμοποιούνταν ως λάβαρα κατά τη διάρκεια της νεκρικής τελετής, αποχαιρετώντας το νεκρό από το φωτεινό κόσμο των ζωντανών. Πολλοί δίσκοι επιστέφονταν με μορφές ανθρωπινων, ενώ σ' άλλους υπήρχαν έφιππες μορφές πάνω σε ταύρους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα χάλκινου δίσκου και τριών ταύρων με ιδιαίτερη έμφαση στα κέρατά τους. Οι ηλιακοί δίσκοι σε κάποιες περιπτώσεις είχαν σχήμα ρόμβου, ενώ ο ρόλος τους παρέμενε ο ίδιος ως λάβαρα. Σε κάποιο τάφο βρέθηκε και αντικείμενο που αποτελεί παραλλαγή του ηλιακού δίσκου, στο εσωτερικό του οποίου υπάρχουν λεπτές ράβδοι που μετακινούνται. Πρόκειται για σίστρον (sistrum) που ήταν τοποθετημένο στο φορείο του νεκρού ώστε να κάνει θόρυβο κατά τη διάρκεια της νεκρικής τελετής. (Harmankaya Erdoğu 2002)

Ανάμεσα στα πολλά μπρούντζινα ειδώλια, που βρέθηκαν στους τάφους του Alaca Höyük, ξεχωρίζει το ανθρωπόμορφο ειδώλιο που αποδίδει μία γυναικεία επίπεδη μορφή, στην οποία τονίζονται ιδιαίτερα τα πόδια και το στήθος, αφού είναι επαργυρωμένα, ενώ διακρίνεται η τάση για φυσιοκρατία. Σ' άλλους πιο φτωχούς σε μέταλλα τάφους έχουμε σχηματικά ειδώλια όπου τονίζονται κυρίως τα ανατομικά χαρακτηριστικά (κεφάλι, λαιμός, σώμα).

Σημαντικά κτερίσματα αποτελούν και τα κοσμήματα που ανευρέθηκαν. Χρυσά ενώτια, σφηκωτήρες, χρυσά περιβραχιόνια, περόνες από χρυσό με επίστεψη από ορεία κρύσταλλο, περιδέραια από ορεία κρύσταλλο, χρυσές πόρπες (παρόμοιες με αυτές της Τροίας) συνθέτουν την κατηγορία των κοσμημάτων.

Σ' έναν από τους τάφους, ίσως τον πλουσιότερο, εκτός από κοσμήματα και αγγεία βρέθηκε και ένα χρυσό σκήπτρο με μπρούντζινη λαβή παρόμοιο με αντικείμενο που βρέθηκε σ' έναν από τους θησαυρούς της Τροίας.

Ξεχωριστό κτερίσμα από τάφο του Alaca Höyük αποτελεί το ξίφος από σίδηρο που βρέθηκε και αποτελεί το πρωιμότερο της Μικράς Ασίας. Το ξίφος είναι στειλωμένο σε μία χρυσή λαβή, ενώ στο ανώτερο μέρος του, στο σημείο στειλέωσης υπάρχει χρυσό έλασμα, το οποίο στερεωνόταν στο ξίφος με καρφιά.

Ανάμεσα στα κτερίσματα των τάφων, ξεχωριστό αγγείο αποτελεί ένα

ραμφοειδές ασημένιο επιχρυσωμένο ρυτό με αυλακώσεις. Το συγκεκριμένο ρυτό βρέθηκε θρυμματισμένο στον Τάφο L και αποτελεί το μόνο γνωστό ρυτό της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στην Ανατολία. (Çinaroğlu 1989: 63). Το συγκεκριμένο ρυτό ίσως να συνδέεται με την πρώιμη λατρεία της Θεάς Κυβέλης (Kubada) που απεικονίζεται με τη μορφή πουλιού και της οποίας το όνομα εμφανίζεται τη 2η χιλιετία π.Χ. (Çinaroğlu 1989: 64).

Οι τάφοι του Alaca Höyük έχουν προσφέρει εξαιρετικές πληροφορίες για τον πλούτο, την τεχνική γνώση και τη θρησκεία της περιοχής. Τα οικιστικά λείψανα του Alaca Höyük είναι περιορισμένα, γι' αυτό δε μπορεί να ειπωθεί η ύπαρξη κάποιου ανακτόρου στη συγκεκριμένη θέση. Κατά τα τέλη της Πρωτοχαλκής II, πιθανόν να υπήρχε ανάκτορο ή κάποιο άλλο οικιστικό κτίριο αντίστοιχο μ' αυτό που υπήρχε στην Τροία ή με άλλα συγκροτήματα άλλων θέσεων.

Στην περίπτωση του Alaca Höyük, η αίγλη και η αφθονία των χρυσών αντικειμένων, δεν αφήνει καμία αμφιβολία για τον υλικό πλούτο των βασιλιάδων της συγκεκριμένης θέσης. Οι βασιλιάδες του Alaca Höyük είχαν προνομιακή θέση στο χώρο του εμπορίου και των επικοινωνιών ανάμεσα στους κατοίκους του Αιγαίου και του κόσμου της Ανατολίας. Το προβάδισμά τους βρισκόταν στη γνώση της επεξεργασίας των μετάλλων ή στην πρόσβασή τους σε μεταλλευτικά κέντρα, τα οποία ήταν άγνωστα στη Δύση.

Η συσσώρευση πλούτου που παρουσιάζεται σε πάρα πολλές θέσεις, ερμηνεύεται από την τάση της ελίτ της κάθε περιοχής για προβολή και επίδειξη του πλούτου και της κοινωνικής της θέσης.

Alaca Höyük: Η πύλη με τις Σφιγγές.
(<http://www.pbase.com/dosseman/alacahoyuk>)

Βιβλιογραφία:

Harmankaya S., Erdoğu B., 2002: "Alaca Höyük", στο: Harmankaya S., Erdoğu B., *Tay: Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri*, Istanbul.

Koşay H. 1937: *Les fouilles d' Alaca Höyük 1935*, Publications de la société d'histoire Turque V série, 1, Ankara.

Mellink, M. 1956: "The Royal Tombs at Alaca Höyük and the Aegean World", στο Weinberg S. (ed.) 1956. *The Aegean and the Near East. Studies presented to Hetty Goldman*, New York, 39-58.

Çinaroğlu, A. 1989: "A Contribution to the finds from the Royal Tombs of Alaca Höyük", στο Emre Kutlu, Barthel Hroudou, Machteld Mellink, and Nimet Özgüç, eds. 1989: *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç*. *Türk Tarih Kurumu, Kızılay Sok. 1. Sıhhiye*, Ankara, 63-66.

Internet:

http://www.pbase.com/dosseman/ankara_museum_turkey
www.transanatolie.com

<http://www.utexas.edu/courses/ancientfilmCC304/lecture2/troyll2.html>

http://www.geocities.com/anadolu_muzesi/sf4.html

<http://www.hittitemonuments.com/alacahoyuk/>

<http://images.google.com/images>

Η απεικόνιση της Κοινωνίας των Αποστόλων

Μαρία Μιχαήλ
ΙΣΑ 4ο

Κεντρικό τμήμα της σκηνής της Κοινωνίας των Αποστόλων. Αγία Σοφία στην Αχρίδα.
(<http://orthodoxtech.com/lecture7.html>)

Στο εικονογραφικό πρόγραμμα του ιερού της Μεσοβυζαντινής περιόδου, εντάσσεται και το θέμα της Κοινωνίας των Αποστόλων, το οποίο απεικονίζεται κάτω από την κόγχη της αψίδας του ιερού, στο ανώτερο επίπεδο του ημικυλίνδρου της αψίδας. Παρόλο που κατά τη Μεσοβυζαντινή περίοδο απεικονίζεται στο ανώτερο επίπεδο του ημικυλίνδρου, εντούτοις οι πρωιμότερες παραστάσεις αυτού του θέματος, οι οποίες χρονολογούνται στον 10ο αιώνα, διαμορφώνονταν σε άλλα σημεία του χώρου του ιερού, όπως στο βόρειο ή νότιο τοίχο του ιερού ή στις πλαϊνές αψίδες (Gerstel, 1999: 48 - 49). Για παράδειγμα στην εκκλησία της Παναγίας των Χαλκέων

(1028), το θέμα της Θείας Κοινωνίας αναπτύσσεται σε δύο σκηνές (εικ. 1), από τις οποίες η μια απεικονίζεται στο βόρειο τοίχο και η άλλη στο νότιο τοίχο (Τσιτουριδού, 1985: 42 - 44).

Η μεσοβυζαντινή απεικόνιση της Κοινωνίας των Αποστόλων ακολουθεί μια φόρμουλα, η οποία διαμορφώθηκε από την Παλαιοχριστιανική περίοδο (Gerstel, 1999: 49). Ο Χριστός, συνήθως κάτω από ένα κιβώριο, το οποίο συμβολίζει την Αγία Τράπεζα, απεικονίζεται δύο φορές, ώστε να διανέμει τον ευλογημένο άρτο και οίνο στις δύο ομάδες αποστόλων που πλησιάζουν από την κάθε πλευρά του κιβωρίου. Συνήθως, τον Χριστό συνοδεύουν δύο άγγελοι, οι οποίοι κρατούν ριπίδια και φοράνε, τις περισσότερες φορές, τα ενδύματα του διακόνου, ο οποίος κατά τη διάρκεια του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας, βοηθά τον ιερέα στην τέλεση του μυστηρίου. Οι δύο ομάδες καθοδηγούνται στην Αγία Τράπεζα από τους Πέτρο και Παύλο. Ο Πέτρος λαμβάνει τον άρτο από το χέρι του Χριστού, ενώ ο Παύλος πλησιάζει για να λάβει τον οίνο. Κάποτε, ο Παύλος αντικαθιστάται από τον Ιωάννη.

Συνήθως, η σκηνή αυτή συνοδεύεται από επιγραφή, η οποία αναφέρεται στους συστατικούς λόγους του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας: «*Λάβετε, φάγετε, τοῦτο ἐστὶ τὸ Σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλάμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν*» και «*Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο ἐστὶ τὸ Αἷμα μου, τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν*» (Τρεμπέλα, 1935: 107, 109).

Η χρήση αυτών των λόγων, οι οποίοι είναι τα λόγια του Χριστού στο Μυστικό Δείπνο και οι επικλήσεις του ιερέα κατά τη διάρκεια της Θείας Ευχαριστίας, σφυρηλατεί τη συσχέτιση ανάμεσα στο λόγο, την πράξη και την εικόνα (Gerstel, 1999: 49). Επίσης, η σκηνή της Κοινωνίας των Αποστόλων τονίζει το ρόλο του Χριστού στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, ο

ο οποίος ως αρχιερέας κοινωνεί τους Αποστόλους, όπως οι ιερείς κοινωνούν τους πιστούς, οι οποίοι προσέρχονται για να λάβουν το σώμα και αίμα Χριστού. Ακόμη, η Κοινωνία των Αποστόλων συμβολίζει τη θυσία του Χριστού, για τη σωτηρία των ανθρώπων.

Παρόλο που η σκηνή της Κοινωνίας των Αποστόλων επαναλαμβάνεται από εκκλησία σε εκκλησία, περίπου με την ίδια εικονογραφική φόρμουλα, εντούτοις εντοπίζονται αλλαγές μεταξύ των διαφόρων απεικονίσεων, οι οποίες υποδηλώνουν θεολογικούς ή πολιτικούς υπαινιγμούς, και αποκαλύπτουν καλλιτεχνικές προτιμήσεις (Gerstel, 1999: 49).

Στην Κύπρο, η πρωιμότερη απεικόνιση αυτού του θέματος βρίσκεται στην εκκλησία της Παναγίας της Ασίνου (1105/6), ενώ το ίδιο θέμα απεικονίζεται και στο ανώτερο επίπεδο του ημικυλίνδρου της αψίδας (εικ.2) της εκκλησίας των Αγίων Αποστόλων στο Πέρα Χωριό (1160 - 1180) (Στυλιανού, 1973: 16-17 / (Megaw & Hawkins, 1962: 300-307). Και στις δύο αυτές απεικονίσεις, παρατηρείται μια ιδιαιτερότητα, την οποία συναντούμε κυρίως σε μνημεία της Κύπρου. Ο Ιούδας απεικονίζεται να στρέφει τα νώτα προς τους άλλους αποστόλους και να τρέπεται σε φυγή, καθώς βάζει ο ίδιος τον άρτο στο στόμα του. Ο Χριστός και στις δύο περιπτώσεις έχει το

βλέμμα του στραμμένο προς τον Ιούδα.

Ίσως, η λεπτομέρεια αυτή, η οποία στις κυπριακές εκκλησίες εντοπίζεται στο τμήμα της απεικόνισης της Μετάληψης, να παραπέμπει στο γεγονός του Μυστικού Δείπνου, το οποίο αναφέρεται στο κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο (Ιωάννη 13, 21 – 30). Ο Χριστός, κατά τη διάρκεια του Μυστικού Δείπνου, αναφέρει στους μαθητές Του, ότι ένας από αυτούς θα τον προδώσει. Οι μαθητές αναρωτιούνται ποιος μπορεί να είναι, και ο Χριστός τους λέει ότι είναι αυτός, στον οποίο θα προσφέρει ένα κομμάτι ψωμί βουτηγμένο στο πιάτο. Έτσι δίνει το ψωμί στον Ιούδα και αυτός το παίρνει και αποχωρεί. Ίσως το θέμα αυτό να εμπνέεται από το κείμενο της Καινής Διαθήκης και να προσπαθεί να υποδηλώσει ότι η προδοσία δεν είναι αποδεκτή στους κύκλους της Εκκλησίας και ότι θεωρείται αμάρτημα.

Ακόμη, μια άλλη εξήγηση, η οποία μπορεί να δοθεί για την εμφάνιση της προδοσίας του Ιούδα σε αυτό το θέμα, είναι ότι η πράξη του τονίζεται αρκετά στα εκκλησιαστικά αναγνώσματα, τα οποία διαβάζονται κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Εβδομάδας (Gerstel, 1999: 65 - 66). Επίσης, η ιδιαιτερότητα αυτή στο θέμα της Κοινωνίας των Αποστόλων, δηλαδή ο διαχωρισμός του Ιούδα από τους υπόλοιπους αποστόλους, για να δοθεί έμφαση στην

Σκηνή του ασπασμού των αποστόλων Λουκά και Αντρέα. Κοινωνία των Αποστόλων στο ναό του Αγίου Παντελεήμονα στο Νέρεζι. (Sinkevič, 2000: fig. XVII)

πράξη του, παρουσιάζεται και σε χειρόγραφα του Δυτικού κόσμου, τα οποία χρονολογούνται στον 9ον, 10ον και 11ον αιώνα (Gerstel, 1999: 64 - 65). Στα χειρόγραφα αυτά, ο Ιούδας, παρουσιάζεται αποκομμένος από τους άλλους αποστόλους και χωρίς να φέρει φωτιστέφανο στο κεφάλι του.

Επίσης, το θέμα της προδοσίας του Ιούδα τονίζεται και σε απεικονίσεις της Κοινωνίας των Αποστόλων, οι οποίες απαντώνται σε μνημεία της Καππαδοκίας, όπως στην εκκλησία του Αρχαγγέλου, που βρίσκεται κοντά στο Cemil (Jolivet - Lévy, 2001: 143). Ο Ιούδας είναι ο μόνος από τους πέντε αποστόλους που ακολουθούν τον Παύλο, ο οποίος έχει ακάλυπτα τα χέρια του, γεγονός που υποδηλώνει ίσως την ιδιότητά του ως προδότη και τονίζει τη μη αποδοχή της προδοσίας από την Εκκλησία. Επίσης, τονίζει ότι οι πιστοί οφείλουν να προσέρχονται στο μυστήριο της Θείας Κοινωνίας για να μπορέσουν μέσω αυτού να οδηγηθούν στη θέωση.

Η σκηνή της Κοινωνίας των Απο-

στόλων, παρουσιάζεται και σε μνημεία του Μακεδονικού χώρου. Στην εκκλησία της Αγίας Σοφίας στην Αχρίδα, η σκηνή της Κοινωνίας των Αποστόλων (εικ.3) απεικονίζεται με κάποιες διαφοροποιήσεις, με αποτέλεσμα να αντικατοπτρίζει την τελετουργία της Προσκομιδής, αντί το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας (Wharton - Epstein, 1980: 320). Ο Χριστός δεν παρουσιάζεται δύο φορές στις δύο πλευρές του κιβωρίου για να διανέμει το σώμα και το αίμα Του στους αποστόλους, αλλά απεικονίζεται μετωπικά, κάτω από το κιβώριο της Αγίας Τράπεζας και με το δεξί του χέρι ευλογεί, ενώ με το αριστερό κρατά τον άρτο, ο οποίος προορίζεται για την τέλεση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας. Επίσης, πλαισιώνεται από δύο αγγέλους, οι οποίοι σύμφωνα με τα ενδύματά τους, είναι υποδιάκονοι και όχι διάκονοι, όπως συνήθως. Έτσι, ίσως ο Χριστός εδώ να παρουσιάζεται ως διάκονος. Εάν συμβαίνει αυτό, τότε η συγκεκριμένη σκηνή απεικονίζει την πορεία της Θείας Λειτουργίας και όχι τη Θεία Ευχαριστία.

Στην εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα στο Nerezi, διασώζεται η σκηνή της Κοινωνίας των Αποστόλων (Sinkević, 2000: 30 - 35). Η σκηνή αυτή, παρόλο που ακολουθεί το βασικό πρότυπο της απεικόνισης της Κοινωνίας των Αποστόλων, εντούτοις προβάλλει κάποιες διαφοροποιήσεις. Ο Χριστός, ο οποίος παρουσιάζεται εις διπλούν να διανέμει τη Θεία Κοινωνία, περιβάλλεται από τέσσερεις αγγέλους διακόνους, αντί από δύο, όπως συμβαίνει συνήθως (Sinkević, 2000: σ.31). Η παρουσία των διακόνων στη σκηνή, αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα, αφού οι διάκονοι είναι αυτοί που βοηθούν τον ιερέα κατά τη Θεία Ευχαριστία και οι οποίοι παίρνουν τα ευχαριστηριακά δώρα. Επίσης, η πομπή των αποστόλων, οι οποίοι κινούνται προς την Αγία Τράπεζα, διακόπτεται και παρεμποδίζεται από τις πολύφωτες λυχνίες, που παρεμβάλλονται μεταξύ των αποστόλων, καθώς επίσης και από τον ασπασμό του Αποστόλου Λουκά και του Αποστόλου Ανδρέα, που παρουσιάζεται στο βόρειο τοίχο (Sinkević, 2000: 31 - 32). Η παρουσία των λυχνιών αντικατοπτρίζει τη λειτουργική πράξη, όπου η πολύφωτη λυχνία σχετίζεται με την ιδέα του θείου φωτός και οι οποίες τοποθετούνται στις δύο πλευρές του ιερού, κατά τη διάρκεια του τελετουργικού (Sinkević, 2000: 32).

Θεία Ευχαριστία. Η Μετάδοση. Παναγία των Χαλκίων.
(Τσιτουρίδου, 1985: εικ.27)

Η απεικόνιση της σκηνής του Ασπασμού μεταξύ των δύο αποστόλων (εικ.4), η οποία συμβολίζει την αδελφική αγάπη και τονίζει την ομοούσια και θεία φύση της Αγίας Τριάδος, είναι ένα νέο στοιχείο στη σύνθεση του θέματος της Κοινωνίας των Αποστόλων, το οποίο σύμφωνα με τα σωζόμενα στοιχεία, παρουσιάζεται για πρώτη φορά στη σκηνή της Κοινωνίας στο Nerezi, ενώ τα μεταγενέστερα παραδείγματα προέρχονται και πάλι από μακεδονικές εκκλησίες (Sinkević, 2000: 32). Ίσως, η απεικόνιση αυτή να εμπνέεται από το κείμενο της Θείας Λειτουργίας ή να αποτελεί την εικονογραφική απόδοση του τελετουργικού του φιλιού της ειρήνης (Sinkević, 2000: 32). Κατά τη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας, τον 12ον αιώνα, οι κληρικοί ασπάζονταν ο ένας τον άλλο δύο φορές, πριν την αναφορά, και μια φορά, όταν ο ιερέας λάμβανε την Κοινωνία και ο διάκονος έψαλε «Αγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν» (Sinkević, 2000: 32/ Τρεμπέλα, 1935: 88). Επίσης, η απεικόνιση αυτή, ίσως να είναι επακόλουθο της απεικόνισης του ασπασμού μεταξύ του Ιωακείμ και της Άννας ή της Παναγίας και της Ελισάβετ, ή ακόμα μπορεί να αποτελεί επακόλουθο της κοσμικής απεικόνισης του εναγκαλισμού των αυτοκρατόρων (Sinkević, 2000: 32).

Επίσης, συνήθως οι απόστολοι που επιλέγονται για την απεικόνιση αυτή είναι ο Απόστολος Πέτρος και Παύλος, με σκοπό να τονιστεί η αδελφική αγάπη και ενότητα που υπήρχε μεταξύ των προστατών της Δυτικής και Ανατολικής Εκκλησίας αντίστοιχα, ιδιαίτερα σε μια εποχή, όπου είχε επέλθει το Σχίσμα μεταξύ των δύο Εκκλησιών και γίνονταν προσπάθειες για την επανένωση τους (Sinkević, 2000: 33).

Παρόλο όμως που στο Nerezi παρουσιάζεται ο Απόστολος Λουκάς και ο Απόστολος Ανδρέας, εντούτοις το μήνυμα που αποστέλλεται είναι το ίδιο με αυτό, που θα μεταδιδόταν, αν απεικονίζονταν ο Απόστολος Πέτρος και Παύλος (Sinkević, 2000: 33). Οι λόγοι για τους οποίους επιλέγονται οι συγκεκριμένοι απόστολοι ποικίλουν (Sinkević, 2000: 33 - 34). Ο Απόστολος Λουκάς ήταν ένας από τους μαθητές του Απόστολου Παύλου στη Ρώμη, ενώ ο Απόστολος Αντρέας ήταν ο μεγαλύτερος αδελφός του Αποστόλου Πέτρου. Άρα, υπάρχει συσχετισμός μεταξύ των αποστόλων που επιλέγονται, με αυτούς που απεικονίζονται συ-

νήθως, γι' αυτό και ο σκοπός της απεικόνισης δεν αλλάζει, επειδή αλλάζουν τα πρόσωπα.

Επίσης, ο Απόστολος Ανδρέας, πιστεύεται ότι με την αποστολή του στη Μακεδονία, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εκκλησιαστική πολιτική της περιοχής, ενώ ο Απόστολος Λουκάς πιστεύεται ότι καταγόταν από τη Μακεδονία. Άρα, ίσως οι ζωγράφοι της σκηνής της Κοινωνίας των Αποστόλων στο Nerezi, έχοντας υπόψη τους την εικονογραφική φόρμουλα του ασπασμού μεταξύ των αποστόλων, επιλέγουν να την παρουσιάσουν με την απεικόνιση δύο αποστόλων, οι οποίοι θα είχαν σχέση με τους αποστόλους, που απεικονίζονται συνήθως, αλλά οι οποίοι θα ήταν οικείοι και στο ποιμνίο της περιοχής, ώστε να γίνουν αποδεκτοί από αυτό.

Συνοψίζοντας τα όσα έχουν αναφερθεί, είναι φανερό ότι για τη σκηνή της Κοινωνίας των Αποστόλων χρησιμοποιείται μια βασική εικονογραφική φόρμουλα, η οποία όμως από περιοχή σε περιοχή διαφέρει, για να μπορέσει να εξυπηρετήσει θρησκευτικούς υπαινιγμούς, πολιτικές σκοπιμότητες και τοπικές πεποιθήσεις. Στον κυπριακό και καππαδοκικό χώρο τονίζεται η προδοσία του Ιούδα, ενώ στα μακεδονικά μνημεία παρουσιάζεται η σκηνή του Ασπασμού, μεταξύ των αποστόλων, στοιχεία τα οποία δηλώνουν ότι τα εκκλησιαστικά κείμενα επηρεάζουν την εικονογράφηση του χώρου του ιερού.

Κοινωνία των Αποστόλων, νότιο ημιχώριο, ημικύλινδρος αφίδος, ναός των Αγίων Αποστόλων, Πέρα Χωρίο Νήσου.

(Χ. Χοτζάκογλου (επιμ.), Ιστορία της Κύπρου, Γ, εικ.450γ, σελ.249)

Βιβλιογραφία:

Gerstel S., 1999: *Beholding the Sacred Mysteries. Programs of the Byzantine Sanctuary*, Seattle και Λονδίνο.

Στυλιανού Α. και Ι., 1973: *Παναγία Φορβιώτισσα Ασίνου*, Λευκωσία.

Τσιτουρίδου Α., 1985: *Η Παναγία των Χαλκίων*, Θεσσαλονίκη.

Τρεμπέλα Παν. Ν., 1935: *Αι Τρεις Λειτουργίες κατά τους εν Αθήναις Κώδικας*, Αθήνα.

Megaw A.H.S. και Hawkins E.J.W., 1962: «The church of the Holy Apostles at Perachorio, Cyprus, and its Frescoes», *Dumbarton Oaks Papers* 16, 277 – 348.

Sinkević J., 2000: *The Church of St. Panteleimon at Nerezi. Architecture, Programme, Patronage*, Wiesbaden.

Jolivet – Lévy C., 2001: *La Cappadoce médiévale. Images et Spiritualité*

Wharton Epstein A., 1980: «The Political Content of the Paintings of Saint Sophia at Ohrid», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 29, 315 – 329.

Λειτουργία - Ερμηνεία του κύκλου του Δωδεκαόρτου κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο

Κωνσταντίνα Χατζηβασιλή
ΙΣΑ 4ο

Το εικονογραφικό πρόγραμμα μιας μεσοβυζαντινής εκκλησίας θα μπορούσε να είναι η εικόνα του ουρανού ή του κόσμου ή των Αγίων Τόπων. Αποτελούσε ένα χώρο συμβολικό με διάφορες έννοιες που ενίσχυαν την Θεία Λειτουργία. Η βυζαντινή τέχνη και αρχιτεκτονική λειτούργησαν μαζί για να δημιουργήσουν έναν ιερό χώρο (Ousterhout 1988: 98-99). Μια όμως βυζαντινή εκκλησία δεν στέγαζε απλά τις τελετές αλλά μαζί με την διακόσμηση έγινε ένας χώρος κατάλλη-

σημαντική, όχι μόνο σε σχέση με τις γιορτές του λειτουργικού έτους, αλλά και σε σχέση με την καθημερινή Θεία Λειτουργία. Ο κύκλος των Χριστολογικών σκηνών που περιβάλλουν τον πιστό στην εκκλησία είναι λειτουργικός όχι μόνο όσο αφορά τις ετήσιες επαναλαμβανόμενες εορτές. Σιγά-σιγά η επαναλαμβανόμενη συμμετοχή των πιστών στις μεγάλες εορτές θα αντικαταστήσει τις επισκέψεις στους Αγίους Τόπους που ήταν ένα μέσο για τη σωτηρία τους. Τα

Η Υπαπαντή, καθολικό Οσίου Λουκά, Φωκίδα.
(Χατζηδάκη Ν., 1996: *Όσιος Λουκάς*, Αθήνα, πιν 17.)

λος για αυτές. Φυσικά οι διάφορες λειτουργίες, οι απαιτήσεις των περιοχών, τα εικονογραφικά προγράμματα είχαν ως αποτέλεσμα διάφορους αρχιτεκτονικούς τύπους.

Τώρα, όσον αφορά τον κύκλο του Δωδεκαόρτου που συναντούμε σε μια μεσοβυζαντινή εκκλησία εξαρτάται από τον αρχιτεκτονικό τύπο του ναού, τις τοπικές εκτιμήσεις που επηρεάζουν την επιλογή των θεμάτων και που αναπόφευκτα οδήγησε σε τροποποιήσεις. Ο κύκλος των δώδεκα εορτών δεν αποτέλεσε έναν κανόνα, αλλά υποβλήθηκε σε μεταβολές με αντικαταστάσεις και προσθήκες σκηνών. Το ερώτημα είναι κατά πόσο αυτές οι αλλαγές μας δίνουν τη δυνατότητα να μιλούμε ακόμη για έναν κύκλο γιορτών. Μια περιεκτική εικονογράφηση της ζωής του Χριστού ήταν

κείμενα και τα κινητά αντικείμενα (φιαλίδια) των πιστών οδήγησαν τελικά στον κύκλο του Δωδεκαόρτου (Kitzinger 1988: 67).

Ο Demus δέχτηκε την ονομασία «Δωδεκάορτο» και ισχυρίστηκε τη σύνδεση των σκηνών του Δωδεκαόρτου με τις γιορτές του λειτουργικού έτους. Επίσης, υποστήριξε ότι η εκκλησία είναι μια εικόνα του κύκλου των γιορτών και ότι τοποθετούνται με βάση την ακολουθία των εκκλησιαστικών εορτών αλλά και ότι οι αφηγηματικές σκηνές αντιπροσωπεύουν το χώρο των Αγίων Τόπων και ότι ο πιστός κοιτάζοντας τον κύκλο αυτό συμβολικά είναι σαν να κάνει προσκύνημα στους Αγίους Τόπους. Αλλά ο Mathews αναφέρει ότι οι αφηγηματικές σκηνές δεν είναι τοποθετημένες σε ημερολογιακή σειρά. Οι σκηνές αυτές δεν

εικονογραφούν απλά το Ευαγγέλιο, αλλά δίνουν και στοιχεία για τη σημασία του γεγονότος. Αφηγηματικός κύκλος δεν είναι απλά μια εικονογράφηση της Ευαγγελικής αφήγησης. Επίσης, επισημαίνει ότι οι βυζαντινοί ερευνητές συνδέουν μόνο το Ιερό ως χώρο που αντιπροσωπεύει τους Αγίους Τόπους (Mathews 1988: 14-15).

Ο κύριος στόχος του αφηγηματικού κύκλου των εικόνων στη μεσοβυζαντινή εκκλησία ήταν να εκθέσουν στο θεατή τα γεγονότα της ζωής του Χριστού. Είναι σαφές εντούτοις, ότι οι αφηγηματικές σκηνές υπερέβηκαν την κυριολεκτική αφήγηση της ιστορίας, την οποία βλέπουμε στο Ευαγγέλιο. Οι αφηγηματικές εικόνες αναμένονταν να ασκήσουν βαθιά συναισθηματική επίδραση στους πιστούς. Η μελέτη του Henry Maguire, για τη σχέση μεταξύ της βυζαντινής τέχνης και της βυζαντινής ρητορικής, αναφέρει ότι οι εικόνες είναι μια αντιπροσώπηση των κηρυγμάτων και της λειτουργικής ποίησης. Οι σκηνές έχουν υπερβεί τα Ευαγγέλια και προκαλούν μια ισχυρή συναισθηματική συμμετοχή του θεατή στα γεγονότα της ζωής του Χριστού. Ο Maguire αναφέρει επίσης, πως όταν λαμβάνονται οι αφηγηματικές εικόνες από την ακολουθία και τοποθετούνται σε ένα πρόγραμμα διακόσμησης των εκκλησιών, ο σκοπός είναι να οργανωθούν οι αντιθέσεις που θα ενισχύσουν το περιεχόμενο των σκηνών (Mathews 1988: 16-17).

Η ζωγραφική διακόσμηση σε μια μεσοβυζαντινή εκκλησία είχε πρώτα-πρώτα θρησκευτικό σκοπό και ύστερα καλλιτεχνικό. Έπρεπε να φέρει τον πιστό που πήγαινε να προσευχηθεί και να ακούσει τη Θεία Λειτουργία, ώστε να νιώσει θρησκευτική ευλάβεια, να απομολώσει τις δογματικές αλήθειες και ν' απολαύσει τη χαρά της θείας παρουσίας. Επιπλέον, εάν ακολουθήσουμε τα συμπεράσματα νεοτέρων ερευνών, σύμφωνα με τα οποία υπάρχει άρρηκτος δεσμός ανάμεσα στην οργάνωση των σκηνών του Δωδεκαόρτου σε ναούς που ιδρύθηκαν με βασιλικές χορηγίες και στην αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία, θα μπορούσαμε ίσως να θεωρήσουμε πως ο ναός είχε κοσμηθεί έτσι λόγω αυτών των προθέσεων των ανωτέρων κύκλων της αυλής, που έδιναν ιδιαίτερη σημασία στο αυτοκρατορικό τυπικό κατά τον πανηγυρικό εορτασμό σημαντικών δεσποτικών εορτών (Βαραλής 1997: 214-215).

Προετοιμασμένος ο πιστός από το εξωτερικό του ναού, με το σχήμα-σύμβολο του σταυρού, που άπλωνε πάνω στην εκκλησία τους βραχιόνες του, έμπαινε μέσα κι αντίκρυζε αμέσως από τη θύρα το θείο κριτή σε περιπτώσεις που εικονιζόταν η Δευτέρα Παρουσία. Έπειτα, προχωρούσε στον κυρίως ναό όπου με θαυμασμό αντίκρυζε το θάμα της ζωής του Σωτήρα, το θάμα που το ζούμε με τις γιορτές του χρόνου και το

Η Γέννηση του Χριστού, ναός της Παναγίας του Άρακα, Λαγουδερά.
(Παπαδόπουλος Θ., 2005: *Ιστορία της Κύπρου: Βυζαντινή Κύπρος, τομ. Γ',* επιμ. Χ. Χοτζάκογλου, Λευκωσία, πιν. 485)

αναπολούσε κάθε φορά που ερχόταν να γεμίσει την ψυχή του με τα περιστασιακά και τα πάθη του. Εδώ μέσα του αποκαλύπτεται το βαθύτερο νόημα της ενανθρωπήσεως του Θεού και παρακολουθούσε τις διαδοχικές φάσεις της γήινης ζωής του Χριστού, από τον Ευαγγελισμό και τη Γέννηση έως τη Σταύρωση και την Ανάσταση, διαποτισμένη με το πνεύμα της μεγάλης θυσίας και της σωτηρίας του κόσμου, που ακτινοβολούσε παντού γύρω σε κάθε πράξη και λόγο. Όπως ο ιερέας απαγγέλει μελωδικά και θαυματίζει τις εικόνες και με τη σειρά τους πιστούς, όπως ο ιεροψάλλτης ψάλλει τους ύμνους, τα τροπάρια, τα κοντάκια, έτσι και οι αφηγηματικές σκηνές σε συνδυασμό με το φως από τα κεράια δίνουν στους πιστούς την ουσία και το δογματικό τους νόημα. Αυτή τη μυστηριακή εμφάνιση των θείων γεγονότων της ζωής και του δράματος του Θεού με το συμπλήρωμα της δογματικής αλήθειας, που την υπογράμμιζε, τη στήριζε και την ανέδειχνε η κατάλληλη παράσταση με τα απλά σχήματα, τα λίγα πρόσωπα, τις λιτές κινήσεις. Δημιουργούσε έτσι στον πιστό μια ιδεατή ατμόσφαιρα και μια παραδεισιακή ευτυχία (Ευαγγελίδη 1954: 71-72).

Οι πιστοί εισερχόμενοι μέσα στο ναό και αντικρίζοντας τις σκηνές με όλα τα στοιχεία του πάθους, της δραματικότητας, της μυστικοπάθειας, που αλλοιώνουν τη ρεαλιστική απόδοση των μορφών, ένιωθαν ταυτόχρονα ένας δέος αλλά και ελπίδα για σωτηρία. Ένιωθαν οι πιστοί ότι λάμβαναν και εκείνοι μέρος στη ζωή και στα Πάθη του Χριστού. Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι για όλους αυτούς τους λόγους που ανέφερα πιο πάνω οι μεσοβυζαντινές εκκλησίες εντάσσονται μέσα στο ευρύτερο εικονογραφικό τους πρόγραμμα αν όχι όλες τις σκηνές του Δωδεκαόρτου ένα μέρος αυτών.

Βιβλιογραφία:

Βαραλής Ι., «Παρατηρήσεις για τη θέση του Ευαγγελισμού στη μνημειακή ζωγραφική κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο», *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, τομ. ΙΘ' 1996-1997, (Αθήνα, 1997), 201-219.

Ευαγγελίδη Δ. Ε., *Η Παναγία των Χαλκίων* (Θεσσαλονίκη, 1954).

Kitzinger E., «Reflections on the Feast Cycle in Byzantium Art», *Cahiers Archeologiques* 36 (1988), 51-73.

Mathews Th. F., «The Sequel to Nicaea II in the Byzantine Church Decoration», *The Perkins Journal* 41/3 (1988), 11-21.

Ousterhout R., «The Holy Space: Architecture and Liturgy», στο *Heaven on Earth. Art and the Church in Byzantium*, επιμ. L.Safran (University Park, 1998), 81-120.

«Το Ελαιουργείο» Μια βυζαντινή κατοικία στη Σαλαμίνα της Κύπρου

Παρασκευή Συκοπετρίτου
ΔΜΠΒΣ 2ο

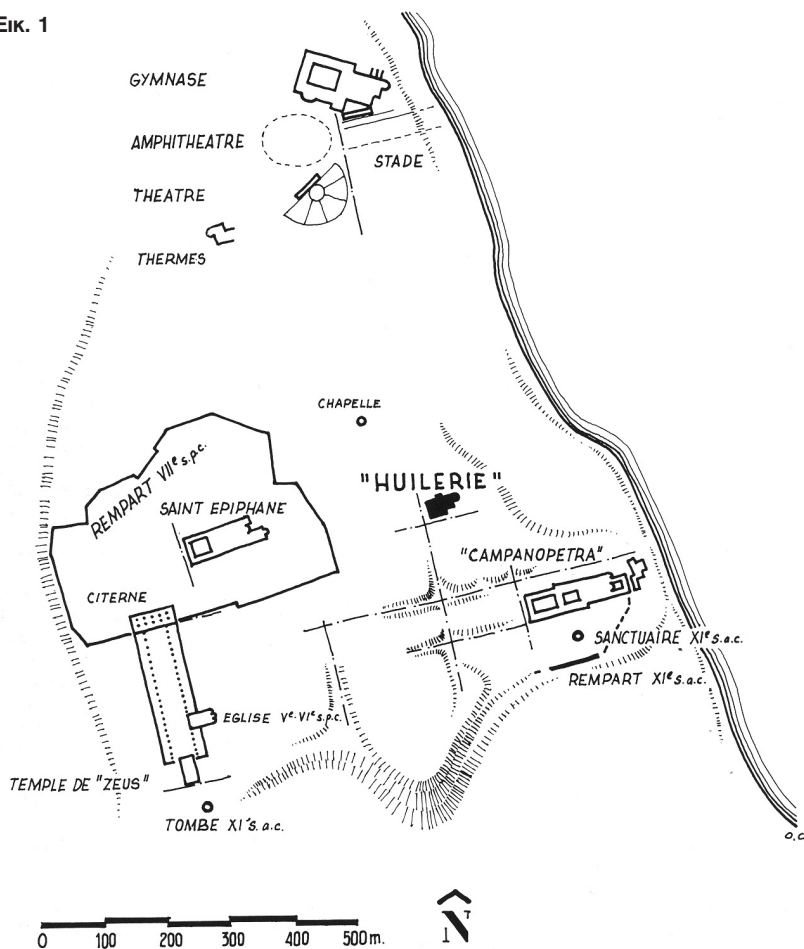
Οι καταστροφικοί σεισμοί του 332 και του 342 μ.Χ. που έπληξαν ολόκληρο το νησί της Κύπρου κατέστρεψαν σχεδόν όλη την πόλη της Σαλαμίνας. Την αναστήλωση της πόλης ανέλαβε ο Κωνσταντίος, ένας από τους τρεις γιούς του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Η πόλη μετονομάστηκε σε Κωνσταντία, επανέκτησε το παλιό μεγαλείο της και έγινε θρησκευτική αλλά και διοικητική μητρόπολη και πρωτεύουσα του νησιού. Η σημασία της Κωνσταντίας μαρτυρείται και από τις δύο βασιλικές που κτίστηκαν την περίοδο αυτή, τη βασιλική της Καμπανόπετρας και τη βασιλική του Αγίου Επιφανίου, η οποία είναι μια από τις μεγαλύτερες βασιλικές της Κύπρου (Γκιολές 2003: 2,5,7-8,14-15).

Οι ανασκαφές στην πόλη της Σαλαμίνας, οι οποίες διακόπηκαν λόγω της τουρκικής εισβολής του 1974, είχαν φέρει στο φως ανάμεσα σε άλλα ευρήματα και ένα κτήριο που αποτελεί εξαιρετικό παράδειγμα αλλαγής της χρήσης του χώρου κατά τη Βυζαντινή περίοδο. Πρόκειται για μια κατοικία, βορειοδυτικά της βασιλικής της Καμπανόπετρας και σε μικρή απόσταση από αυτή (εικ. 1, Argoud et al. 1980: 2) με οικοδομικές φάσεις του 5ου, 6ου, 7ου αιώνα κ.εξ. Η κατοικία είναι γνωστή με την επωνυμία «το Ελαιουργείο» («l' Huilerie»), γιατί ακριβώς σε μία από τις μεταγενέστερες φάσεις κατοίκησης του κτηρίου - και πιο συγκεκριμένα στην τέταρτη και τελευταία φάση (του ύστερου 7ου - 8ου αιώνα κ. εξ.) - τα αρχαιολογικά ευρήματα υποδεικνύουν ότι χρησίμευσε ως χώρος παραγωγής ελαιόλαδου (Argoud et al. 1980: 1, 3-4, 52-53).

Στο παρόν άρθρο συνοφίζονται τα συμπεράσματα της ανασκαφικής έρευνας που σχετίζονται με την ιστορία της κατοικίας, με στόχο την όσο το δυνατό καλύτερη κατανόηση της ένταξής της στο οικιστικό πλαίσιο της πόλης της Σαλαμίνας. Παράλληλα, επειδή ακριβώς το φαινόμενο της αλλαγής της χρήσης παρόμοιων χώρων στα τέλη της Πρωτοβυζαντινής περιόδου δεν περιορίζεται μόνο στην Κύπρο και στην πόλη της Σαλαμίνας, άλλα εντοπίζεται και στον υπόλοιπο Βυζαντινό κόσμο, θα γίνει ταυτόχρονα και μία σύντομη αναφορά στο σύνθετο αυτό ζήτημα.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τη χρονολόγηση της κατοικίας - «ελαιουργείο», παρόλο που σε αυτή δεν έχει ανευρεθεί καμία επιγραφή που να επιτρέπει μια ακριβή χρονολόγηση, εντούτοις τα αρχαιολογικά ευρήματα - όπως για παράδειγμα θραύσματα κεραμικής, τα νομίσματα αλλά και η ίδια η αρχιτεκτονική διάταξη του χώρου - μας επιτρέπουν να μιλούμε για τέσσερις φάσεις χρήσης του συγκροτήματος (Argoud et al. 1980: 49) (εικ.2 & 3, Argoud et al. 1980: 98, 99):

Εικ. 1

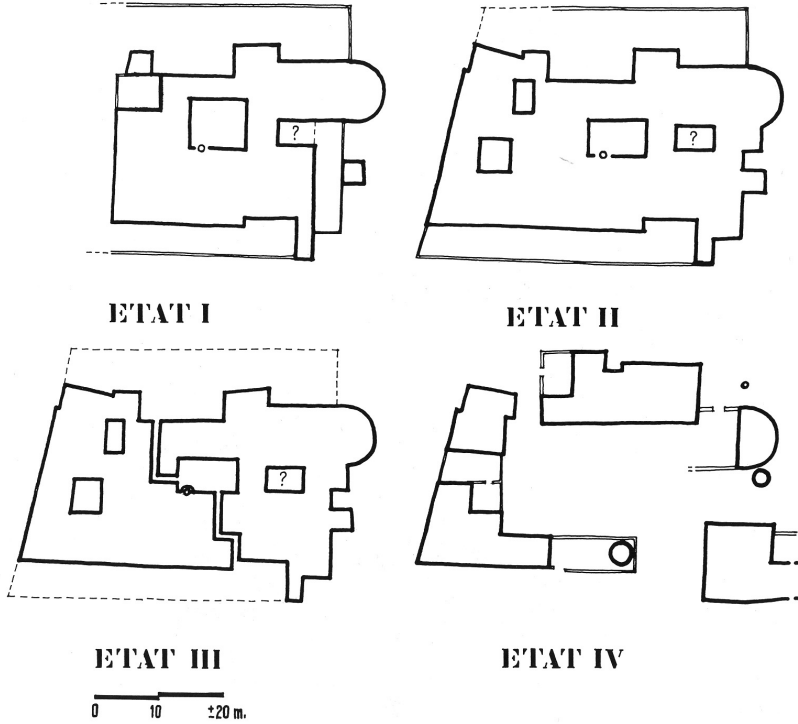
Η πρώτη φάση που χρονολογείται περίπου τον 5ο αι. μ.Χ., έχει να κάνει με την ανακατασκευή της πόλης μετά τους καταστροφικούς σεισμούς του 4ου αιώνα μ.Χ. και τον σχηματισμό νέων συνοικιών και συγκεκριμένα της συνοικίας γύρω από τη βασιλική της Καμπανόπετρας. Σε αυτή την πρώτη φάση η οικία καταλάμβανε μια επιφάνεια περίπου 776 τ.μ.. Κυρίαρχα στοιχεία είναι ο κεντρικός χώρος με ανοικτή αυλή (αίθριο) και μια αψιδωτή αίθουσα υποδοχής (τρικλίνιο). Η ίδια η διαμόρφωση του οικοδομήματος μας διαφωτίζει σχετικά με τη χρήση των διάφορων χώρων και για το ότι το οικιστικό αυτό συγκρότημα είχε ταυτόχρονα ιδιωτικό, δημόσιο και εμπορικό χαρακτήρα (εικ.4, Argoud et al. 1980: 102). Έχει δύο κεντρικές εισόδους μία στη βορειοδυτική και μία στη νοτιοανατολική γωνιά και άλλες δευτερεύουσες εισόδους σε διάφορα σημεία (Argoud et al. 1980: 49-50).

Τη δεύτερη φάση (6ος - αρχές 7ου αι. μ.Χ.) χαρακτηρίζει μια αναδιαμόρφωση των χώρων και η επέκταση του κτηρίου προς τα δυτικά. Χώροι με εμπορικό χαρακτήρα καταλαμβάνουν σχεδόν όλη τη νότια πλευρά του κτηρίου. Οι χώροι δημόσιου χαρακτήρα εντοπίζονται στη βόρεια και ανατολική πλευρά (π.χ. σε αυτή τη φάση το

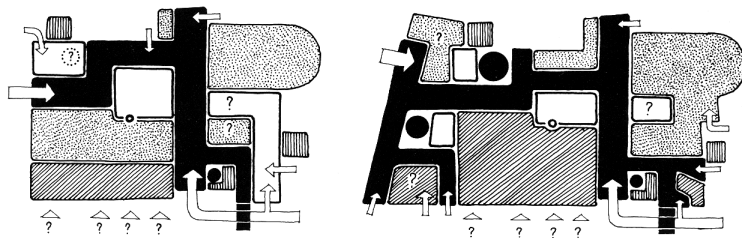
τρικλίνιο επεκτείνεται προς τα νότια και αποκτά δική του θύρα εισόδου) (εικ.4, Argoud et al. 1980: 102). Οι δύο κεντρικές εισόδοι του συγκροτήματος παραμένουν ως είχαν. Η δεύτερη αυτή οικοδομική φάση αντιστοιχεί στην πιο μακρόχρονη περίοδο κατοίκησης του χώρου (Argoud et al. 1980: 50-51).

Όσον αφορά την τρίτη φάση, χρονικά τοποθετείται στον 7ο αι. μ.Χ., κατά την διάρκεια των αραβικών επιδρομών. Η κατοικία της Σαλαμίνας δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη από τις γενικότερες συνθήκες. Εγκαταλείπεται από τους προηγούμενους ιδιοκτήτες της, οι οποίοι πιθανόν αναζήτησαν καταφύγιο σε άλλες περιοχές και σε αυτήν εγκαθίστανται νέοι ιδιοκτήτες, οι οποίοι ίσως να μην είχαν τη δυνατότητα να εγκαταλείψουν την πόλη. Στην τρίτη αυτή φάση χρονολογούνται και οι τοιχογραφίες (graffitis) που έχουν ανεβρεθεί στο κτήριο και απεικονίζουν άλογα και πουλιά. Κατά τους ανασκαφείς «...οι τοιχογραφίες ίσως να σχετίζονται με τους Αράβες που 'καταφθάνουν πάνω στα άλογά τους' και εκφράζουν το πνεύμα της ταραχώδους αυτής εποχής...» (Argoud et al. 1980: 52). Ως προς την διαμόρφωση των εσωτερικών χώρων, αξίζει να σημειώσουμε ότι το οικοδόμημα διαχωρίζεται στη μέση

Εικ. 3

REZ-DE-CHAUSSEE

état I

Surface totale : 776 m²
Surface couverte : 602 m²

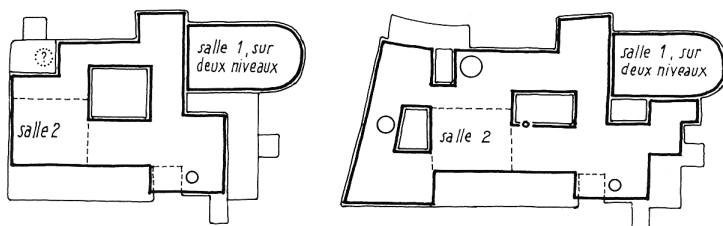
état II

Surface totale : 988 m²
Surface couverte : 890 m²

- : Circulations
- : Cours
- ▨ : Locaux à caractère public
- ▩ : Locaux à caractère utilitaire ou commercial
- : Locaux à caractère privé
- : Locaux en relation avec l'eau
- : Accès

Etat I	Etat II
177 m ²	300 m ²
174 m ²	98 m ²
278 m ²	272 m ²
113 m ²	284 m ²
0 m ² ?	0 m ² ?
34 m ²	34 m ²

ÉTAGE

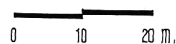

état I

Surface : ± 320 m²

état II

Surface : ± 544 m²

σε δύο ανεξάρτητα τμήματα με τέτοιο τρόπο (εικ.2 & 3, Argoud et al. 1980: 98, 99), ώστε οι ανασκαφείς να θεωρούν ότι η κατοικία χρησιμοποιήθηκε από δύο διαφορετικές οικογένειες (Argoud et al. 1980: 51-52).

Τέλος, όσον αφορά την τέταρτη φάση που ακολουθεί (7ου – 12ου; αι.) το αρχιτεκτονικό σχέδιο του συγκροτήματος έχει πλέον διαφοροποιηθεί εντελώς σε σχέση με τις προηγούμενες φάσεις. Οι κακότεχνες κατασκευές και προσπάθειες αναστήλωσης του χώρου είναι συνυφασμένες με την εκμετάλλευση μαρμάρου και άλλου αρχιτεκτονικού υλικού από τα γύρω εγκαταλελειμμένα κτήρια (spolia). Στο κέντρο, εμφανίζεται ένας στενόμακρος ανοικτός κοινόχρηστος χώρος που θυμίζει «ηλιακό», γύρω από τον οποίο ήταν συγκεντρωμένα τα υπόλοιπα χρηστικά δωμάτια (εικ.2 & 3, Argoud et al. 1980: 98, 99). Στην φάση αυτή έχουν εντοπιστεί και τα σύνεργα επεξεργασίας και παραγωγής ελαιολάδου, ένας λίθινος μύλος και ένα πιεστήριο («un broyeur à meule et une presse») χάρη στα οποία αποδόθηκε από τους ανασκαφείς στην κατοικία η ιδιόμορφη ονομασία της («Το Ελαιουργείο») (Argoud et al. 1980: 52-53). Τα ευρήματα αυτά μαρτυρούν ξεκάθαρα την ύπαρξη γεωργικής και βιοτεχνικής παραγωγής στην πόλη της Σαλαμίνας την συγκεκριμένη περίοδο.

Εικ. 4

Από τη σύνθεση των παραπάνω παρατηρήσεων προκύπτουν ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Η κατασκευή και οι αλλαγές χρήσης των χώρων του συγκροτήματος συνδέεται με εξωγενείς παράγοντες: σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν οι φυσικές καταστροφές (π.χ. οι σεισμοί), οι κοινωνικές και ιστορικές συγκυρίες (π.χ. η μετατροπή της Κωνσταντίας σε πρωτεύουσα ολόκληρου του νησιού από τη μια και οι αραβικές επιδρομές από την άλλη), οι διαθέσιμες οικοδομικές πρώτες ύλες (νέα υλικά ή spolia) και οι οικονομικές δυνατότητες για την συντήρηση του κτηρίου. Το κτίσμα φέρει σε κάποιες από τις φάσεις του χαρακτηριστικά στοιχεία τα οποία συναντούμε με ελάχιστες παραλλαγές σε όλες σχεδόν τις ιδιωτικές κατοικίες στον βυζαντινό χώρο. Τέτοια στοιχεία είναι για παράδειγμα η αφιδωτή αίθουσα υποδοχής (τρικλίνιο) και ο κεντρικός, στενόμακρος, ανοικτός κοινόχρηστος χώρος (αίθριο) που συνδέει όλους τους υπόλοιπους χώρους (για περισσότερες πληροφορίες σχετικά βλ.: Μπούρας 1982-1983: 1-26, ειδικότερα 38-45). Η εγκατάλειψη της οικίας από τους εύρωστους οικονομικά ιδιοκτήτες της, συμπίπτει χρονολογικά με τον 7ο αι.

μ.Χ., περίοδο κατά την οποία η Κύπρος πλήττεται από αραβικές επιδρομές. Οι νέοι ιδιοκτήτες δεν έχουν τη δυνατότητα να συντηρήσουν την πολυτελή κατοικία επιφάνειας 776 και πλέον τ.μ. Οι συγκυρίες από ότι φαίνεται τους ανάγκασαν να διαμοιράσουν τον χώρο της κατοικίας σε επιμέρους σύνολα και να αρκεστούν σε πολύ πρόχειρες ανακατασκευές με σρολιά που προέρχονταν από τη γύρω περιοχή. Το πνεύμα της εποχής και η ανησυχία των ιδιοκτητών της οικίας έναντι στις αλλαγές της περιόδου αντικατοπτρίζονται ίσως και στις τοιχογραφίες που χρονολογούνται στη φάση αυτή. Πάντως, η εργαστηριοποίηση των χώρων της πρώην κατοικίας κατά την τέταρτη και τελευταία φάση χρήσης του συγκροτήματος άλλαξε σε μεγάλο βαθμό το βασικό αρχιτεκτονικό σχέδιο των προηγούμενων φάσεων.

Παραδείγματα αλλαγής στη χρήση του χώρου πολυτελών συγκροτημάτων συναντούμε και στον υπόλοιπο βυζαντινό χώρο την ίδια περίοδο. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στο επισκοπικό συγκρότημα στη θέση Λουλουδιές της Πιερίας στην Ελλάδα εντοπίστηκαν τέσσερις οικοδομικές φάσεις που συνδέονται είτε με χρήση του χώρου για κατοίκηση ή για διάφορες παραγωγικές και εργαστηριακές δραστηριότητες. Αρχικά, το επισκοπικό συγκρότημα είχε τη μορφή τετραπύργιου φρουρίου και περιλάμβανε στον αρχικό σχεδιασμό του τάφρο, πύλη με τετράπλευρο πύργο, στοές με πεσσοστοιχίες, την τρίκλιτη επισκοπική βασιλική και το επισκοπικό μέγαρο (κατοικία του επισκόπου), τα οποία στην εποχή του Ιουστινιανού επεκτάθηκαν και συμπληρώθηκαν. Την ίδια εποχή δημιουργήθηκαν μεγάλες βιοτεχνικές εγκαταστάσεις παραγωγής κρασιού και λαδιού και καταργήθηκε ο οχυρός χαρακτήρας του συγκροτήματος με τη διάνοιξη της πύλης και την κατασκευή αποθηκών εξωτερικά του δυτικού περιβόλου. Με τον καταστροφικό σεισμό του 560 μ.Χ. το επισκοπικό μέγαρο εγκαταλείφθηκε και πάνω στα ερείπια μιας έπαυλης στα ανατολικά του επισκοπικού μεγάρου κτίστηκαν νέοι αποθηκευτικοί χώροι. Μετά από έναν νέο σεισμό, το όλο συγκρότημα μετατράπηκε σε εργαστήρια κεραμικής και υαλουργίας, χύτευσης μετάλλων και επεξεργασίας μαρμάρων. Ο χώρος εγκαταλείφθηκε οριστικά τον 9ο αι (Μαρκή 2002: 27, 34).

Στα τέλη του 6ου με αρχές 7ου αιώνα σε ολόκληρο τον χώρο της βυζαντινής αυτοκρατορίας, ένας πολύπλοκος συνδυασμός συγκυριών, (όπως ήταν οι φυσικές καταστροφές από

σεισμούς, η εξάπλωση της θανατηφόρας ασθένειας της πανώλης και οι σλαβικές επιδρομές) όχι μόνον οδήγησε στη δημογραφική μείωση του πληθυσμού, αλλά επίσης τον ανάγκασε να εγκαταλείψει τα αστικά κέντρα και να μετακινηθεί σε περιοχές οι οποίες προσέφεραν την δυνατότητα φυσικής οχύρωσης. Η συρρίκνωση των αστικών κέντρων, η οποία χαρακτηρίστηκε από πολλούς μελετητές ως «παρακμή των πόλεων» (ενδεικτικά βλ. Λουγγής 1996: 35-67), είναι έκφανση ενός γενικού φαινομένου «μετασχηματισμού» του οικιστικού δικτύου το οποίο παρατηρείται σε ολόκληρη τη βυζαντινή επικράτεια με χρονολογικές διακυμάνσεις από περιοχή σε περιοχή. Η αλλαγή αυτή, όπως επισήμανε ο J. Haldon, δεν οδήγησε στην «πλήρη εξαφάνιση» των πόλεων, αλλά στη «συρρίκνωσή τους» (Haldon 1999: 1-23).

Η ιστορία της οικίας στη Σαλαμίνα αποτελεί έκφραση αυτού ακριβώς του «μετασχηματισμού». Η συντήρηση του συγκροτήματος ως μια πλούσια έπαυλη με αίθουσα υποδοχής (τρικλίβιο) και άλλους δημόσιους χώρους δεν ήταν πλέον δυνατή. Ο χώρος, λοιπόν, επιλέγεται αρχικά να κατακερματιστεί και να χρησιμοποιηθεί από περισσότερους ενοίκους και στην συνέχεια να αξιοποιηθεί ως βιοτεχνικός χώρος (ελαιουργείο), εξυπηρετώντας όχι τόσο τις ανάγκες μίας και μόνο εύρωστης οικογένειας, αλλά ενός μεγάλου μέρους των κατοίκων της περιοχής, μέσω της παραγωγής ελαιολάδου.

Συμπερασματικά, η μελέτη του επονομαζόμενου «Ελαιουργείου» έχει ιδιαίζουσα σημασία για την κατανόηση των αλλαγών στον οικιστικό ιστό της πόλης της Σαλαμίνας. Οι μεταβολές στην αρχιτεκτονική διάταξη της ιδιωτικής κατοικίας - μετέπειτα ελαιουργείου - υπήρξαν όπως είδαμε συνυφασμένες με εξωγενείς παράγοντες, όπως για παράδειγμα οι διαθέσιμες πρώτες ύλες, οι οικονομικές δυνατότητες, καθώς επίσης και οι κοινωνικές και ιστορικές συγκυρίες. Επομένως, η θεώρηση των αρχιτεκτονικών μεταβολών που παρατηρούνται σε κάθε φάση ως παραδείγματα αλλαγής στην χρήση των κτηρίων και η ένταξη του συγκεκριμένου παραδείγματος του «Ελαιουργείου» στο πλαίσιο των γενικότερων αλλαγών στις πρωτοβυζαντινές πόλεις την ίδια περίοδο μπορεί να προσφέρει στον μελετητή την δυνατότητα να σχηματίσει μια πιο ξεκάθαρη εικόνα σχετικά με το σύνθετο ζήτημα του μετασχηματισμού της κατοίκησης στην Κύπρο κατά τους Βυζαντινούς «σκοτεινούς αιώνες».

Βιβλιογραφία:

- Argoud G., Callot O., Helly B., 1980. *Une residence byzantine "L'Huilerie"*, Paris.
- Ellis S., 2004. "Early Byzantine housing", στο: Dark K., *Secular buildings and the archaeology of everyday life in the Byzantine empire*, 37-52.
- Haldon J.F., 1999. "The Idea of the Town in the Byzantine Empire", στο: Brogiolo G.P. and Ward-Perkins B. (eds.), *The Idea and Ideal of the Town between Late Antiquity and the Early Middle Ages*, Leiden, 1-23.
- Γκιολές Ν., 2003. *Η χριστιανική τέχνη στην Κύπρο*, Λευκωσία.
- Λουγγής Τ., 1996. «Η εξέλιξη της βυζαντινής πόλης από τον τέταρτο στο δωδέκατο αιώνα», *Βυζαντικά* 16, 35-67.
- Μακρή Ε., 2002. «Χωροθέτηση παραγωγικών και εργαστηριακών δραστηριοτήτων στο επισκοπικό συγκρότημα των Λουλουδιών Πιερίας», *Αρχαιολογικά τεκμήρια βιοτεχνικών εγκαταστάσεων κατά τη βυζαντινή εποχή 5ος-15ος αιώνας*, Πειραιάς: Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία [Ειδικό θέμα του 22ου συμποσίου Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Αθήνα, 17-19 Μαΐου 2002], 27-45.
- Μπούρας Χ., 1982-1983. "Houses in Byzantium", *ΔΧΑΕ* 11, 1-26.

Επιγραφές στα τείχη των Φιλιππών και της Θεσσαλονίκης

Χαραλαμπία Ολυμπίου
ΙΣΑ ΜΠΤΧ 2ο

Τα οχυρωματικά έργα της βυζαντινής περιόδου (4ος – 15ος αι.) αντανakλούν τον πολιτισμό που τα παρήγαγε και αποτελούν μάρτυρα της αμυντικής οικοδομικής δραστηριότητας των Βυζαντινών (Μπακιρτζής-Ωραιόπουλος 2001: 20). Αρκετές είναι οι φορές, όπου στα τείχη μιας πόλης εντοπίζονται επιγραφές, οι οποίες συμβάλλουν στην ασφαλέστερη χρονολόγηση του εν λόγω έργου ή ακόμη καλύτερα σκιαγραφούν το πρόσωπο το οποίο χρηματοδότησε μια τέτοια ενέργεια. Ποιοι χρηματοδοτούσαν λοιπόν τα τείχη αυτά και ποια η πρακτική χρησιμότητα μιας τέτοιας πράξης;

Το παρόν άρθρο θα επικεντρωθεί στα βυζαντινά τείχη της πόλης των Φιλιππών και της Θεσσαλονίκης. Ο αριθμός των βυζαντινών επιγραφών στα τείχη της Θεσσαλονίκης ήταν ποσοτικά μεγαλύτερος συγκριτικά με τα τείχη των Φιλιππών, καθώς αριθμούνταν συνολικά ένδεκα επιγραφές που χρονολογούνταν από τον 4ο αι. μέχρι τον 15ο αι (Ευγενίδου 2003: 127-129). Αντίθετα δε, για τα τείχη των Φιλιππών γνωστή ήταν μόνο μια επιγραφή, ενώ επιγραφές εντοπίστηκαν σε άλλα σημεία του οικισμού και πιο συγκεκριμένα σε επιτύμβιες στήλες (Μπακιρτζής-Κουκούλη 1995: 74,85, 88-89).

Ένας εκ των πύργων του ανατολικού τμήματος των τειχών της Θεσσαλονίκης φαίνεται να χρηματοδοτήθηκε από τον Ορμίσδα. Πιο συγκεκριμένα αναγραφόταν:

Τείχεσιν ἀρράκτοις Ὁρμίσδας ἐξετέλεσεν τὴν δὲ πόλιν μεγάλην ἔχων καθαρὰς.

Για την εν λόγω επιγραφή υπάρχουν πολλές αντικρουόμενες απόψεις σχετικά με το υποφαινόμενο πρόσωπο που παρουσιάζεται ως χρηματοδότης. Κάποιοι μελετητές υποστηρίζουν, ότι ο Ορμίσδας που αναφέρεται στην επιγραφή δεν πρέπει να ταυτιστεί με τον Ορμίσδα που διετέλεσε ως *praefectus praetorio orientis*, αλλά με τον Ορμίσδα που διετέλεσε ως αρχηγός του αιγυπτιακού στρατού περί το 448-450 (Vickers 1969: 313-318 και Γούναρης 1971: 319), καθώς καμία γραπτή μαρτυρία δεν αναφέρει, ότι ο πρώτος απουσίαζε από την έδρα του, την Κωνσταντινούπολη, και βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη. Παράλληλα, ο Γούναρης επισημαίνει ότι η πόλη της Θεσσαλονίκης δεν βρισκόταν υπό τη δικαιοδοσία της επαρχίας του Ιλλυρικού, και επομένως ούτε υπό την δικαιοδοσία του ως *praefectus praetorio orientis*. Ως εκ τούτου η χρονολόγηση του εν λόγω τμήματος των τειχών τοποθετείται τον 4ο – 5ο αι. Η εν λόγω επιγραφή θεωρείται ως η πρωιμότερη σωζόμενη βυζαντινή επιγραφή στα τείχη της Θεσσαλονίκης (Ευγενίδου 2003: 127).

Ποιο να ήταν ωστόσο το βαθύτερο νόημα της επιγραφής; Από τη μια πληροφορούμαστε ότι ο Ορμίσδας οχύρωσε την πόλη της Θεσσαλονίκης. Η πόλη αναφερόταν ως μεγάλη υπονώντας πιθανόν τόσο τον πληθυσμό, αλλά και την εδαφική της έκταση. Από την άλλη δήλωνε, ότι ο Ορμίσδας οχύρωσε αυτήν με καθαρά χέρια. Στην περίπτωση αυτή πιθανόν υπονοείται, η σφαγή του 390 στην οποία ο στρατηγός ήταν αμέτοχος (Ευγενίδου 2003: 39 και Βελήνης 1998: 118).

Ακολουθώντας μια χρονολογική σειρά αναφερόμαστε σε επιγραφή που αναγραφόταν στα τείχη των Φιλιππών (εικ.2), σύμφωνα με την οποία οι αυτοκράτορες Νικηφόρος Φωκάς, Βασίλειος Β' και Κωνσταντίνος Η', χρηματοδότησαν την ανοικοδόμηση των τειχών περί τα 963-969 (Ευγενίδου 2003: 127 και Μπακιρτζής-Κουκούλη 1995: 85). Παράλληλα πιστεύεται, ότι η ανοικοδόμηση αυτή αφορούσε μόνο τα τείχη της ακρόπολης, καθώς η κάτω πόλη των Φιλιππών

Εικ. 1: Επιγραφή στον πύργο του Μιχαήλ, Θεσσαλονίκη - βορειοανατολικό τμήμα των τειχών, 12ος αι. (Ευγενίδου 2003: 128)

είχε εγκαταλειφθεί (Λαζαρίδης 1956: 47). Παράλληλη χρονολογικά ανοικοδόμηση (9ος - 10ος αι) των τειχών συντελέστηκε και στα τείχη της πόλης της Θεσσαλονίκης, από τον πρωτοσπαθάριο Μαρβίνο (Ευγενίδου 2003: 127).

Επίσης, ο νοτιοδυτικός πύργος του *Επταπύργιου* της Θεσσαλονίκης φαίνεται να χρηματοδοτήθηκε από τον μέγα χαρτουλάριο Ανδρόνικο Λαπάρδα (εικ. 1). Επιγραφή η οποία αναπτύχθηκε κατά μήκος του αψιδώματος στο μέσον του πύργου μας οδηγεί σε ένα τέτοιο συμπέρασμα (Βελένης 1998: 272-274 και Κούντουρας 1983: 40). Πιο συγκεκριμένα αναγραφόταν:

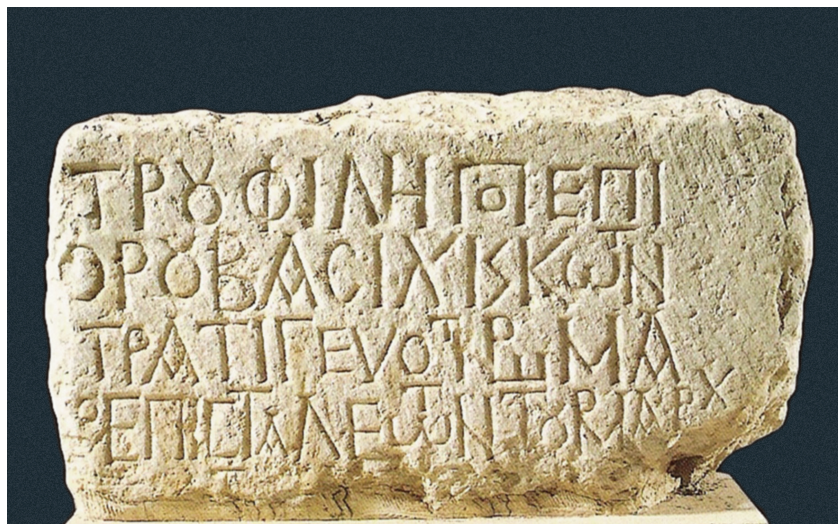
*ΟΙΣ ταπεινός και δούλος του Λαπαρδά
Μιχαήλ Προσόχ
Πύργος του πανσεβάστου σεβαστού
και μεγάλου χαρτουλαρίου
κυρώ Ανδρόνικω τῷ Λαπαρδά.*

Στην άνωθεν επιγραφή μνημονεύονταν δυο πρόσωπα τα οποία συνδέονταν με ιεραρχική σχέση εξάρτησης. Από τη μία επρόκειτο για τον μέγα χαρτουλάριο Ανδρόνικο Λαπάρδα και από την άλλη για τον Μιχαήλ Προσόχ, που αναφερόταν ως δούλος του προηγούμενου, και αφιέρωσε το έργο στον Ανδρόνικο (Βελένης 1998: 274-275). Οι δυο τελευταίοι στίχοι της επιγραφής είχαν καθαρά τιμητικό χαρακτήρα, σε πτώση δοτική χαριστική. Στηριζόμενοι στα στοιχεία που δίνει η εν λόγω επιγραφή μπορούμε να υποθέσουμε, ότι η επισκευή του πύργου πραγματοποιήθηκε στο διάστημα που μεσολάβησε από τον ουγγρικό πόλεμο του 1165 ως τη μάχη του Μυριοκέφαλου το 1173, περίοδο κατά την οποία ο Λαπάρδας διετέλεσε ως μέγας χαρτουλάριος (Κουντουράς 1983: 40 και Ευγενίδου 2003: 127).

Εν κατακλείδι, θα αναφερθούμε στην ανακατασκευή του τριγωνικού πύργου, στο βορειοδυτικό τμήμα του περιβόλου των τειχών της πόλης της Θεσσαλονίκης, ο οποίος φαίνεται να ανοικοδομήθηκε εκ βάθρων με χορηγία του δούκα Γεωργίου Απόκαυκου. Η τετράστιχη έμμετρη επιγραφή σε βυζαντινό δωδεκασύλλαβο στίχο, πλαισιωμένη από πλίνθινους σταυρούς (Βελένης 1994: 217), μας οδηγεί σε ένα τέτοιο συμπέρασμα. Συγκεκριμένα αναγραφόταν:

*†Σθένι Μανουήλ του κρατίστου δεσπότη.
†Ηγειρε τόνδε πύργον αύτω τειχίω,
Γεώργιος δού[ξ] Απόκαυκος έκ βάθρω[ν]
Σ[θ]ε[ν]ι Μανουήλ τοῦ κρατίσ[του]†
(μεταγραφή Spiesser 1973: 15-16)*

Ο επιγραμματοποιός πρόταξε με συνήθη τρόπο την επιθυμία του χορηγού, Γεωργίου Απόκαυκου, όπως συμβαίνει συχνά στις αφιερωματικές επιγραφές (Βελένης 1994: 272). Η ανακατασκευή του συγκεκριμένου τμήματος των τειχών με βάση την επιγραφή χρονολογείται στον 14ο αι., περίοδο

την οποία ο Απόκαυκος κατείχε τον τίτλο του δούκα στη Θεσσαλονίκη (Ευγενίδου 2003: 129).

Ας επιστρέψουμε ωστόσο στο αρχικό μας ερώτημα. Ποιοί χρηματοδοτούν την κατασκευή των οχυρωματικών αυτών έργων και ποια η πρακτική χρησιμότητα της ενέργειάς τους αυτής; Από τη μια η οχυρωματική δραστηριότητα στα υπόλοιπα, εκτός της Κωνσταντινούπολης, κέντρα της αυτοκρατορίας συντελούσε στην προσπάθεια άμυνας και ασφάλειας του βυζαντινού κράτους. Επομένως η αρχική οικοδόμηση των τειχών πρέπει να οφειλόταν στην αμυντική πολιτική της πρωτεύουσας. Για το λόγο αυτό άλλωστε δεν εντοπίστηκαν πολλές αφιερωματικές επιγραφές που χρονολογούνται στην πρωτοβυζαντινή περίοδο, με εξαίρεση τις δυο επιγραφές στα τείχη της Θεσσαλονίκης (Ευγενίδου 2003: 129).

Κατά τη μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο ο αριθμός των αφιερωματικών επιγραφών αυξήθηκε. Το φαινόμενο αυτό παρατηρήθηκε πιο έντονα στην πόλη της Θεσσαλονίκης, καθώς μέρος των ανοικοδομήσεων των τειχών χρηματοδοτήθηκαν από ντόπιους ή ξένους αξιωματούχους. Με τον τρόπο αυτό συνέβαλλαν στην επίτευξη ενός κοινωφελούς έργου και παράλληλα δρᾶττονταν της ευκαιρίας για να αυτοπροβληθούν, να επιβάλουν και νομιμοποιήσουν το αξίωμά τους. Όσο πιο συχνά δηλώνεται κάτι, τόσο πιο εύκολα γίνεται αποδεκτό. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε, ότι οι περισσότεροι από τους χρηματοδότες των τειχών, όπως ο Ορμίσδας δεν ήταν ντόπιοι αξιωματούχοι, έτσι προσπαθούσαν να εδραιώσουν την κυριαρχία τους στην περιοχή και να γίνουν αποδεκτοί. Όπως έχουμε προαναφέρει συγκριτικά με τα υπόλοιπα υπό μελέτη παραδείγματα, στη Θεσσαλονίκη εντοπίστηκαν οι περισσότερες επιγραφές, αφού λόγω του πολυσήμαντου ρόλου της για την αυτοκρατορία (Μαυροπούλου-Τσιουμη 1993: 14,21) πολλοί αξιωματούχοι ζούσαν και δραστηριοποιούνταν εκεί.

Εικ.2: Επιγραφή στην ακρόπολη των Φιλίππων, 10ος αι. (Μπακιρτζής-Κουκουλή 1995: 85)

Βιβλιογραφία:

- Βελένης Γ., 1998. "Σχόλια και παρατηρήσεις σε πολύστιχες πλίνθινες επιγραφές" στο: *Αντίφωνον, Αφιέρωμα στον καθηγητή Ν.Β. Δρανδάκη*, Θεσσαλονίκη 1994, 266-281.
- Βελένης Γ., 1994. *Τα τείχη της Θεσσαλονίκης από τον Κάσσανδρο έως τον Ηράκλειο*, Θεσσαλονίκη.
- Γούναρης Γ., 1971. "Παρατηρήσεις τινές επί των τειχών της Θεσσαλονίκης", *Μακεδονικά* 11, 312-322.
- Ευγενίδου Δ., 2003. *Βυζαντινή Καστροκλασία. Κάστρα Μακεδονίας και Θράκης*, Αθήνα.
- Κούντουρας Α., 1983. "Τρεις επιγραφές από τα τείχη της Θεσσαλονίκης", *Τρίτο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης*, Αθήνα, 39-40.
- Λαζαρίδης Δ., 1956. *Οι Φιλίπποι*, Θεσσαλονίκη.
- Μαυροπούλου-Τσιουμη Χρ., 1993. *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη.
- Μπακιρτζής Χ. - Κουκουλή-Χρυσανθάκη Χ., 1995. *Φιλίπποι*, Αθήνα, ΤΑΠΑ.
- Μπακιρτζής Ν. - Ωραιόπουλος Φ., 2001. Δοκίμιο για τη βυζαντινή οχυρωματική, *Ωρες Βυζαντίου*, Αθήνα.
- Spiesser J. M., 1973. "Inventaires en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance" *Travaux et Memoires* 5, 303-348.
- Vickers M., 1969. "The day of the walls of Thessalonica", *Annual of the Archaeological Museum of Istanbul* 15/16, 313-318.

Οι δυο επιγραφές στους Σόλους ως αρχαιολογική μαρτυρία για τις Αραβικές Επιδρομές στην Κύπρο κατά τον 7ο αιώνα μ.Χ.

Σταύρος Παναγιώτου

**BA History-Archaeology,
University of Cyprus**

**MA Late Antiquity and Early
Medieval Period,
University of Cardiff**

**MPhil / PhD Candidat
in Islamic Studies,
University of Exeter**

Η Κύπρος εξαιτίας της γεωπολιτικής της θέσης υπήρξε πάντοτε ζωτικής σημασίας περιοχή σε οποιοδήποτε λαό είχε φιλόδοξες και κατακτητικές βλέψεις για εδαφική επέκταση τόσο στη Μεσόγειο και στη Μ. Ασία όσο και στη Μέση Ανατολή γενικότερα. Η μεγαλόνησος, από την πρώιμη αρχαιότητα μέχρι και τα Μεσαιωνικά χρόνια, είχε κατακτηθεί διαδοχικά από σωρεία αλλοεθνών και 'βάρβαρων' λαών. Η ιστορία της Κύπρου σηματοδοτήθηκε από μια σειρά συγκρούσεων κατά τις οποίες το νησί κατέστη 'μήλο της Έριδος', όπως εύστοχα υπογραμμίζει ο R. Browning (Browning 1989: 101), μεταξύ ισχυρών κρατών (Αιγυπτίων, Ασσυρίων, Ελληνικών Πόλεων, Περσών, Πτολεμαίων, Βενετών, Βυζαντινών, Οθωμανών κ.λ.π.), κυρίως λόγω της ναυτικής της σπουδαιότητας και των άφθονων φυσικών της πόρων (χαλκός, αλουμίνιο, ξυλεία, ρεσίνα και άλλα πολύτιμα υλικά). Παράλληλα, η Κύπρος διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στην Ανατολική Μεσόγειο αφού γειτνιάζει με περιοχές που κατά καιρούς υπήρξαν σημαντικές, όπως η Μ. Ασία, η Αίγυπτος, η Παλαιστίνη, η Συρία, η Κρήτη, η Ρόδος και δεν απέχει πολύ από την Στερεά Ελλάδα. Η ευκολία με την οποία οι Κύπριοι είχαν την δυνατότητα να επικοινωνούν με τα λιμάνια αυτών των περιοχών μπορεί να εξηγηθεί από διάφορα αρχαιολογικά ευρήματα που έχουν ανευρεθεί σε πολλές περιοχές της Κύπρου (Καραγιώργης 1986). Αυτό είναι και το κυριότερο αίτιο που προσέδωσε στο νησί εμπορικό και κατ' επέκταση οικονομικό κύρος στην Ανατολική Μεσόγειο (Καραγιώργης & Μιχαηλίδης 1996: 139-149).

Γύρω στα μέσα του 7ου αιώνα πραγματοποιήθηκαν δύο σφοδρές αραβικές επιδρομές στο νησί. Τόσο οι αραβικές όσο και οι βυζαντινές πρωτογενείς πηγές παρουσιάζονται ισχνές και αλληλοσυγκρουόμενες

όσον αφορά την ακριβή χρονολόγηση και τα γεγονότα που εξελίχθηκαν στην Κύπρο ανάμεσα στους Άραβες, τους Βυζαντινούς, τις τοπικές αρχές αλλά και το γηγενή πληθυσμό του νησιού. Έτσι, οι επιγραφές στους Σόλους έρχονται να διαφωτίσουν, να επιβεβαιώσουν ή ακόμη και να καταρρίψουν εντελώς ορισμένες θεωρίες που αναπτύχθηκαν και υφίστανται έως στις μέρες μας από την νεώτερη έρευνα. Οι δύο επιγραφές στους Σόλους επιβεβαιώνουν την αποτίμηση του ιστορικού Θεοφάνη, σύμφωνα με την οποία η Κύπρος δοκιμάστηκε κάτω από τις αραβικές επιθέσεις, παρόλο που η άποψη του ιστορικού για πλήρη ισοπέδωση του νησιού φαντάζει μάλλον υπερβολική (*Theophanes Chronographia*: 343).

Σύμφωνα με τις επιγραφές στους Σόλους (Παπαγεωργίου 1986-1988: 172) και μέσα από το βίο του Αγίου Θεράποντος (*Vita St. Therapon*: 684-685) επαληθεύεται το γεγονός μίας σφοδρής αραβικής επίθεσης εναντίον της κυπριακής πόλης Κωνσταντίας το 649, ενώ ταυτόχρονα μαρτυρείται ότι κάποιες άλλες πόλεις διέφυγαν τον κίνδυνο όπως για παράδειγμα το Κίτιον και οι Σόλοι. Όχι όμως για πολύ, αφού δοκιμάστηκαν αργότερα σε μια δεύτερη αραβική επιδρομή (Παπαγεωργίου 1993: 39). Η μια εκ των δύο επιγραφών στους Σόλους κάνει λόγο για καταστροφική επίθεση που είχε ως αποτέλεσμα την αιχμαλωσία εκατόν είκοσι χιλιάδων Κυπρίων από τους Άραβες και τη μεταφορά τους στην ενδοχώρα της Μέσης Ανατολής. Βέβαια, ο συνολικός αριθμός των αιχμαλώτων φαντάζει υπερβολικός για την εποχή εκείνη. Εξάλλου ο Θεοφάνης κάνει λόγο για επιβίβαση μόλις 1700 αραβικών πλοίων στο νησί. Η καταγραφή ενός τόσο μεγάλου αριθμού αιχμαλώτων στις επιγραφές δικαιολογείται μόνο εάν αναλογιστεί κανείς το γεγονός ότι ήθελαν να αναδείξουν το

μέγεθος της καταστροφής που προκλήθηκε από τις επιδρομές των Αράβων.

Όπως μαρτυρείται μέσα από Αραβικές πηγές, το αραβικό έτος 33 (2 Αυγούστου 653 – 21 Ιουλίου 654μ.Χ.) ακολουθεί μια δεύτερη αραβική επιδρομή στο νησί (*Baladuri*: 209. *Tabari*: 111. *Ibn al-Athir*: 3, 48). Μερικοί μεταγενέστεροι συγγραφείς την τοποθετούν νωρίτερα (*Ibn al-Manqali*: 66), όπως ομοίως φαίνεται και στην επιγραφή των Σόλων (τῷ επελθόντι χρόνῳ) ένα έτος δηλαδή μετά την πρώτη επιδρομή, το 650. Αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι το έτος 653/4 (αραβικό έτος 33) φαίνεται πιο δόκιμο ως χρονολογική ένδειξη της δεύτερης επιβίβασης των Αράβων στην Κύπρο, αφού συμφωνεί όχι μόνο με τις πρωτογενείς αραβικές και βυζαντινές πηγές, αλλά ταυτόχρονα συμπίπτει και με αρχαιολογικές ενδείξεις σε αρκετές περιοχές του νησιού. Ως προς το αποτέλεσμα λοιπόν της δεύτερης αραβικής επιδρομής φαίνεται πως η επιγραφή στους Σόλους υπερβάλλει για ακόμη μια φορά αφού περιγράφει μια εξαιρετικά απάνθρωπη λεηλασία από την πλευρά των Αράβων που απειθαρχεί και πάλι έναν πολύ μεγάλο αριθμό αιχμαλώτων: πενήντα χιλιάδες (Παπαγεωργίου 1986-1988: 170).

Μετά το πέρας της δεύτερης αραβικής επιδρομής το 650 ή το 653/4 μ.Χ., ακολούθησε μία εμπόλεμη περίοδος περίπου τριάντα ετών μεταξύ του αραβικού και του βυζαντινού ναυτικού με κυριότερο σκοπό την κυριότητα και τον έλεγχο των λιμανιών του νησιού. Ανάμεσα στα έτη 686/8 πραγματοποιείται μια γενική συμφωνία μεταξύ

Αράβων και Βυζαντινών, στην οποία εμπλέκονταν και οι κυπριακές αρχές. Κατά την διάρκεια των τριών δεκαετιών μετά από την δεύτερη αραβική επιδρομή και πριν από την αραβοβυζαντινή συμφωνία του 686/8, οι Άραβες παρέμειναν στην Κύπρο προσπαθώντας να δημιουργήσουν ένα προπύργιο στην πόλη της Πάφου απ' όπου θα ήλεγχαν το μεγαλύτερο μέρος του νησιού. Η επιλογή της Πάφου κάθε άλλο παρά τυχαία μπορεί να χαρακτηριστεί, αφού βρίσκεται σε πλεονεκτική στρατηγική θέση, είχε σπουδαίο λιμάνι και υπήρξε περιοχή εισαγωγής και εξαγωγής πρώτων υλών και συναλλαγής διαφόρων εμπορευμάτων με γειτονικούς λαούς (Καραγιώργης & Mayer 1984). Ο Άραβας ιστορικός Al Baladhuri αναφέρει την μόνιμη εγκατάσταση αραβικής φρουράς δώδεκα χιλιάδων ανδρών και την κατασκευή μουσουλμανικών τεμενών στην περιοχή της Πάφου (*Baladhuri*: 209). Παράλληλα, η πιο πάνω πληροφορία επαληθεύεται πλήρως από αρχαιολογικές μαρτυρίες τόσο στην Πάφο όσο και στις γύρω περιοχές, αφού έχει ανευρεθεί ένας μεγάλος αριθμός μαρμάρων και αμφορέων με εγχάρακτες αραβικές επιγραφές (Μπακιρτζής 2003: 126-136). Επίσης, αραβικοί όροι ή τίτλοι όπως "*hakim*" και "*imam*" - "κυβερνήτης" και "θείος καθοδηγητής" αντιστοίχως - έχουν άρρηκτα συνδεθεί με την αραβική εγκατάσταση στην Πάφο την συγκεκριμένη περίοδο (Χρηστίδης 2006: 39-49).

Ας δούμε αναλυτικότερα τις δύο επιγραφές:

A' ΕΠΙΓΡΑΦΗ

+ΠΟΛΛΗΤΟΦΙΛΑΝΘΡΩΠΟΘΥΗΧΡΗΣΤΟΤ
 ΚΑΦΑΤΟΧΑΝΕΖΙΚΑΚΙΑΑΝΕΞΙΧΗΙΑΣΤΑΔΕΚ
 ΤΑΚΡΙΜΑΤΑΜΑΚΡΟΘΥΜΕΙΜΕΝΓΑΡΕΩΚΒΟΛΕΤ
 ΩΣΑΓΑΘΟΣΠΑΙΔΕΥΕΙΠΑΛΙΝΩΣΦΙΛΟΣΤΩΡΓ
 ΠΑΤΗΡΜΕΤΕΛΕΟΥΣΠΡΟΣΕΠΙΣΤΡΟΦΗΝΑΓΩΝ
 ΚΔΙΟΡΘΩΣΙΝΟΥΤΕΓΑΡΗΚΡΙCΙCΑΝΕΛΕΟC
 ΟΥΤΕΟΕΛΕΟCΑΚΡΙΤΟCΕΝΧΡΟΝΟΙCΤΟΙΝΥΝ
ΙΝΔΖΤΟΤΕΞΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΕΤΟΥCΓΕΓΟΝΕΝ
 ΗΕΞΗΜΕΤΕΡΩΝΑΜΑΡΤΙΩΝΚΑΤΑΤΗCΝΗCΟ
 ΕΠΕΛΕΥCΙΚΚΑΝΑΙΡΟΥΝΤΑΙΜΕΝΠΟΛΛΟΙ
 ΑΠΑΓΟΝΤΑΙΔΕ**ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙΧΙΛΙΑΔΕCΩCΕΙ**
ΕΚΑΤΟΝΚΕΙΚΟCΙΠΑΛΙΝΔΕΤΩΕΠΕΛΘΟΝΤΙΧΡΟ
ΝΩΕΤΕΡΑΝΥΠΕΜΕΙΝΕΝΕΛΕΕΙΝΟΤΕΡΑΝΗΝΗCΟC
 [.]ΦΟΔΟΝΚΑΘΗΝΠΙΠΤΟΥΕΙΜΕΝΜΑΧΑΙΡΑ
 [.]ΛΕΙΟΥCΗΤΟΠΡΟΤΕΡΟΝΗΡΘΗCΑΝΔΕ

Βιβλιογραφία:

Πρωτογενείς Πηγές

Baladhuri, Ahmad Ibn Yahya Ibn Jabir, *Kitab Futuh al-Buldan*, trans. Ph. K. Hitti, The origin of the Islamic State, United States 2002.

Ibn al-Athir, 'Izz al-Din, *Kitab al-Kamil fi' l-Ta'rikh*, ed. Beirut, 1967.

Ibn al-Manqali, Muhammad, *Al-ahkam al-mulukiyya wa'l-dawabit al-namusiyya* (Book of royal rules), translated by Ahmad Shboul. Published in *The Age of the Dhromon: The Byzantine Navy ca 500-1204*, John Pryor and Elizabeth M. Jeffreys, Leiden, Brill 2006.

Tabari, Muhammad Ibn Jarir, *Ta'rikh al-Rusul wa'l Muluk*, ed. M. Abu'l Fadl Ibrahim, Vol VII Cairo 1972; VIII 1976, trans. R. S. Humphreys, *The History of al-Tabari. The Crisis of the Early Caliphate*, XV, Albany.

Theophanes, *Chronographia*, ed. C. de Boor, Vol I, Hildesheim-New York, 1980.

Vita St. Therapon (8th c.), *Βίος και Ακολουθία Αγίου Ενδόξου Ιερομάρτυρος Θεράποντος*. In *Acta Sanctorum*, May VI, Athens 1904, 682-692.

Βιβλιογραφία:

Δευτερογενείς πηγές:

Beihammer A. D., 2004. "The First Naval Campaigns of the Arabs Against Cyprus (649-653): A Reexamination of the Oriental Source Material", *Greaco-Arabica* 9- 10, 47-68.

Browning R., 1989. *History, Language and Literacy in the Byzantine World*, Northampton.

Καραγιώργης, Β., Μιχαηλίδης Δ., 1996. *The Development of the Cypriot Economy: From the Prehistoric Period to the Present Day*, Nicosia.

Καραγιώργης Β., 1986. *Cyprus between the Orient and the Occident*, Nicosia.

Καραγιώργης, Β., Mayer F. G., 1984. *Paphos: History and Archaeology*, Nicosia.

Μπακιρτζής Μ. Χ., 2003: "Αραβικοί Αμφορείς στην Κύπρο", *Seventh International Congress in Medieval Ceramic of the Mediterranean*, Athens, 126- 136.

Παπαγεωργίου Α., 1986- 1988. "Μια σύγχρονη πηγή για τις δύο πρώτες αραβικές επιδρομές κατά της Κύπρου", *Στάσις* 9, 167- 175.

Παπαγεωργίου Α., 1993. "Cities and Countryside at the End of Antiquity and the Beginning of the Middle Ages in Cyprus". In the *Sweet Land of Cyprus*, 27-51.

Tran Tam Tinh V., 1985. "La Basilique", *Soloi dix campagnes de fouilles I (1964- 1974)*, Sainte-Foy.

Χρηστίδης Β., 2006. *The Image of Cyprus in the Arabic Sources*, Nicosia.

Β ΕΠΙΓΡΑΦΗ

[] ΔΕCΩCΕΙΠΕΝΤΗΚΟΝ
 [] ΛΑΚΠΥΡΙΑΛΩΤΟC
 [] ΗCΥΝΟΛΩΤΩΕΠΙC
 [] ΩΤΩΝΑΓΙΩΝ
 [] ΤΕΡΟΙCΕΥΠΡΕΠΕCΙ
 Π [] ΚΟΙCΓΕΓΕΝΗ
 ΚΕΝ [] ΔΕΙΝ [] ΕΡ ΟΙCΤΟ
 ΠΙCΤΗCΝΗCΟΥΟΕ [] ΟCΓΕΓΟΝΕΝ
 [] **CEI** **CMOC**ΑΛΛΟ [] Η ΤΟΥ ΘΥ
 [] ΤΗCΠΛΑΓ [.....] ΕΥΔΟ
 [] ΤΗΝΑ [] ΝΑΙΤΗΝ
 [**ΕΚΚ**] **ΛΗCΙΑΝΔΙΗΓΕΙ** [**ΡΕΝ**] ΟΝ
 ΚΠΡΟΘΥΜΙΑΝΙΩΑ [] ... ΕΙΟΝ
 ΑΥΤΗCΝΗCΟΕΛΘΟΝΤΟΝΚΠΟΛΛΗ ΤΗ
 CΠΟΥΔΗ [.....] ΟCΤΗ ΤΟ
 [.....] **ΤΑ ΠΕCΟΝΤΑΑΥΤ**
ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΑΑΝΗΓΕΙΡΕΝΚCΤΕ
 ΓΑCΑCΕΚΟCΜΗCΕΝΤΟΕΡΓΟΝΕΤΕΛΙ
 ΩCΕΝΕΙCΔΟΞΑΝΤΟΠΡCΚΤΟΥΙΟΥ
 ΚΤΟΑΓΙΟΠNCΙΝΔΙΓ ΤΟ ΤΟΑΚΑΤΑ
 ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΝΕΤΟΥC +

Η σπουδαιότητα της ανεύρεσης των πιο πάνω επιγραφών είναι εμφανής. Ανακεφαλαιώνοντας, πρώτον, με την ανεύρεση των δύο επιγραφών στους Σόλους τα χρονολογικά προβλήματα που προέκυπταν από τις διαφορούμενες απόψεις των πηγών δεν υφίστανται πλέον. Έτσι, τα έτη 649 μ.Χ. και 653 μ.Χ. δύνανται να θεωρούνται με βεβαιότητα ως οι πλέον ασφαλείς χρονολογίες για τις δύο αραβικές επιδρομές στη Κύπρο. Για παράδειγμα, σύμφωνα με την πρώτη επιγραφή, παρουσιάζεται η βυζαντινή αρίθμηση τξε: τ= 300, ξ=60, ε=5 (Επιγραφή Α', στιχ.8). Εάν προσθέσουμε την πιο πάνω χρονολογία με το έτος ανόδου στο θρόνο του Ρωμαίου αυτοκράτορα Διοκλητιανού (εβδόμης Ινδικτιώνος, ΙΝΔΖ'), δηλαδή το έτος 284 μ.Χ., καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η πρώτη αραβική επιδρομή έλαβε χώρα το έτος 649 μ.Χ.. Δεύτερον, ο αριθμός των αιχμαλώτων τόσο κατά την πρώτη όσο και κατά τη δεύτερη επιδρομή είναι πλασματικός και υπερβολικός, θέλοντας μάλλον συμβολικά να δείξει την εξαιρετικά σφοδρή επίθεση που υπέστη το νησί (Επιγραφή Α', στιχ. 11- 12). Τρίτον, όπως αναφέρει η δεύτερη επιγραφή, μετά από ένα ισχυρό σεισμό και μια παράλληλη αραβική επίθεση, η εκκλησία τύπου Βασιλικής στους Σόλους είχε καταστραφεί αλλ' όμως ανοικοδομήθηκε αργότερα. (Επιγραφή Β', στιχ.8-9: γέγονε σεισμός, στιχ.12: εκκλησιαν διήγειρεν, στιχ.16- 17: τα πεσόντα οικοδομήματα ανήγειρεν).

Τέλος, χρήζει ιδιαίτερης σημασίας το γεγονός ότι ορισμένοι σύγχρονοι ιστορικοί ερευνητές εμμένουν στην θεωρία ενός 'ολοκαυτώματος', μίας γενικής αποσύνθεσης, βάνουσης λεηλασίας και ερήμωσης του νησιού κατά την διάρκεια των δύο αυτών αραβικών επιδρομών. Η θεωρία αυτή τίθεται πλέον υπό αμφισβήτηση: Από την μια, πολιτισμικοί χώροι καταστράφηκαν και αρκετές εκκλησίες λεηλατήθηκαν, όπως για παράδειγμα το κάψιμο της Βασιλικής στους Σόλους και της Λιμενιώτισσας στη Πάφο, οι οποίες όμως ανακατασκευάστηκαν αργότερα (Tran Tam Tinh 1985: 116-118). Από την άλλη όμως δεν υπάρχουν πουθενά στοιχεία για ολική καταστροφή κυπριακών πόλεων ούτε σε βυζαντινές, ούτε σε αραβικές, αλλ' ούτε και σε άλλες σύγχρονες πηγές της εποχής. Το παραπάνω γεγονός δεν είναι μακριά από την αλήθεια αν αναλογιστούμε ότι το αραβικό ναυτικό δρούσε συστηματικά και συγκροτημένα και όχι πειρατικά. Επιπρόσθετα, οι εικασίες χριστιανικών πηγών για «ανηλεή δολοφονίες αθών πολιτών» από Άραβες μέσα σε σπηλιές δεν ευσταθούν σε καμία περίπτωση. Αντίθετα, όπως υπογραμμίζει ο Α. D. Beihammer, υπάρχουν ενδείξεις ότι οι Άραβες ηγέτες προτιμούσαν τη συνείνεση και είχαν την τάση να επιλύουν τις οποιεσδήποτε διαφορές είχαν με τις βυζαντινές αρχές ή με το ντόπιο στοιχείο ειρηνικά και με διπλωματικές συνθήκες (Beihammer 2004: 63).

Γυναίκες πόρνες στη Μεσαιωνική κοινωνία

Γεωργία Σιάηλου
ΙΣΑ 40

Η θέση της γυναίκας διευρύνεται με βάση τους θεσμικούς άξονες, το νομικό και θρησκευτικό πλαίσιο, τη διαμόρφωση των κοινωνικών προκαταλήψεων, τη βιολογική ταυτότητα της γυναίκας στην κοινωνία (γάμος-οικογένεια), τη συνεισφορά της στην οικονομία (αγροτικές και αστικές περιοχές), το ρόλο της στην πολιτική, την πνευματική της δημιουργία, το γυναικείο μοναχισμό, ως γόνοι ηγεμόνων και βασιλέων αλλά και ως αριστοκρατίσες.

Πολλοί συγγραφείς που υπήρξαν και γιατροί, αλλά και φιλόσοφοι δεν αναφέρονται μόνο στην υγιή σεξουαλική επαφή μεταξύ των δυο φύλων, αλλά εκφράζουν τις ανησυχίες τους για την ανισορροπία και ανωμαλία που υπήρχε την εποχή εκείνη όσον αφορά τη σεξουαλικότητα που συνδέεται άρρηκτα με την πορνεία, η οποία επέφερε δυσάρεστες κοινωνικές και ιδεολογικές επιπτώσεις. Εκτός από τους συγγραφείς και χρονικογράφους, η ίδια η λογοτεχνία της εποχής μας δίνει στοιχεία για την ύπαρξη της πορνείας, όπως το ποίημα από το λεγόμενο *Canterbury Tales* (πραγματεύεται το θέμα του γάμου), όπως επίσης αντλούμε πληροφορίες και μέσα από ιστορίες (προσωπικές και μη), μέσα από τραγούδια, από νομικά αρχεία και χρονικά.

Πορνεία στη Μεσαιωνική Ευρώπη

Πολλοί μεσαιωνικοί συγγραφείς προσπάθησαν να ορίσουν τον όρο πορνεία. Μια πηγή του 14ου αιώνα, το χειρόγραφο *Fasciculus Morum*, αναφέρει το ακριβές νόημα της λέξης και υποστηρίζει ότι ο όρος πόρνη απευθύνεται μόνο στις γυναίκες που δίνουν τον εαυτό τους στον καθένα και δεν αρνιούνται κανένα με πρωταρχικό σκοπό τα χρήματα.

Έτσι, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια για να δικάσουν μια γυναίκα ως πόρνη στηρίζονταν στα χρήματα, που αποτελούσαν τα απτά στοιχεία, ως μέρος μιας οικονομικής ανταλλαγής. Με αυτό τον τρόπο η φήμη της γυναίκας τραυματιζόταν. Εκτός όλων αυτών, οι πόρνες δικάζονταν μαζί με τους υπόλοιπους εγκληματίες, πράγμα που αποδεικνύει ότι αντιμετωπιζόνταν οι ίδιες ως εγκληματίες. Πολλές από αυτές καταδικάζονταν για το αδίκημα της ληστείας διότι όντως διέπρατταν τέτοια αδικήματα, αφού καταλήστευαν τους

πελάτες τους. Οι ειδικοί του εκκλησιαστικού δικαστηρίου χρησιμοποιούσαν και τον όρο *meretrix* (Vern L. Bullough 1996: 244), που δε σήμαινε απαραίτητα κάποια που προβαίνει σε σεξουαλική πράξη έναντι αμοιβής. Επίσης ο James A. Brundage, έδωσε και άλλες ερμηνείες για τις πόρνες όπως *prostitute*, *whore*, *harlot*, όρους που ήταν πιο προσιτοί και κατανοητοί στο κοινό, παρά η χρήση των λατινικών όρων. Ο ορισμός *meretrix* εν τέλει, σήμαινε τις «κοινές πόρνες» και τις «γυναίκες ελαφρών ηθών».

Όπως προαναφέρθηκε πιο πάνω, τα περισσότερα στοιχεία που έχουμε για την πορνεία, είναι από τον 14ο αιώνα και μετά. Πόρνες εμφανίζονται όχι μόνο στα αστικά κέντρα, αλλά και στις αγροτικές περιοχές, ενώ συνδέονταν με το στρατό. Στις πόλεις η πορνεία είχε τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις. Είτε ήταν επικηρυγμένη πράξη (παράνομη), είτε την περιόρισαν λιγότερο ή περισσότερο ανάλογα με την περιοχή στην οποία εμφανίστηκε ως κοινωνικό και πολιτιστικό φαινόμενο, ή καθιέρωσαν κάποια νόμιμα ιδρύματα, τους οίκους ανοχής. Για αυτό πολλές χώρες της Ευρώπης όπως η Γερμανία, Αγγλία, Γαλλία και η Ιταλία είχαν δημόσιους οίκους ανοχής. Αξιοσημείωτο είναι το ότι αποκτούν οικονομικό ενδιαφέρον, δηλαδή χρηματοδοτούνταν από την ίδια την πόλη, όπως για παράδειγμα οι επίσκοποι του Winchester που ήλεγχαν τους οίκους ανοχής στα προάστια του Southwark του Λονδίνου. Γιατί προτίμησαν την ίδρυση και χρηματοδότηση των οίκων ανοχής και δεν απαγόρευσαν εξολοκλήρου στις πόρνες να εξασκούν αυτό που έκαναν; Διότι πολύ απλά ήταν ένα φαινόμενο που δεν μπορούσε να εξλειφθεί εντελώς και ήταν ήδη έντονο στην κοινωνία. Επίσης ήταν θέμα δημόσιας ευπρέπειας, διότι θεωρούσαν ότι αν οι πόρνες κυκλοφορούσαν στους δρόμους θα προκαλείτο σκάνδαλο και θα μπορούσαν να έρχονταν σε επαφή και με άλλες έντιμες γυναίκες τις οποίες και θα έπλητταν την καθωσπρέπει συμπεριφορά τους. Ο τόπος στον οποίο κοινοποιούνταν οι πόρνες ήταν περιορισμένος και καθοριζόταν από το κράτος. Δρούσαν κυρίως σε συγκεκριμένους δρόμους και στις περιφέρειες μια πόλης στις οποίες γνώριζε κανείς ότι θα βρει αυτή

Η πόρνη της Βαβυλώνας. Μικρογραφία από χειρόγραφο της Αποκάλυψης, του 14ου αι. British Library

την ομάδα των γυναικών (Vern L. Bullough 1996: 250). Αυτή την εικόνα, δηλαδή που περιφέρονταν οι γυναίκες σε συγκεκριμένους δρόμους και σοκάκια περιγράφει και ο χρονικογράφος του 13ου αιώνα Jacques de Virty, στη Γαλλία (Jeffrey Richards 1991: 116). Ο Ivan Bloch (1912-25) εντόπισε στην Γερμανία εβδομηνταπέντε πόλεις που είχαν οίκους ανοχής, ενώ σύμφωνα με τους υπολογισμούς ενός παρατηρητή εκτιμάται ότι δρούσαν περίπου 5,000-6,000 πόρνες στο Παρίσι από τους 200,000 κατοίκους. Στις περιοχές και στους δρόμους εκείνους υπήρχαν άτομα, άνδρες ή γυναίκες, που προστάτευαν τις πόρνες και επενέβαιναν εκεί που πίστευαν ότι ήταν απαραίτητο.

Οι πόρνες ήταν εντελώς ξένες στις πόλεις στις οποίες δούλευαν ή προέρχονταν από την περιφέρεια. Δεν χρησιμοποιούσαν τα πραγματικά τους ονόματα, αλλά λάμβαναν διαφορετικά παρατσούκλια, ώστε να φαίνονται περισσότερο εξωτικές (Vern L. Bullough 1996: 251). Πολλές από αυτές τις γυναίκες βρέθηκαν στους οίκους ανοχής, επειδή τα όνειρά τους για γάμο διαλύθηκαν όταν έπεσαν θύματα βιασμού. Ένας άλλος λόγος που οι γυναίκες κατέφευγαν στην πορνεία ήταν οικονομικός, αφού ως ανεξάρτητες, κέρδιζαν τα δικά τους χρήματα τα οποία διαχειρίζονταν οι ίδιες όπως ήθελαν ή ακόμη με αυτό τον ανέντιμο τρόπο μπορούσαν να ζήσουν την οικογένειά τους. Αρκετές από αυτές, σύμφωνα με τους μελετητές, κατέφευγαν στην πορνεία γιατί πίστευαν ότι με αυτό τον τρόπο θα είχαν ελπίδα για μια άλλη εργασία.

Στους οίκους ανοχής υπήρχε μια ιεραρχία μπορούμε να πούμε. Αν το δούμε συμβατικά, στην ανώτερη βαθμίδα θα ανήκαν οι πόρνες με υψηλούς πελάτες καθώς και οι δασκάλες πόρνες που ήταν υπεύθυνες για τις υπόλοιπες

και μετά ακολουθούν οι κοινές πόρνες οι οποίες είτε δούλευαν στους οίκους ανοχής, είτε σε ταβέρνες, είτε σε λουτρό, δηλαδή σε χώρους όπου μπορούσαν εύκολα να προσεγγίσουν διαθέσιμους άνδρες. Ακόμα νοίκιαζαν και δωμάτια ή σπίτια στα οποία έρχονταν σε επαφή με τους πελάτες τους (Ruth Mazo Karras 1996: 71. «...established businesswomen...»). Για παράδειγμα η Isabella Wakefield και η Margaret Clay, ως πόρνες έκαναν πραγματική καριέρα και έφτασαν σε επίπεδο που ήταν πια σε μεγάλη ευμάρεια (Ruth Mazo Karras 1996: 70). Εκτός από το ότι είχαν ερωτική σχέση με άνδρες, είχαν και φίλους άνδρες αλλά και συζύγους που απατούσαν τις γυναίκες τους και αποτελούσαν τους προστάτες τους. Τους οίκους ανοχής επισκέπτονταν συχνά και ιερωμένοι και άλλοι θρησκευτικοί αξιωματούχοι σύμφωνα με τους συγγραφείς (Vern L. Bullough 1996: 253). Ακόμη φρόντιζαν να ικανοποιούν και τις ανάγκες των νέων ανδρών που δεν ήταν παντρεμένοι. Παρόλα αυτά υπήρχαν και πόρνες που ήταν πιο ανεξάρτητες από αυτές που εργάζονταν στους οίκους ανοχής, οι οποίες ήταν «πλανόδιες», αφού κατέφευγαν σε σπίτια των πελατών τους όπου κοιμόνταν το πρωί και το βράδυ εκτελούσαν τα ανήθικα καθήκοντά τους (Ruth Mazo Karras 1996,71. «...vagabonds...»).

Όσον αφορά τις πόρνες που δούλευαν στις ταβέρνες, έχουμε αρκετές μαρτυρίες από την Αγγλία, καθώς επίσης γνωρίζουμε και τα ονόματα των ταβερνών στις οποίες κατέφευγαν οι άντρες για να ικανοποιήσουν την σεξουαλική τους επιθυμία. Για παράδειγμα, στην ταβέρνα του John Betson ο εφημέριος της χορωδίας John Derby, είχε σεξουαλικές επαφές με την πόρνη Matilda Crossey. Επίσης, οι υπεύθυνοι των πανδοχείων καταδικάζονταν για πορνεία, αφού στέγαζαν πόρνες που επιδίδονταν σε άσεμνες και ανήθικες πράξεις μετατρέποντας έτσι μεταφορικά και κυριολεκτικά το πανδοχείο σε οίκους ανοχής. Για παράδειγμα ο πανδοχέας της ταβέρνας Bell στο Warwick Lane της Αγγλίας, κατηγορήθηκε το 1485, όπως και ένας ιπποκόμος που κατηγορήθηκε για μοιχεία, λόγω σεξουαλικής συνεύρεσης με την Joan Singlewoman (Ruth Mazo Karras 1996, 72). Το 1498 κατηγορήθηκε ως πόρνη η Joan Blonde και η Agnes Thurston που πιθανόν να εργαζόταν εκεί ως η υπεύθυνη του οίκου ανοχής. Άρα, η εισδοχή των γυναικών στους οίκους ανοχής είχε να κάνει με τα δικά της ήθη και τη δική τους σεξουαλική δραστηριότητα (Vern L. Bullough 1996: 248).

Η κοινωνία από την άλλη, δεν τους συμπεριφέρεται με σεβασμό, διότι οι ίδιες θεωρούνταν ανέντιμες, δαχτυλοδείχνονταν ως πόρνες και επιπλέον συσχετιζονταν με την αμαρτία. Για αυτό το λόγο, η πόρνη μπορούσε να

περάσει ένα δυναμικό μήνυμα, αυτό της μετάνοιας, διότι μπορούσαν πολλές αμαρτωλές πόρνες να μετανόησαν και να σωθούν (Vern L. Bullough 1996: 249). Γι' αυτό όταν ολοκληρώναν αυτό που έκαναν, μετανουόσαν συνήθως για να σώσουν τη ψυχή τους (Vern L. Bullough 1996: 246), όπως η Πόρνη της Βαβυλώνας (Ruth Mazo Karras 1996: 119). Μια άλλη πόρνη που μετανόησε για τις πράξεις της, της συγχωρέθηκαν οι αμαρτίες και κέρδισε την χάρη του Θεού, ήταν η πόρνη *Thais* (Edgington, Susan B.-Lambert, Sarah, 2001: 117: «'Life of St Thais', was one of the three works produced for Brother Henry d'Arcy, preceptor of Temple Bruer, Lincolnshire 1161-74...»). Άρα το σκεπτικό της τότε κοινωνίας ήταν ότι αν κατάφεραν να σωθούν αυτές οι γυναίκες, τότε όλοι μπορούσαν να σωθούν. Οι πόρνες που μετανόησαν και έγιναν αγίες, κατά τους μελετητές συμβολίζουν την αμαρτωλή ψυχή και τον πειρασμό, όπου μέσω του Χριστού κατάφεραν να σώσουν τις ψυχές τους.

Γυναίκες πόρνες στις Σταυροφορίες

Οι γυναίκες έπαιζαν διάφορους ρόλους στις σταυροφορίες, μιας και εξουσιοδοτούνταν από τον αρχηγό της σταυροφορίας. Οι ρόλοι τους ήταν περισσότερο βοηθητικοί, αλλά ουσιαστικοί. Οι πλύστρες για παράδειγμα έπρεπε να ήταν εξωτερικά μη ελκυστικές ώστε να μην αναστατώνουν και να μην παρασύρουν τους άντρες και ήταν υπεύθυνες στο να καθαρίζουν το κεφάλι των στρατιωτών από τις ψείρες. Για αυτό το λόγο και η εμφάνιση τους άρμοζε σε αυτή τους την δραστηριότητα. Εκτός από τις πλύστρες υπήρχαν και οι γυναίκες υπεύθυνες να παρέχουν νερό και οι πόρνες που παρείχαν σεξουαλικές υπηρεσίες.

Η συμμετοχή των γυναικών πορνών ήταν πολύ σημαντική στις σταυροφορίες, γιατί έτσι εξύψωναν το ηθικό των ανδρών. Σε περιπτώσεις που νικούσαν αυτό το είδος υποστήριξης δεν κατακρινόταν αλλά ήταν απαραίτητο. Αντίθετα σε περιπτώσεις ήττας ήταν κατακριτέο και παράνομο. Παρόλα αυτά, ένας μουσουλμάνος χρονικογράφος επισημαίνει ότι η συνεισφορά των ανήθικων γυναικών συνέβαλλε στην πρόοδο του στρατεύματος, ενώ χρονικά από την Α' Σταυροφορία στη Μάχη στο Δορύλαιο το 1097 (Edgington, Susan B.-Lambert, Sarah, 2001: 128), αναφέρει ότι πόρνες και άλλες γυναίκες (που παρείχαν πολεμοφόδια, τρόφιμα, μοίραζαν τα λάφυρα κλπ) παρείχαν ψυχική και φυσική βοήθεια στις χριστιανικές δυνάμεις. Αυτή η υποστήριξη που έβρισκαν από τις γυναίκες τους ενδυνάμωνε και τους εξωθούσε να θέλουν να νικήσουν στις συμπλοκές.

Από την άλλη, πολλοί χρονικογράφοι σοκαρίστηκαν από τον μεγάλο αριθμό των ξεδιάντροπων και ανέντι-

μων γυναικών που μάζιζαν τις σταυροφορίες και μόλυναν το στρατό με τη διαστροφή τους. Ο αρχιεπίσκοπος *Baldric of Dol* σημείωσε ότι κατά τη διάρκεια της πολιορκίας στη Νίκαια οι σταυροφόροι έκλεισαν όλους τους οίκους ανοχής στο στρατόπεδο τους, παρόλο που μερικοί ζούσαν με γυναίκες είτε επειδή ήταν ζευγάρι είτε επειδή ήταν υπηρέτριες. Όταν όμως έφτασαν στην Αντιόχεια οίκοι ανοχής ξανάνοιξαν και ακόμα και οι ίδιοι οι σταυροφόροι είχαν και μερίδιο σε αυτά.

Αρχαία αναφέρουν ότι κατά την Α' Σταυροφορία οι σεξουαλικοί πειρασμοί ήταν αρκετά συχνοί ώστε κανένας σταυροφόρος δεν μπορούσε να αντισταθεί. Η τάση αυτή όμως οδήγησε στο να αποφεύγουν την κατατρόπωση του εχθρού και κάποιοι χρονικογράφοι υποστηρίζουν ότι οποιαδήποτε χειροτέρευση της κατάστασης οφειλόταν στην σεξουαλική υπερβολή των ανδρών που παραδίδονταν στη μοιχεία. Για παράδειγμα ο *Fulcher of Chartres* (Cristoph T.Maier, 2004: 80) ισχυρίζεται ότι η πετυχημένη ενέδρα του *Oilij Arslan's* είναι αποτέλεσμα της ακολασίας των σταυροφόρων. Το ίδιο συνέβη και όταν έφτασαν στην Αντιόχεια που έπεσαν κυριολεκτικά με τα μούτρα στη μοιχεία και σε όργια με ξετσίπωτες γυναίκες που δεν περιγράφονται. Όλη αυτή η διαφθορά και η ασωτία συνεχίστηκε για να μπορούν να αντιμετωπίσουν τις αντιξοότητες.

Συμπεράσματα

Καταλήγοντας, μέσα από τη σύνοψη αυτή επισκόπηση, μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι οι γυναίκες πόρνες παίζουν ουσιαστικό και ζωτικό ρόλο. Αφενός μεν ικανοποιούσαν τους άνδρες, εξύψωναν το ηθικό των σταυροφόρων και μέσω αυτών περνούσε το μήνυμα της μετάνοιας, αφετέρου δε υπέφεραν με τα βασανιστήρια που τις έβαζαν να υπομένουν, ενώ πολλές κίφισταντο βιασμούς και υπέμεναν τις βίαιες συμπεριφορές των ανδρών.

Δεν ήταν όλες επαγγελματίες πόρνες, αλλά γίνονταν στην πορεία λόγω της ανάγκης να κερδίσουν περισσότερο χρήματα. Μέσα από τις καταστάσεις του πολέμου, της διαφθοράς, της ασωτίας και της ακολασίας αξίζει να σημειωθεί ότι γεννήθηκαν και έρωτες μεταξύ των μοιχαλίδων και των παντρεμένων ανδρών που αργότερα όμως καταδικάστηκαν. Γενικότερα όμως, οι πόρνες γυναίκες ήταν η προσωποποίηση της αμαρτίας, αποτελούσαν αντικείμενα στα χέρια των ανδρών που τις χρησιμοποιούσαν, τις εκμεταλλεύονταν, που τις βασάνιζαν. Όλα αυτά υπέμεναν εξαιτίας της εργασίας τους, αφού ήταν υποχρεωμένες κατά κάποιο τρόπο να ικανοποιούν συνεχώς τις σεξουαλικές επιθυμίες των ανδρών, νέων, γέρων, παντρεμένων, ακόμα και ιερωμένων.

Η θέση της γυναίκας μέσα από τις Ασσίζες του Βασιλείου της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ

Χριστίνα Παπαμιχαήλ
ΙΣΑ 4ο

Οι Ασσίζες είναι μια κωδικοποίηση νόμων, η οποία πραγματοποιήθηκε τον 12ο-14ο αιώνα και η οποία συντάχθηκε στις συνελεύσεις ευγενών για την απονομή δικαιοσύνης. Η συλλογή αυτή δεν αποτελεί ένα επίσημο σύνολο δικαίου, αλλά στηρίζεται στο εθιμικό δίκαιο της εποχής και περιλαμβάνει απομνημονεύματα «λογιάδων» δικαίου, γραπτά νομομαθών, διαδικαστικές πράξεις του Ανώτατου Δικαστηρίου ή του Δικαστηρίου των Αστών της Ιερουσαλήμ και της Κύπρου. Η γαλλικής προέλευσης λέξη ασίζη σήμαινε το δίκαιο και τις νομοθετικές αποφάσεις του βασιλιά και του συμβουλίου των υποτελών του, αποτελούμενο από νομομαθείς και αστούς.

Σύμφωνα με την παράδοση, ο Γοδεφρείδος de Bouillon, το 1099, μετά την κατάληψη της Ιερουσαλήμ από τους Σταυροφόρους, κάλεσε ένα συμβούλιο από σημαντικούς εκπροσώπους του κλήρου και του στρατού, οι οποίοι συνέταξαν γραπτά το κείμενο των Ασσιζών της Ιερουσαλήμ σε δύο ξεχωριστούς κώδικες. Ο ένας ήταν οι Ασσίζες της Άνω Αυλής, ο οποίος καθόριζε τις σχέσεις βασιλιά και ευγενών – φεουδαρχών και ο άλλος ήταν οι Ασσίζες της Κάτω Αυλής ή της Αυλής της Βουργησίας, ο οποίος καθόριζε τις σχέσεις μεταξύ των αστών σύμφωνα με το ιδιωτικό και το ποινικό δίκαιο. Τις Ασσίζες της Ιερουσαλήμ υιοθέτησε και η Κύπρος, όπου εκεί μετά από επεξεργασία πήραν την τελική τους μορφή. Οι Ασσίζες της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ γράφτηκαν στην παλαιογαλλική γλώσσα της εποχής, οι Ασσίζες της Κάτω Αυλής όμως μεταφράστηκαν στην ελληνοκυπριακή διάλεκτο, στα τέλη 13ου με αρχές 14ου αιώνα, για ευνόητους λόγους.

Αναφορικά με το περιεχόμενο των

Ασσιζών, μελετώντας το κείμενο αυτό, παρατηρούμε ότι τα άρθρα του αναφέρονται στον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης από την Αυλή της Βουργησίας, στο αστικό δίκαιο, σε άρθρα που αφορούν το δάνειο, στο ναυτικό δίκαιο, στην εγγύηση, σε διατάξεις για ενοίκια πραγμάτων, εργασίας ή έργου και για παρακαταθήκη. Ακολούθως αναφέρεται σε δικονομικές διατάξεις, στο οικογενειακό δίκαιο, στο κληρονομικό και ποινικό δίκαιο, στην απελευθέρωση των δούλων και σε φορολογικές διατάξεις (Ζέπος 1955: 317).

Μέσα από το γενικότερο πλαίσιο των Ασσιζών της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ, το παρόν άρθρο σκοπό έχει να εξετάσει τα άρθρα των Ασσιζών αυτών, που αφορούν τη γυναίκα και τη θέση που είχε στην κοινωνία της Μεσαιωνικής Κύπρου. Με μια πρώτη ανάγνωση του κειμένου παρατηρούμε πως από τα 297 άρθρα μόνο τα 43 έχουν ως κύριο θέμα τη γυναίκα κι αυτά ουσιαστικά αναφέρονται στο οικογενειακό και στο κληρονομικό δίκαιο και στο γενικότερο, αν μπορούμε πιο ελεύθερα να το ονομάσουμε έτσι, πλαίσιο της ηθικής της εποχής.

Όσον αφορά το οικογενειακό δίκαιο, τα άρθρα που αφορούν τις γυναίκες είναι αυτά που έχουν ως θέμα τη μνηστεία, το γάμο, τα δώρα μεταξύ των συζύγων, την προίκα και τα διαζύγια. Στα άρθρα για τη μνηστεία, το «χάρτωμα» όπως αποκαλείται στο κείμενο, γίνεται καταρχήν λόγος για τη νομική διαδικασία του αρραβώνα. Η εκκλησία για να είχε τη δυνατότητα να παντρέψει ένα ζευγάρι, ήταν απαραίτητο ο άντρας και η γυναίκα να αρραβωνιαστούν πρώτα. Τόσο ο ένας όσο και ο άλλος έπρεπε να ορκιστούν ότι δεν είχαν άλλους συντρόφους ή κάποια άλλη δέσμευση. Επίσης, για τους

ιδίους λόγους έπρεπε να ορκιστούν μαζί τους δύο αξιόπιστοι άντρες και δύο αξιόπιστες γυναίκες. Ακολούθως, η εκκλησία θα αποφάσιζε σε πόσο χρόνο θα τους πάντρευε, ενώ ο ιερέας στην πρώτη λειτουργία μετά τους αρραβώνες έκανε γνωστό σε όλους πως το ζευγάρι αυτό θα παντρευόταν, και αν κάποιος είχε λόγο να έχει αντίρρηση έπρεπε να το δηλώσει μέσα σε τρεις μέρες (Ασίζαι, τόμ. Στ', ρνδ). Αυτή η δημόσια ανακοίνωση από τον ιερέα στόχευε κυρίως να προλάβει την επισύναψη γάμων μεταξύ συγγενικών προσώπων, κάτι το οποίο ήταν παράνομο (Ζέπος 1955: 322).

Επίσης, σ' έναν αρραβώνα οι δύο πλευρές «έβαλαν αναλογίαις», έθεταν δηλαδή μιαν προκαταβολή για να είναι εγγυημένος ο γάμος. Εάν κάποιος από τους δύο μετάνιωνε θα έπρεπε να πληρώσει σχετική εγγύηση (Ασίζαι Α', ρνε). Αν σ' ένα αρραβώνα, που έγινε με την υποκίνηση των συγγενών της νύφης, ο άντρας έκανε κάποιο δώρο στη γυναίκα κι έπειτα μετάνιωνε, μπορούσε να το ζητήσει πίσω και η γυναίκα ήταν υποχρεωμένη να του το δώσει. Αν όμως εκείνος ήταν που ήθελε να γίνει ο αρραβώνας, τότε η γυναίκα και οι συγγενείς της δεν ήταν υποχρεωμένοι να του το δώσουν πίσω (Ασίζαι Α', ρνς).

Ένα ενδιαφέρον σημείο στα άρθρα που αναφέρονται στο γάμο είναι τα άρθρα που μιλούν για το διάστημα που πρέπει να περάσει για να ξαναπαντρευτεί μια γυναίκα, η οποία έχει χηρέψει και ποια τιμωρία θα της επιβληθεί, αν δεν τηρήσει αυτό το χρονικό όριο. Μια χήρα δε μπορούσε να ξαναπαντρευτεί, αν δεν περνούσε ένας χρόνος και μια ημέρα από το θάνατο του πρώτου της συζύγου, για να διαπιστωθεί ουσιαστικά ότι δεν εγκυμονούσε από το σύζυγο της. Αν όμως δεν τηρούσε το χρονικό αυτό διάστημα, οι Ασιίζες επέβαλλαν τον αποκλεισμό της από τη διαθήκη, όχι μόνο του πρώην άντρα της, αλλά και οποιουδήποτε άλλου. Επίσης, ό,τι της είχε προσφέρει ο πρώην άντρας της στο γάμο τους δεν μπορούσε να το πάρει ούτε και να έχει την προίκα της πίσω. Το μόνο που μπορούσε να απολαμβάνει ήταν τα αγαθά από τα κτήματα του άντρα της και την παραμονή στο σπίτι της, αλλά δε θα είχε σε τίποτα απ' όλα αυτά τίτλο ιδιοκτησίας (Ασίζαι Α', ρνθ), κάτι το οποίο θα είχε αν δεν παντρευόταν τόσο σύντομα ένα άλλο άντρα.

Ένα άλλο σημείο, το οποίο συγκαταλέγεται στο οικογενειακό δίκαιο, είναι και τα δώρα μεταξύ των συζύγων

και το θέμα της προίκα. Όσον αφορά στην προίκα, σε περίπτωση θανάτου του άντρα της η γυναίκα είχε το δικαίωμα να πάρει την προίκα της πίσω (Ασίζαι Α', ρξα). Επίσης, σε περίπτωση που ο άντρας της ξόδευε στον τζόγο και χωρίς μέτρο τα λεφτά τους και πάλι είχε το δικαίωμα να ζητήσει την προίκα της ενώ, και ο άντρας της ήταν υποχρεωμένος να την επιστρέψει στον ευγενή της περιοχής (Ασίζαι Α', ρξβ). Αν όμως, είχε ξοδέψει την προίκα της, τότε όφειλε να δώσει ό,τι είχε και να ορκιστεί πως από εδώ και πέρα θα ήταν προσεκτικός στα οικονομικά του και θα ξεπλήρωνε όσα χρωστούσε και μέχρι να γινόταν αυτό δε θα έφευγε από τη χώρα χωρίς να ειδοποιήσει πρώτα τους πιστωτές του.

Κατά τη διάρκεια του γάμου δεν είχαν νομικό κύρος τα δώρα που έκανε ο άντρας στη γυναίκα του, εκτός αν άφηνε κάτι από αυτά στη διαθήκη του γι' αυτή, «διατί το πράγμαν ένι επεσαύτα εδικόν της ως περ να μηδέν το είχαν δώσει» (Ασίζαι Α', ρξδ). Από αυτά τα δώρα εξαιρούνταν το χρηματικό ποσό που μπορούσε να δίνει ο άντρας, αν ήθελε, στη γυναίκα του σε σταθερή βάση για τα καθημερινά της έξοδα, για την ανατροφή των παιδιών της ή την «υποταγήν» της, την υπακοή της δηλαδή σ' αυτόν (Ασίζαι Α', ρξε). Επιπλέον, επισημαίνεται πως οποιαδήποτε περιουσία απέκτησε μαζί το ζευγάρι κατά τη διάρκεια του γάμου, τα μισά απ' όλα αυτά άνηκαν στη γυναίκα, αλλά κατά τη διάρκεια της ζωής του άντρα της δεν είχε το δικαίωμα να πουλήσει το κληρονομικό της μερίδιο (Ασίζαι Α', ροδ).

Στις Ασιίζες, επίσης, αναφέρεται και η περίπτωση του διαζυγίου. Καλοί λόγοι για να ζητήσει κάποιος διαζύγιο θεωρούνταν η λέπρα ή άλλη «κακή ασθένεια», η δυσωδία του στόματος ή της ρινός της γυναικός κ.ά. (Ασίζαι Β', ρξδ). Σε μια τέτοια περίπτωση η γυναίκα έπρεπε να πάει σε κοινόβιο μοναστήρι και ο άντρας της να πληρώσει όσα του ζητούσαν για να τη δεχτούν εκεί, αν όμως δεν είχε τόσα δεν τον επιβάρυνε το δίκαιο με κάτι άλλο. Σε περίπτωση που είχαν παιδιά και αυτά ήταν μικρότερα των τεσσάρων χρονών και η μητέρα δεν ήταν άρρωστη μπορούσε να τα μεγαλώσει μέχρι να γίνουν επτά χρονών. Όταν έφθναν σ' αυτή την ηλικία ο πατέρας έπρεπε να ενισχύει οικονομικά τα παιδιά του ή να τα πάρει υπό την κηδεμονία του, αν το ήθελε. Αν όμως η μητέρα για κάποιο λόγο δεν τα έδινε, τότε οι δικαστές θα εξέταζαν την πε-

Βιβλιογραφία:

Ασίζαι του βασιλείου των Ιεροσολύμων και της Κύπρου, έκδ. Κ. Σάθας, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη - Bibliotheca Graeca Medii Aevi*, Βενετία – Παρίσι, 1872-1894, τόμ. ΣΤ΄

The Assizes of the Lusignan Kingdom of Cyprus, English trans. N. Coureas, Nicosia, 2002

Ζέπος Π., «Το δίκαιον εις τας Ελληνικάς Ασίζας της Κύπρου», *ΕΕΒΣ*, XXV, Αθήνα, 1955

ρίπτωση και θα έδιναν τα παιδιά όπου υπήρχαν οι καλύτερες συνθήκες (Ασίζαι Α΄, ρξη). Αξιοπρόσεκτο είναι το σημείο ότι μια ασθένεια της γυναίκας, που μπορεί να μην ήταν και κολλητική, θεωρείτο καλός λόγος διαζυγίου, αλλά όχι αν ο άντρας ξεκινούσε τον τζόγο. Όσον αφορά στο θέμα της κηδεμονίας των παιδιών ο νόμος ήταν πρωτίστως με το μέρος του πατέρα και μετά με τη μητέρα.

Αναφορικά με το κληρονομικό δίκαιο η γυναίκα είχε κάποια δικαιώματα σε θέματα κληρονομιάς, ήταν όμως αναγκασμένη να υπακούει και σε κάποιους νόμους. Όταν πέθαινε ο άντρας της η γυναίκα ήταν υποχρεωμένη να σεβαστεί και να τηρήσει τη διαθήκη του εκτός από την περίπτωση που αυτός προσέφερε σε κάποιον κάτι από τα περιουσιακά στοιχεία της γυναίκας. Αν κατά τη διάρκεια που συνέβαινε αυτό η γυναίκα δεν είχε πει τίποτα για να μην στενοχωρήσει τον σύζυγό της ο οποίος ήταν άρρωστος, μετά το θάνατο του, δεν ήταν αναγκασμένη να δώσει κάτι που της άνηκε, επειδή το είχε πει αυτό στη διαθήκη του ο άντρας της. Αν όμως τότε είχε δώσει τη συγκατάθεση της, η διαθήκη του άντρα είχε νομική αξία (Ασίζαι Α΄, ρπα). Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι όταν πέθαινε ο άντρας το κληρονομικό του μερίδιο πήγαινε, αν δεν είχε διαθήκη, στη γυναίκα (Ασίζαι Α΄, ροζ). Αλλά όταν πέθαινε η γυναίκα την κληρονομούσαν τα παιδιά της (Ασίζαι Α΄, ρρη), κάτι το οποίο ενισχύει την ιδέα της συζυγικής και κατ' επέκταση της οικογενειακής κοινοκτημοσύνης (Ζέπος 1955: 325).

Μελετώντας τα άρθρα στις Ασίζες της Ιερουσαλήμ και της Κύπρου που αφορούν στη γυναίκα, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως στην αυστηρά προσηλωμένη στα ήθη κοινωνία του Μεσαίωνα, το γυναικείο φύλο δεν είχε ιδιαίτερα δικαιώματα. Στον κοινωνικό τομέα η γυναίκα ήταν πλήρως εξαρτημένη από το σύζυγο της. Αν για παράδειγμα ένας άντρας κατηγορούσε μια παντρεμένη γυναίκα και την καλούσε στο δικαστήριο και ο άντρας της έλειπε από την πόλη, η αυλή μπορούσε να της δώσει προθεσμία μέχρι και ένα χρόνο και μία ημέρα για να επιστρέψει ο άντρας της και μετά να παρουσιαστεί στο δικαστήριο (Ασίζαι Α΄, ρκδ).

Ακόμη αν ένας άντρας έβαζε εγγυήτρια μια παντρεμένη γυναίκα, ο άντρας της είχε το δικαίωμα, αν δεν το ήθελε αυτό, να τη βγάλει από την εγγύηση (Ασίζαι Α΄, ρκε). Η γυναίκα, λοιπόν, δεν είχε από μόνη της κάποιο

νομικό ή κοινωνικό αντίκρισμα χωρίς τον άντρα της, αλλά ούτε και μπορούσε να διεκπεραιώνει τις αποφάσεις της που δεν ήταν σύμφωνες μαζί του.

Στην καθημερινή της ζωή η γυναίκα ή ήταν περιορισμένη στο σπίτι να κάνει τις δουλειές και να μεγαλώνει τα παιδιά ή βοηθούσε τον άντρα της στα χωράφια, οπότε και στον οικονομικό τομέα ήταν αρκετά εξαρτημένη από τον άντρα. Υπήρχε βέβαια, όπως προαναφέραμε, η ιδέα της συζυγικής κοινοκτημοσύνης, αλλά ενόσω ζούσε ο άντρας η γυναίκα δεν μπορούσε να κάνει το μερίδιό της ό,τι ήθελε, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι η πηγή εσόδων της γυναίκας ήταν το μηνιαίο χρηματικό ποσό που της έδινε ο άντρας της για τις καθημερινές της ανάγκες, την ανατροφή των παιδιών, αλλά και για την υπακοή της σ' αυτόν (Ασίζαι Α΄, ρξε).

Μεγάλη σημασία δινόταν και στην ηθικότητα που έπρεπε να έχει η γυναίκα. Οι προγαμιαίες σχέσεις ήταν δεδομένο ότι απαγορεύονταν, ενώ υπάρχουν και ειδικά άρθρα αναφορικά με αυτόν που «ταπεινώνει» μία παρθένα «κάν τέ με το θέλημα αυτής, κάν τέ δυναστικού τρόπου». Σε μια τέτοια περίπτωση ο άντρας έπρεπε να παντρευτεί την κοπέλα, αν ήθελαν οι γονείς της να του δείξουν «ελεημοσύνη», ή έπρεπε, αν αποφάσιζαν οι γονείς της να τη στείλουν να γίνει μοναχή, ο άντρας εκείνος να δώσει όσα χρήματα χρειαζόταν το μοναστήρι για να τη δεχτεί. Αν όμως οι κηδεμόνες της κοπέλας δεν ήθελαν τίποτα απ' αυτά ο άντρας έπρεπε είτε να υποστεί άλλες διαδικασίες για να τιμωρηθεί είτε να αποδείξει την αθωότητά του (Ασίζαι Α΄, ρκζ και ρκη). Η γυναίκα λοιπόν ακόμη και σε μια τέτοια περίπτωση δεν είχε το δικαίωμα να αποφασίσει μόνη της το μέλλον της.

Η γυναίκα έπρεπε να υπακούει τον άντρα της και να του τρέφει ιδιαίτερο σεβασμό. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι αν στενοχωρούσε τον άντρα της ενώ ήταν ετοιμοθάνατος και πέθαινε πιο γρήγορα, μπορούσαν να της ρίξουν το φταίξιμο για το θάνατο του (Ασίζαι Α΄, ρπα). Έτσι λοιπόν η γυναίκα σύμφωνα και με το νόμο ήταν κατώτερη από τον άντρα. Από αυτόν εξαρτούνταν τόσο κοινωνικά, όσο και οικονομικά, ενώ δεν είχε λόγο ούτε και στην πολιτική. Ο ρόλος της στην κοινωνία ήταν να είναι μια καλή, υπάκουη και πιστή σύζυγος και μια καλή μητέρα.

Οι διεργασίες και η πορεία προς την ένωση των Ιονίων νήσων με την Ελλάδα

στα χρόνια 1862-1864

Βάσια Χαλαάμπους
ΙΣΑ 4ο

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι η παρουσίαση των γεγονότων και διεργασιών που έλαβαν χώρα αυτή την περίοδο όσον αφορά το θέμα της πορείας προς την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα. Επίσης, η καταγραφή και η κατανόηση των αιτιών που κατέστησαν εφικτή την ένωση τη συγκεκριμένη στιγμή και η αποτύπωση της μεγάλης της σημασίας.

Κατά την περίοδο της αγγλικής κυριαρχίας στα Επτάνησα, (1814 - 1864), τα κύρια κόμματα που διαδραμάτιζαν καθοριστικό ρόλο στα Επτάνησα, ήταν οι Προστασιανοί ή Καταχθόνιοι, οι Μεταρρυθμιστές και οι Ριζοσπάστες, οι οποίοι διαίρεθηκαν σε Παλαιούς και Νέους Ριζοσπάστες. Οι Παλαιοί Ριζοσπάστες ταύτιζαν την ένωση με τις κοινωνικές κατακτήσεις και είχαν αρχηγό τον Ηλία Ζερβό Ιακωβάτο, ενώ οι Νέοι Ριζοσπάστες είχαν περισσότερο εθνικό χαρακτήρα και λιγότερο κοινωνικό. Αρχηγοί τους ήταν ο Ιωσήφ Μομφερράτος και ο Κ. Λομβάρδος (Λούντζης, 1968: 10).

«Τον Νοέμβριο του 1861 διαλύθηκε το ΙΑ' Ιόνιο Κοινοβούλιο και έπειτα από νέες εκλογές συγκροτήθηκε το Φεβρουάριο του 1862 το ΙΒ' Κοινοβούλιο. Ο βουλευτής Σ. Κουρής πρότεινε την εκλογή του Ζερβού στη θέση του προέδρου του Κοινοβουλίου. Η Βουλή, αποδέχτηκε την πρόταση του Κουρής και ανακήρυξε τον Ηλία Ζερβό Πρόεδρο του σώματος και τον Μομφερράτο Αντιπρόεδρο (Κονόμος, 1964:122).

Η Βουλή χωρίστηκε σε δύο αντίθετες παρατάξεις. Η πρώτη, ακολουθώντας τους Ζερβό και Μομφερράτο, υπεστήριζε την προσωρινή αναστολή του εθνικού θέματος και την επιδίωξη των εσωτερικών βελτιώσεων. Η δεύ-

τερη, με ηγέτη τον Ζακύνθιο βουλευτή Κ. Λομβάρδο, είχε ως σημαία την αδιάκοπη ανακίνηση του ενωτικού ζητήματος κι αγωνιζόταν για να πάρει απόφαση το κοινοβούλιο, πριν λήξει η σύνοδος. Η διαφωνία των δύο παρατάξεων ήταν αγεφύρωτη (Κονόμος, 1964:125-126). Τελικά, η Βουλή υιοθέτησε τις απόψεις του Λομβάρδου. Υπέβαλε στον Αρμοστή την απάντησή της, την οποία αντέκρουσε συστήνοντας τους να ασχολούνται με τα πραγματικά τους καθήκοντα.

Αυτό που εμπόδιζε τους Βρετανούς να σκεφτούν την παραχώρηση των νησιών στην Ελλάδα ήταν κατά βάση ο εθνικιστής Όθωνας και οι μεγαλοϊδεαστικές εξάρσεις του. Η επανάσταση τον Οκτώβρη του 1862 και η έξωση του Όθωνα δημιούργησαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις, για τη μεταστροφή της αγγλικής πολιτικής όσον αφορά το επανησιακό ζήτημα.

Για την εκλογή του νέου μονάρχη η Ρωσία και η Γαλλία συμφωνούσαν ότι καταλληλότερος υποψήφιος ήταν ο ανιψιός του τσάρου Νικόλαος. Οι Έλληνες από την άλλη μεριά προτιμούσαν στο θρόνο το δευτερότοκο γιο της βασίλισσας της Αγγλίας Βικτορίας, τον Αλφρέδο. Σύντομα όμως η Βικτορία ξεκαθάρισε ότι δεν προτίθεται να επιτρέψει στο γιο της να πάρει το θρόνο της Ελλάδας. Ο πρωθυπουργός Πάλμερστον συνέχισε να αναζητάει εναγωνίως ένα τρόπο ελέγχου της Ελλάδας. Η «δωρεά» των Επτανήσων ήταν εκείνη τη στιγμή ο πλέον πρόσφορος, δεδομένου ότι ήδη είχαν καταλήξει ένα μεγάλο πολιτικό και οικονομικό βάρος για τη Βρετανική Αυτοκρατορία. Για την παραχώρηση όμως των Επτανήσων η Βρετανία έπρεπε να πάρει την, τυπική έστω,

έγκριση και των υπολοίπων Δυνάμεων που είχαν υπογράψει τη Συνθήκη του 1815 και οι οποίες είχαν διάφορες επιφυλάξεις (Διβάνη, 2000:181).

Στις 10 Δεκεμβρίου, ύστερα από επίσημη ανακοίνωση του υπουργού των Εξωτερικών της Αγγλίας λόρδου Russel, «ο Τρικούπης ειδοποίησε την ελληνική κυβέρνηση ότι η βασίλισσα της Αγγλίας δεχόταν να προτείνει στις Δυνάμεις, που είχαν υπογράψει τη Συνθήκη του 1815, την ένωση των νησιών με την Ελλάδα, με τον όρο ότι το ελληνικό πολίτευμα θα ήταν σύμφωνο με τις αρχές που είχε διακηρύξει η Προσωρινή Κυβέρνηση και θα εκλεγόταν βασιλιάς αρεστός σ' αυτή» (Μοσχονάς, χ.χ: 217). Ήταν φανερό η πρόθεση της Αγγλίας να αυξήσει την επιρροή της στην Ελλάδα και να πετύχει εγγυήσεις για την ακεραιότητα της Τουρκίας (Κούκου, 1983:222).

Οι διάφορες συζητήσεις, πρωτόκολλα και συνθήκες επισφραγίστηκαν με την παράδοσή τους από τον αρμοστή Ερρίκο Στορκς στον έκτακτο απεσταλμένο της ελληνικής κυβέρνησης Θρασύβουλο Ζαΐμη στις 21 Μαΐου 1864. Σύμφωνα με το τέταρτο άρθρο της συνθήκης της 13ης Ιουλίου 1863, τα όρια της ελληνικής επικράτειας, που είχαν ορισθεί με τη σύμβαση της Κωνσταντινουπόλεως της 21 Ιουλίου 1832, θα επεκτείνονταν με την προσάρτηση των Ιονίων νήσων στο ελληνικό βασίλειο. Και αυτό αν, για την προσάρτηση αυτή, που προτάθηκε από τη βρετανική κυβέρνηση, συμφωνούσε το Ιόνιο Κοινοβούλιο και έδιναν τη συγκατάθεσή τους οι Αυλές της Αυστρίας, της Γαλλίας, της Πρωσίας και της Ρωσίας (Μοσχονάς, χ.χ: 223).

Την 1η Αυγούστου 1863 ακολουθεί η συνδιάσκεψη του Βρετανού υπουργού των Εξωτερικών με τους πρεσβευτές Αυστρίας, Γαλλίας, Πρωσίας και Ρωσίας, η οποία λαμβάνει χώρα στο Λονδίνο. Οι τέσσερις Δυνάμεις με πρωτόκολλο, αναγνώριζαν στη Μεγάλη Βρετανία το δικαίωμα να παραιτηθεί από την προστασία των νησιών, δήλωναν ότι θα έδιναν τη συγκατάθεσή τους και θα συντελούσαν στην ένωσή τους με την Ελλάδα, εφόσον είχαν τη διαβεβαίωση ότι το Ιόνιο Κοινοβούλιο δεχόταν αυτό το σχέδιο, οπότε και θα ήταν έτοιμες να διαπραγματευτούν με τη Μεγάλη Βρετανία τους όρους της σχετικής συνθήκης (Μοσχονάς, χ.χ: 223).

Ο αρμοστής, στις 6 Αυγούστου, διέλυσε το ΙΒ' Ιόνιο Κοινοβούλιο και στη συνέχεια προκηρύχτηκαν εκλογές για την ανάδειξη νέου Κοινοβουλίου, που θα εξέφραζε τη θέληση του επτανησιακού λαού σχετικά με το αίτημα της ένωσης (Μοσχονάς, χ.χ: 322). Οι εκλογές ορίστηκαν για τις 9 / 21 και 10 / 22 Σεπτεμβρίου. Ο Ηλιάς Ζερβός

και ο Ιωσήφ Μομφερράτος δε δέχτηκαν να εκθέσουν υποψηφιότητα, επειδή όπως και οι υπόλοιποι ακραιφνείς ριζοσπάστες είχαν υποψίες για τη θέληση των Άγγλων να παραχωρήσουν τα Ιόνια νησιά στην Ελλάδα.

Με το σύνθημα «ένωση ανέυδρων» έγιναν οι εκλογές και στις 19 Σεπτεμβρίου / 1 Οκτωβρίου συγκλήθηκε το ΙΓ' Ιόνιο Κοινοβούλιο, που εξέλεξε πρόεδρο το Στέφανο Παδοβά. Κατά τη συνεδρίαση της 23ης Σεπτεμβρίου / 5 Οκτωβρίου, ο Στέφανος Παδοβάς έχοντας δίπλα στην προεδρική έδρα ελληνική σημαία διάβασε το ψήφισμα της Ιονίου Αντιπροσωπείας (Μοσχονάς, χ.χ:233). Το ψήφισμα έγινε δεκτό με εκδηλώσεις ενθουσιασμού από τους βουλευτές και το πλήθος που παρίστατο εκεί. Στη συνέχεια, ο πρόεδρος του Κοινοβουλίου ανακοίνωσε την απόφαση των Επτανησίων για κατάργηση της Προστασίας και ένωση των Ιονίων νήσων με την Ελλάδα.

Στις 14 Νοεμβρίου 1863 οι εκπρόσωποι των πέντε Δυνάμεων υπέγραψαν στο Λονδίνο συνθήκη με την οποία γινόταν αποδεκτή η παραίτηση της Μεγάλης Βρετανίας από την Προστασία του Ιονίου κράτους και αναγνωριζόταν η ένωσή του με το ελληνικό βασίλειο, αλλά υπό καθεστώς ουδετερότητας (Μοσχονάς, χ.χ: 234).

Το καθεστώς της ουδετερότητας που προβλεπόταν από τη συμφωνία των δυνάμεων περιοριζόταν τα κυριαρχικά δικαιώματα του ελληνικού κράτους και έτσι ο Χαρίλαος Τρικούπης ως πληρεξούσιος της ελληνικής κυβέρνησης έκανε έντονα διαβήματα στο Λονδίνο. Τελικά, χάρη και στη συμπαράσταση της γαλλικής κυβέρνησης συνομολογήθηκε το πρωτόκολλο της 25ης Ιανουαρίου 1864. Αυτό καταργούσε τον περιορισμό του αριθμού των στρατιωτικών και ναυτικών δυνάμεων που μπορούσε να διατηρεί η Ελλάς στα νησιά και περιοριζόταν η ουδετερότητα στην Κέρκυρα και στους Παξούς. Στις 17 / 29 Μαρτίου 1864, η Ελλάς και οι εγγυήτριες Δυνάμεις Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία υπέγραψαν στο Λονδίνο συνθήκη, που επικύρωνε τους όρους της συνθήκης της 14ης Νοεμβρίου 1863, όπως τροποποιήθηκε με το πρωτόκολλο της 25ης Ιανουαρίου 1864, και ρύθμιζε άλλα ζητήματα που προέκυπταν από την ένωση (Μοσχονάς, χ.χ:234-5).

Έτσι, την 21 Μαΐου 1864 κατέβηκε η Αγγλική σημαία από το κάστρο της Κέρκυρας κι υψώθηκε η Ελληνική, με πανηγυρισμούς του επτανησιακού λαού, ενώ ταυτόχρονα ο Ερρίκος Στόρξ αποχαιρέτησε τον αντιπρόσωπο της Ελληνικής κυβέρνησης κι αναχώρησε για την Αγγλία.

Το ΙΓ' Ιόνιο Κοινοβούλιο διαλύθηκε

με προκήρυξη της βασίλισσας Βικτωρίας στις 7

Απριλίου 1864 και σύμφωνα με το νόμο που ψήφισε η ελληνική Εθνοσυνέλευση επτά μέρες αργότερα, εκδόθηκε βασιλικό διάταγμα για την εκλογή των Επτανήσιων πληρεξουσίων που θα έπαιρναν μέρος στην ελληνική Εθνοσυνέλευση. Οι εκλογές διεξήχθησαν με καθολική και μυστική ψηφοφορία. Στις 14 /26 Ιουλίου οι πληρεξούσιοι της Επτανήσου συγκεντρώθηκαν στη Ζάκυνθο, απ' όπου έπειτα από δύο μέρες αναχώρησαν με επισημότητα για την Αθήνα. Στις 22 Ιουλίου / 3 Αυγούστου 1864 οι πληρεξούσιοι της Επτανήσου έγιναν δεκτοί σε πανηγυρική συνεδρίαση της Εθνοσυνελεύσεως και άρχισαν να παίρνουν μέρος στις εργασίες της (Μοσχονάς, χ.χ: 235).

Τα αίτια της ενώσεως των Επτανήσων με την Ελλάδα το 1864 είναι ποικίλα και σύνθετα. Η ένωση οφείλεται τόσο στις διεθνείς συγκυρίες όσο και στην εσωτερική αντιπολίτευση στην Αγγλία, την επιθυμία όλων των Ελλήνων για την ένωση και τον μεγάλο αγώνα των ριζοσπαστών.

Όσον αφορά στις διεθνείς συγκυρίες, η διεθνής κατάσταση μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο (1854) και τη Συνθήκη των Παρισίων το 1856 είχε αλλάξει ριζικά. Με την ένταξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο Συμβούλιο των Μεγάλων Δυνάμεων, ενταφιάζονταν όλες οι αλυτρωτικές επιδιώξεις των Ελλήνων, ενώ παράλληλα τα Επτάνησα καθίσταντο ανενεργά για στρατιωτικές επιχειρήσεις. Επίσης, από τη στιγμή που ο ατμός υποκατέστησε τα ιστία ως κινητήρια δύναμη της ναυτιλίας, οι επτανησιακές βάσεις απώλεσαν τη στρατηγική και εμπορική σημασία τους (Λούντζης, 1968: 112). Αυτό που εμπόδιζε τους Βρετανούς να απελευθερώσουν τα Επτάνησα και να επιτρέψουν την ένωση, ήταν οι αλυτρωτικές επιδιώξεις του Όθωνα, ο οποίος ήταν όργανο του Κωλέττη και της Γαλλίας. Επίσης το γεγονός ότι τα Επτάνησα βρίσκονται απέναντι από την Ήπειρο και η ένωσή τους πιθανότατα θα αποτελούσε αιτία για συνέχιση της απελευθέρωσης.

Η εκθρόνιση του Όθωνα στάθηκε ο από μηχανής θεός για την πολιτική εκκρεμότητα της Επτανήσου, αφού δρομολόγησε την απεμπλοκή της Αγγλίας. Πράγματι οι Άγγλοι, εκόντες άκοντες, αποφάσισαν την παραχώρηση των Ιονίων, εντάσσοντας τη «γενναιοδωρία» στους ευρύτερους σχεδιασμούς τους για την περιοχή και την εξάρτηση των ελληνικών δομών εξουσίας από αυτούς. Παραπέρα, η προσφορά του θρόνου σε μέλος του αγγλικού βασιλικού οίκου έδενε για τα καλά την Ελλάδα στο άρμα της εξωτε-

ρικής πολιτικής της Αγγλίας (Νικηφόρου (επιμ.), χ.χ, 54-55).

Όσον αφορά στην εσωτερική αντιπολίτευση στην Αγγλία, πολλοί ήταν οι πολιτικοί που ήταν εναντίον της συνέχισης της βρετανικής προστασίας στα Επτάνησα, όπως ο λόρδος Γκρέι και ο βουλευτής Μαγκουάιαρ (Διβάνη, 2000: 178). Ο Γκλάντστοουν, βοήθησε στην ωρίμανση της ιδέας της παραχώρησης στη βρετανική πλευρά, όμως τόσο χωρίς να συζητηθούν και άλλες απόψεις (Καραπιδάκης, χ.χ:283).

Αναμφισβήτητα ο αγώνας των ριζοσπαστών κατείχε έναν καθοριστικό ρόλο στην πορεία της ενώσεως. Το κόμμα των ριζοσπαστών αγωνίστηκε σθεναρά για την επίτευξη της ενώσεως και δεν έπαψε ποτέ να θέτει αυτό το αίτημα στην αγγλική κυβέρνηση. Βέβαια, οι Παλαιοί Ριζοσπάστες είχαν διαφορετική άποψη για το πώς έπρεπε να πραγματοποιηθεί η ένωση.

Ο Ζερβός δεν αρνήθηκε ποτέ την ένωση, αλλά ζήτησε να γίνει όπως έπρεπε και όταν έπρεπε, χωρίς να διατρέξουν κανένα κίνδυνο ή ζημιά τα γενικότερα συμφέροντα του έθνους. Ύστερα πίστευε κι αυτός ότι η αφομοίωση του Ιονίου Κράτους με το ελεύθερο Ελληνικό Βασίλειο ήταν ανάγκη να γίνει προοδευτικά και όχι απότομα και με αλόγιστη θυσία του προηγμένου εσωτερικού πολιτισμού της Επτανήσου. Πράγμα που, δυστυχώς για όλο το έθνος, συνέβη αργότερα (Κονόμος, 1964:131-132). Από την άλλη πλευρά, ο Λομβάρδος και οι Νέοι Ριζοσπάστες, πίστευαν ότι το πατριωτικό αίτημα της Ένωσης συσπείρωνε τις τάξεις των Επτανησίων, ενώ το κοινωνικό τις διαιρούσε. Εγκατέλειψε, λοιπόν, το κοινωνικό αίτημα και τους δογματικούς ιδεολόγους Κεφαλονίτες εκφραστές του χωρίς, μάλιστα, να επικαλεστεί το αυτονόητο, ότι υπό το ελληνικό σύνταγμα η επτανησιακή δομή τίτλων και προνομίων θα άλλαζε έτσι κι αλλιώς (Λούντζης, 1968: 111).

Σαφώς, το επτανησιακό ενωτικό φρόνημα αλλά και η μεγάλη επιθυμία όλων των Ελλήνων για την Ένωση των Επτανησίων δεν μπορούσαν παρά να διαδραματίσουν ένα σημαντικό ρόλο για τις ακόλουθες εξελίξεις.

Η σημασία της Ενώσεως της Επτανήσου με την Ελλάδα είναι αναμφισβήτητα πολύ μεγάλη. Ήταν η πρώτη εδαφική διεύρυνση της Ελλάδας, η οποία κατέδειξε ότι ο ελληνικός Μεγαλοϊδεατισμός δεν ήταν ουτοπία και ότι υπήρχε πιθανότητα σε περιοχές με πλειοψηφία Ελλήνων να ενωθούν με την Ελλάδα. Μεγάλη ήταν κυρίως η σημασία της ένωσης για τους Κυπρίους, εφόσον θεώρησαν ότι όπως οι Βρετανοί επέτρεψαν την ένωση στα Επτάνησα, έτσι θα την επέτρεπαν και στη συνέχεια στην Κύπρο.

Βιβλιογραφία:

Ερμ. Λούντζης, *Επτάνησος Πολιτεία*, Κέρκυρα 1968

Ν. Γ. Μοσχονάς, «Το Ιόνιο Κράτος», *Ι.Ε.Ε.*, τμ. ΙΓ

Ντίνος Κονόμος, *Ο Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος και η ένωση της Επτανήσου*, Αθήνα 1964

Λένα Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830 – 1947)*, Αθήνα 2000

Ελένη Κούκου, *Ιστορία των Επτανήσων. Από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, Αθήνα 1983

Ν.Γ. Μοσχονάς, «Τα Ιόνια Νησιά από την κατάλυση της βρετανικής κυριαρχίας ως την Ένωση με την Ελλάδα 1797 – 1864», *Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, Εκδοτική Αθηνών, τμ. 26

Αλίκη Δ. Νικηφόρου (επιμ.), *Συνταγματικά κείμενα των Ιονίων νήσων*

Νίκος. Ε. Καραπιδάκης, «Ιόνια Νησιά 1815 – 1864», *Ιστορία του νέου ελληνοισμού 1770 - 2000*, τμ. Δ'

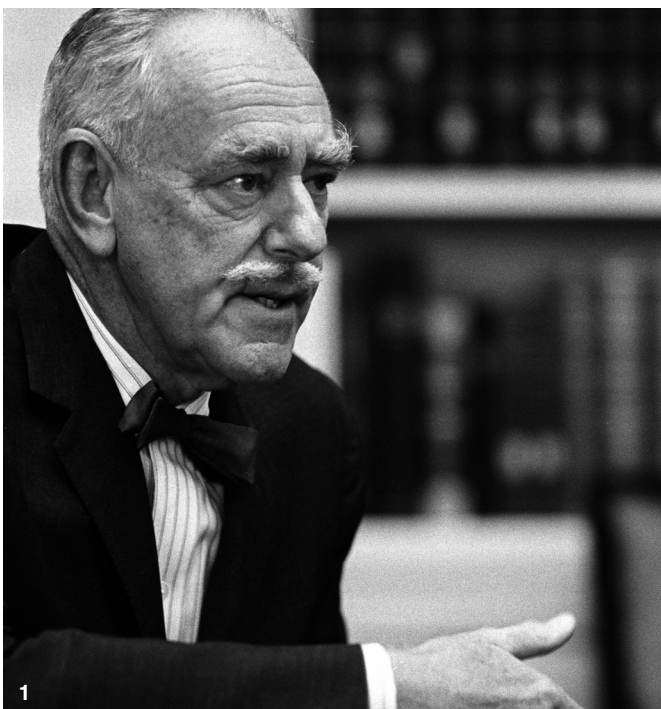
Τα σχέδια Άτσεσον για τη λύση του Κυπριακού

Κούλα Κυριάκου
ΙΣΑ 4ο

Το 1964 έγιναν αρκετά βήματα για την επίλυση του Κυπριακού. Από τη διάσκεψη του Λονδίνου στις προτάσεις Σάντς και Μπόλ, στις αναθεωρημένες προτάσεις Σάντς και Μπόλ, στο ψήφισμα 186 μέχρι και τα δύο σχέδια Άτσεσον. Η πρωτοβουλία για επίλυση του Κυπριακού πέρασε από τους Βρετανούς στους Αμερικανούς, οι οποίοι από τη διάσκεψη του Λονδίνου βρίσκονταν πίσω από όλα τα προτεινόμενα σχέδια λύσης. Ήθελαν να λύσουν πάσει θυσία ένα ζήτημα, το οποίο απειλούσε να διαλύσει τη νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ. Η Τουρκία ήταν πάρα πολύ σημα-

ποίο στις γενικές γραμμές του είχε καταρτιστεί από τις ΗΠΑ. Οι προτάσεις που υπέβαλε στην Τουρκία και την Ελλάδα αποτελούνταν από δύο σχέδια και χαρακτηρίζονταν ως βάση για διαπραγματεύσεις (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 133).

Σύμφωνα με το πρώτο σχέδιο Άτσεσον, η Κύπρος θα ενωνόταν με την Ελλάδα. Ως αντάλλαγμα η Ελλάδα παραχωρούσε για πάντα στην Τουρκία μια περιοχή του νησιού με επικυριαρχία, την οποία η Τουρκία θα χρησιμοποιούσε ως στρατιωτική της βάση (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 134). Στη βάση αυτή

1

1. Dean Acheson

2. Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄

3. Γεώργιος Παπανδρέου

4. Γεώργιος Γρίβας

2

ντική γι' αυτούς, καθώς με την Τουρκία στο πλευρό τους μπορούσαν να ελέγχουν την Ανατολική Μεσόγειο. Ήθελαν ακόμη να αποτρέψουν την ανάμειξη της Σοβιετικής Ένωσης στο Κυπριακό.

Γι' αυτό αποφάσισαν να αναλάβουν οι ίδιες την πρωτοβουλία για την λύση του προβλήματος, με τον διορισμό του Ντήν Άτσεσον ως μεσολαβητή ανάμεσα στην Τουρκία και την Ελλάδα (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 115). Ο ρόλος του χαρακτηρίστηκε ως ενισχυτικός του Σακάρτι Τουομιόγια, ο οποίος διορίστηκε από τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ Ου Θάντ ως πρώτος μεσολαβητής για την επίλυση του Κυπριακού, σύμφωνα με το ψήφισμα 186 του ΟΗΕ (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 106 – 107), για να μη θεωρηθεί ότι παρακάμπτει το έργο του (Γιάννης Λάμπρου, 2004: 148). Ο Άτσεσον δήλωσε ότι είχε εξουσιοδότηση να προτείνει δοκιμαστικά ένα σχέδιο, το

είχαν το δικαίωμα να εγκαταστήσουν στρατιωτικές, αεροπορικές και ναυτικές δυνάμεις, οι οποίες θα εμπόδιζαν τη χρησιμοποίηση του νησιού ως βάση επιχειρήσεων εναντίον της Τουρκίας (Γιώργος Τενεκίδης, 2000: 239). Ουσιαστικά, η Τουρκία θα μπορούσε να ελέγχει τις νότιες ακτές της (Σωτήρης Ρίζας, 1997: 39). Η καταλληλότερη περιοχή για τη δημιουργία της βάσης ήταν η Καρπασία, η έκταση της οποίας θα καθοριζόταν μετά από διαπραγματεύσεις (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 134). Η βάση θα είχε έκταση 350 έως 400 τετραγωνικά μίλια, δηλαδή 4,5 έως 5% της συνολικής έκτασης της Κύπρου. Ακόμη, η Ελλάδα δέχτηκε να παραχωρήσει στην Τουρκία το Καστελόριζο (Γιάννης Λάμπρου, 2004: 149).

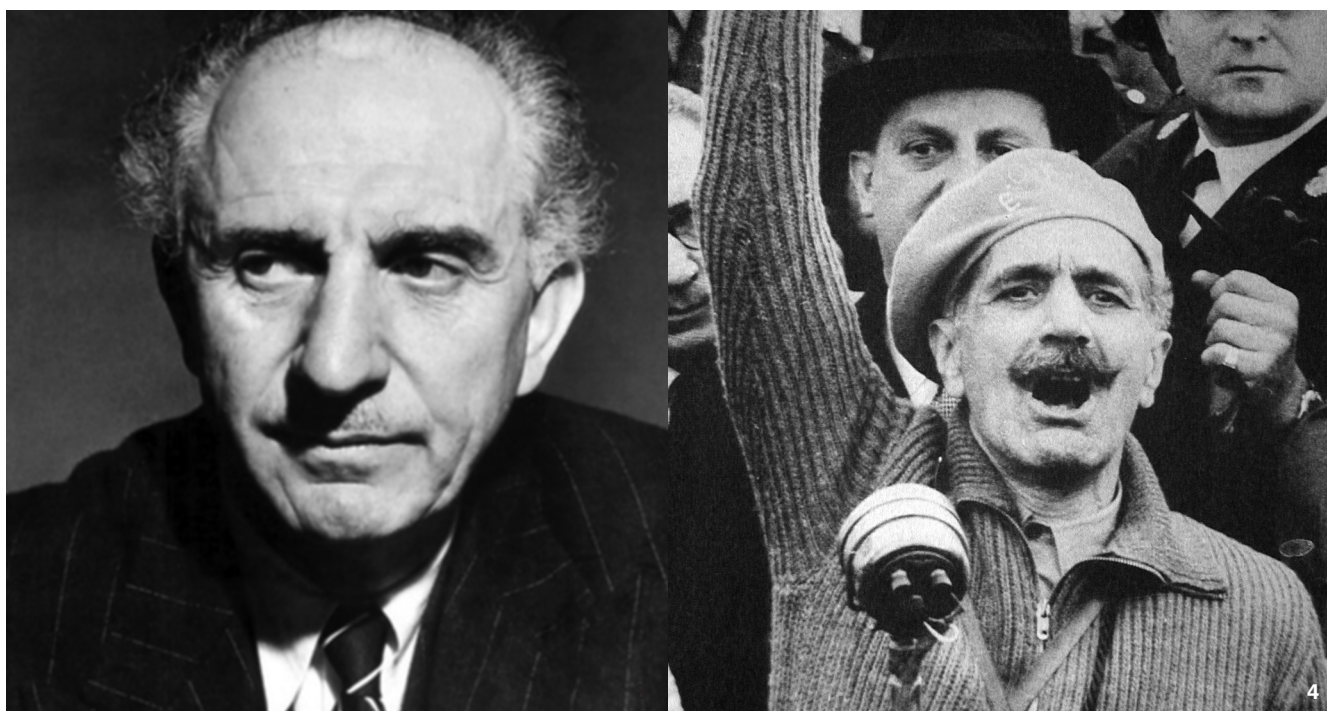
Ακόμη, προβλέπονταν ειδικά πρόνοια για τους Τουρκοκυπρίους, τα οποία θα διέμεναν στο ελληνικό τμήμα του νησιού (Γιάννης Λάμπρου, 2004:

150). Στον τουρκοκυπριακό θύλακα Λευκωσίας – Αγίρτας και σε μια ή δύο άλλες περιοχές, που θα δημιουργούνταν, θα πλειοψηφούσαν οι Τουρκοκύπριοι και θα θεωρούνταν ξεχωριστές επαρχίες. Θα παραχωρούσαν ευρεία αυτονομία σ' αυτές τις διοικητικές περιοχές και θα είχαν τη δική τους τοπική διοίκηση (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 134 – 136). Στις επαρχίες, τις οποίες θα κατοικούσαν και Έλληνοκύπριοι, θα συμμετείχαν μέλη τους στην αστυνομία και τη διοίκηση (Σωτήρης Ρίζας, 1997: 38). Για τις περιοχές, όπου οι Τουρκοκύπριοι θα αποτελούσαν μειοψηφία, θα υπήρχε μια κεντρική τουρκοκυπριακή διοίκηση στη Λευκωσία, η οποία θα έδινε λόγο στην κεντρική εξουσία του νησιού (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 134 – 136). Επικεφαλής της τουρκοκυπριακής διοίκησης θα ήταν ένας Τουρκοκύπριος έπαρχος διορισμένος από την Ελληνική Κυβέρνηση (Σωτήρης Ρίζας, 1997: 38). Οι Τουρκοκύπριοι θα είχαν όλα τα συνηθι-

ένωση, αλλά τη διχοτόμηση, αφού θα υπήρχαν δύο Τουρκοκύπριοι έπαρχοι σε δύο περιοχές, με βάση τις οποίες οι Τούρκοι θα είχαν μεγαλύτερες απαιτήσεις και νέες διεκδικήσεις (Σωτήρης Ρίζας, 2000: 141 – 142).

Ο Μακάριος, ο Γρίβας και η κυβέρνηση Παπανδρέου αντέδρασαν αρνητικά απέναντι στο σχέδιο Άτσεσον και το απέρριψαν, εξαιτίας κυρίως της βάσης στην Καρπασία (Γιάννης Λάμπρου, 2004: 150). Σε αντίθεση, η κυβέρνηση της Τουρκίας το αποδέχτηκε αμέσως ως μια βάση για την πραγματοποίηση διαπραγματεύσεων (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 137). Επεδίωκε με αυτό τον τρόπο να διευρύνει περισσότερο τη βάση, την οποία της έδινε το σχέδιο, με κυριαρχία και όχι με εκμίσθωση (Γιάννης Λάμπρου, 2004: 150).

Τον Αύγουστο του 1964 διεξάγονταν μάχες μεταξύ της Εθνικής Φρουράς και των Τουρκοκυπρίων, για τον έλεγχο του θύλακα της Μανσούρας. Η

σμένα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα της μειονότητας της Συνθήκης της Λοζάνης. Παράλληλα, θα διοριζόταν από τον ΟΗΕ ή από το Διεθνές Δικαστήριο ένας διεθνής αρμοστής ή μια επιτροπή, που θα επέβλεπε την τήρηση του ειδικού καθεστώτος των δικαιωμάτων των Τουρκοκυπρίων (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 134 – 136). Το ΝΑΤΟ θα ασκούσε ενισχυτικό ρόλο σε περίπτωση βιαιοπραγιών (Βαγγέλης Κουφουδάκης, 1976: 271).

Το σχέδιο αυτό αποδείχθηκε ως η μεγαλύτερη παραχώρηση που έγινε από την Τουρκική Κυβέρνηση (Σωτήρης Ρίζας, 1997: 40). Επιπλέον, ήταν το μοναδικό σχέδιο που περιφρουρούσε τα αμερικανικά συμφέροντα, προέβλεπε την πολυπόθητη ένωση και διαφύλασσε τα συμφέροντα της Τουρκίας (Βαγγέλης Κουφουδάκης, 1976: 269). Στην ουσία όμως το σχέδιο αυτό δεν πρότεινε την

απόφαση για εκκαθάριση του Τουρκοκυπριακού θύλακα της περιοχής της Τυλληρίας προκάλεσε την αντίδραση της τουρκικής αεροπορίας, η οποία πραγματοποίησε προειδοποιητικές πτήσεις, οι οποίες τις επόμενες μέρες συνοδεύτηκαν με βομβαρδισμούς, πάνω από την περιοχή. Η Τουρκική Κυβέρνηση θεώρησε ότι η απόφαση για την εκκαθάριση του θύλακα αποσκοπούσε στην πλήρη αποδυνάμωση της θέσης της στο νησί, γι' αυτό και απειλούσε με απόβαση (Σωτήρης Ρίζας, 2000: 143 – 144). Οι Τούρκοι άρχισαν να σχεδιάζουν αεροπορική επιδρομή στην Κύπρο και την Ελλάδα, με στόχο την κατάληψη των αεροδρομίων της ελληνικής αεροπορίας. Τα σχέδια των Τούρκων προκάλεσαν την ανησυχία των Αμερικανών, οι οποίοι ξεκαθάρισαν στην Ελλάδα και την Τουρκία ότι αν κάποια έκανε επίθεση εναντίον της άλλης, τότε θα θεωρούσαν ότι επιτέθηκε

εναντίον όλων των κρατών – μελών του NATO (Σωτήρης Ρίζας, 2000: 149 – 150).

Οι ΗΠΑ πίεσαν την Ελληνική Κυβέρνηση να αρχίσει και πάλι τις διαπραγματεύσεις (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 140). Στις 22 Αυγούστου του 1964, ο Άτσεσον υπέβαλε, στις διαπραγματεύσεις στη Γενεύη, μια αναθεωρημένη εκδοχή του σχεδίου του, το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 136). Σύμφωνα με τους όρους του δεύτερου σχεδίου, η βάση, την οποία θα παραχωρούσαν στην Τουρκία, θα ήταν υπό καθεστώς εκμίσθωσης για χρονική περίοδο 50 χρόνων και όχι επικυριαρχίας και η χρήση της θα ήταν ως αεροναυτική βάση (Γιώργος Τενεκίδης, 2000: 239). Παράλληλα, η έκταση της βάσης στην Καρπασία θα περιοριζόταν σημαντικά. Μέσα στη βάση παρέμεναν 12 αμιγώς ελληνικά χωριά και 5 μικτά με 14.000 Ελληνοκύπριους (Γιάννης Λάμπρου, 2004: 151).

Όσον αφορά στο σύστημα αυτοδιοίκησης των Τουρκοκυπρίων, θα δημιουργούνταν δύο επαρχίες με τουρκοκυπριακή πλειοψηφία, τις οποίες θα διοικούσαν Τουρκοκύπριοι έπαρχοι και θα υπήρχε ένας σημαντικός αριθμός Τουρκοκύπριων διοικητικών υπαλλήλων, αστυνομικών, δικαστικών. Στη θέση της τουρκοκυπριακής διοίκησης της Λευκωσίας, θα διοριζόταν ένας Τουρκοκύπριος, ανώτερος αξιωματούχος, σύμβουλος του Ελληνοκύπριου προέδρου, ο οποίος θα βρισκόταν υπό την εποπτεία του (Σωτήρης Ρίζας, 1997: 44). Εξακολουθούσε να υπάρχει ο όρος του πρώτου σχεδίου για διορισμό ενός διεθνούς αρμοστή από τον ΟΗΕ, ο οποίος θα επέβλεπε την εφαρμογή των προνοιών της Συνθήκης της Λοζάνης και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων προς όφελος των Τουρκοκυπρίων.

Με τα σχέδια Άτσεσον οι Τούρκοι έλεγχαν τα τρία ή τέσσερα δέκατα της Κύπρου και το λιμάνι της Αμμοχώστου και καθιέρωναν τη στρατιωτική τους υπεροχή στην Κύπρο. Ο ίδιος ο μεσολαβητής δήλωσε πως η Τουρκία δε θα χρειαζόταν πλέον την τριμερή συγκατάθεση για να φέρει στρατό στην Κύπρο και η βάση θα υπενθύμιζε την παρουσία και το ενδιαφέρον της Τουρκίας για την Κύπρο και τους Τουρκοκυπρίους. Στους Ελληνοκύπριους δινόταν το δικαίωμα της ένωσης με την Ελλάδα και στους Τουρκοκύπριους απόλυτη αυτονομία (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 137 – 138). Όπως πολύ σωστά επισήμανε ο Γεώργιος Παπανδρέου «το σχέδιο Άτσεσον είχε ως τίτλο την ένωση και ως περιεχόμενο τη διχοτόμηση» (Γιάννης Λάμπρου, 2004: 153). Τα σχέδια Άτσεσον προέβλεπαν τη διχοτόμηση της Κύπρου και την κατάλυση της Κυπριακής Ανεξαρτησίας (Βαγγέλης Κουφουδάκης, 1976: 270). Πουθενά δεν αναφέρονταν τα δικαιώματα των Ελληνοκυπρίων, οι οποίοι αποτελούσαν και το 80% του πληθυσμού της Κύπρου. Η Κύπρος αντιμετωπιζόταν ως ένα αερο-

πλανοφόρο στα πλαίσια ενός ευρύτερου στρατηγικού προγράμματος, ως αντικείμενο συναλλαγής (Γιώργος Τενεκίδης, 2000: 241). Παρόλα αυτά όμως, τα σχέδια Άτσεσον θεωρούνταν ότι εξασφάλιζαν τα περισσότερα πλεονεκτήματα, που έπαιρνε η ελληνική πλευρά από τους Αμερικανούς, τη συγκεκριμένη περίοδο, στην προσπάθεια της να εξουδετερώσει την τουρκική πολιτική της διχοτόμησης (Σωτήρης Ρίζας, 2000: 141).

Το σχέδιο αγνοούσε και υποτιμούσε τον Μακάριο και τους Ελληνοκύπριους, κι αυτός ήταν ένας από τους λόγους που ο Μακάριος απέρριψε και το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 139). Ο Γρίβας, επειδή ήθελε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, αλλά και μετά από πιέσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης, δέχτηκε την εγκατάσταση τουρκικού στρατού στη βρετανική βάση της Δεκέλίας, η οποία θα μετατρέποταν σε βάση του NATO. Η υπόλοιπη ελληνοκυπριακή πολιτική ηγεσία και ο τύπος τάχθηκαν εναντίον των σχεδίων (Γιάννης Λάμπρου, 2004: 152). Η κυβέρνηση Παπανδρέου, αρχικά, δέχτηκε με κάποια δυσπιστία το σχέδιο, το οποίο αργότερα απέρριψε μετά την οριστική απόρριψή του από την ελληνοκυπριακή πλευρά και την επέμβαση του Μακαρίου (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 137, 140). Είναι χαρακτηριστική η φράση του πρωθυπουργού Παπανδρέου για το δεύτερο σχέδιο: «Μας χαρίζουν ολόκληρη πολυκατοικία και σε αντάλλαγμα μας ζητούν το ρετιρέ» (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 140).

Η Τουρκική Κυβέρνηση απέρριψε κι αυτή το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον (Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984: 137). Δεν ήθελε τη βάση στην Καρπασία με ενοίκιο, αλλά επικυριαρχία. Ζήτησε, ακόμη, την παραχώρηση ελληνικών εδαφών με κυριαρχία, ώστε να δεχτεί την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Οι Ελληνοκύπριοι δεν δέχονταν να παραχωρηθεί στην Τουρκία κυπριακό έδαφος, και έτσι οι Τούρκοι πρότειναν εκτός από το Καστελλόριζο να τους δώσουν και μια λωρίδα εδάφους στη Θράκη, κατά μήκος του ποταμού Έβρου, αίτημα που οι Έλληνες απέρριψαν (Γιάννης Λάμπρου, 2004: 151 – 152).

Τα σχέδια Άτσεσον δε μπορούν να χαρακτηριστούν ως μια χαμένη ευκαιρία. Μπορεί να προνοούσαν την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, όμως τα ανταλλάγματα, τα οποία παραχωρούσαν στους Τουρκοκυπρίους, οδηγούσαν στη διχοτόμηση. Ακόμη, αν παραχωρούσαν βάση στην Καρπασία στους Τούρκους, θα έκαναν την Κύπρο ακόμα πιο σημαντική για τα συμφέροντα της Τουρκίας, πράγμα που θα τους έδινε το δικαίωμα να έχουν περισσότερες απαιτήσεις και ίσως οδηγούσε σε μια τουρκική εισβολή. Η παραχώρηση στρατιωτικής βάσης σε συνδυασμό με την παραχώρηση ευρείας αυτονομίας στους Τουρκοκυπρίους θα οδηγούσαν τελικά σε μια διπλή ένωση και όχι στην ένωση.

Βιβλιογραφία:

Βαγγέλης Κουφουδάκης, 1976. «Η Εξωτερική Πολιτική των ΗΠΑ και το Κυπριακό Ζήτημα. Μια πρότυπη περίπτωση ψυχροπολεμικής διπλωματίας.», στο Θεόδωρος Κουλουμπής και Sallie Hicks (επιμ.), *Η Αμερικανική Πολιτική στην Ελλάδα και Κύπρο*, Αθήνα, Παπαζήση, σελ. 248 - 319.

Γιάννος Κρανιδιώτης, 1984. *Το Κυπριακό Πρόβλημα 1960 – 1974*, Αθήνα, Θεμέλιο.

Γιάννης Λάμπρου, 2004. *Ιστορία του Κυπριακού 1960 – 2004*, Λευκωσία.

Σωτήρης Ρίζας, 1997. *Το Κυπριακό στην κρίσιμη καμπή*, Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη.

Σωτήρης Ρίζας, 2000. *Ένωση, Διχοτόμηση, Ανεξαρτησία 1963 – 1967*, Αθήνα, Βιβλιόραμα.

Γιώργος Τενεκίδης, 2000. «Διεθνοποίηση και Αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού, Πριν και Μετά την Τουρκική Εισβολή», στο Γιώργος Τενεκίδης και Γιάννος Κρανιδιώτης, *Κύπρος: Ιστορία, Προβλήματα και Αγώνες του Λαού της*, Αθήνα, Εστία, σελ. 195 – 323.

ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ - ΕΡΕΥΝΕΣ 2008

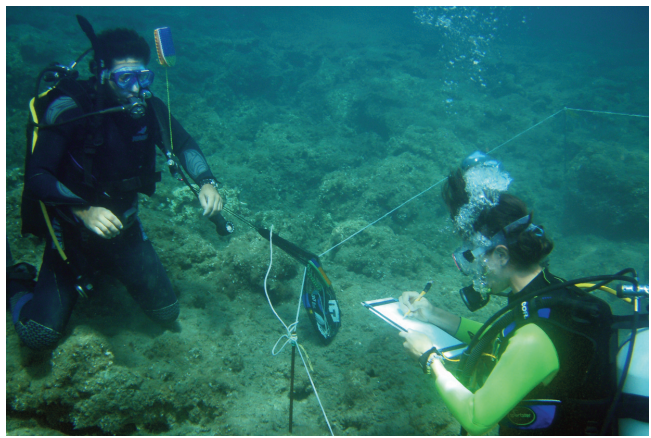
όπου συμμετείχαν φοιτητές του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας - μέλη του Ομίλου Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου

Ανασκαφή του Πανεπιστημίου Κύπρου στη θέση Μαρτσέλλο, Κούκλια - Παλαίπαφος (υπό τη διεύθυνση της Αναπληρώτριας Καθηγήτριας Δρ. Μαρίας Ιακώβου)

«Μέθοδοι και Τεχνικές της Υποβρ. Αρχ. Έρευνας» - Εκπαίδευση / Έρευνα - Κίτι (υπό τη διεύθυνση της Λέκτορας Δρ. Στυλιανής Δεμέστιχα)

Μελέτη του Αρχαιολογικού υλικού της ανασκαφής του Πανεπιστημίου Κύπρου στη θέση Άγιοι Πέντε, Γεροσκήπου (υπό τη διεύθυνση του Καθηγητή Δρ. Δημήτρη Μιχαηλίδη)

Εκπαιδευτική εκδρομή στις Κυκλάδες (Διοργάνωση από την Λέκτορα Δρ. Ουρανία Κουκά)

ΕΥΡΟΠΑ ΑΝΤΙΚΥΑ

12-18 μαρτίου 2008 - προθάλαμος αίθ. τελετών
έκθεση φωτογραφίας του ομίλου αρχαιολογίας πανεπ. κήπρου